

પ્રેમ અને ત્યાગ

કો ડિ યાં

[કાવ્ય સંગ્રહ]

કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

ચિત્રો : સોમાલાલ શાહ

પ્રકાશક

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર

ભાવનગર

૧૯૯૦

આર. આર. ગોંડી ની દુકાન
૩૩૨-૦૦

મ

સુધારેલી કિંમત

પ્રકાશક :
ગોપાળરાવ ગજનન વિદ્યાસ
શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર
ભાવનગર

31,552

પહેલી વાર : ૮ મે ૧૯૭૪
નકલ ૭૦૦

31552

મુદ્રક :
પારી. ભીખાભાઈ ગોપાળજી
શ્રીસરસ્વતી : : : છાપખાનું
ભાવનગર

બે બોલ

ભાઈ કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીને ગુજરાત
ઓળખે છે; આ સંગ્રહથી વધારે
ઓળખશે.

ભાઈ શ્રીધરાણી અને સમાજની વચ્ચે
પ્રસ્તાવનાનો લાંબો અંતરાય હું શા માટે
નાખું ? જે કાંઈ બોલવું હોય તે આ
સંગ્રહ ભલે બોલે.

આ સંગ્રહ માટે લેવાયેલ કેટલાંક કાવ્યો
જુદાં જુદાં સામયિકોમાં આવી ગયાં છે.
તે ફરી વાર અહીં છાપવા આપવા બદલ
તે તે સામયિકોનો એકીસાથે અહીં ઉપ-
કાર માનું છું.

નાનાભાઈ.

લેખક તરફથી

અત્યાર સુધીનાં મારાં પ્રસિદ્ધ-અપ્રસિદ્ધ
કાવ્યોમાંથી થોડાં અહીં એકઠાં કર્યાં છે.

ભાવનગર

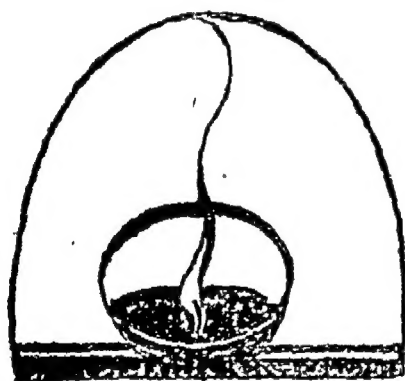
૬, ૩, '૩૪

} કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

.....અવનદેવતા મંદિરે !

હૈયાતણું હું રચું એક કોડિયું !

આંસુ સર્ચી, દીપકતોલ સાંપડ્યું !

કો ડિયાં

આ દીપમાળા બે અટારીઓમાં ગોઠવી છે. બન્ને એકાદ વર્ષને અન્તરે 'કૌમુદી' માં પ્રસિદ્ધ થઈ છે. આમાં જીવન-દેવતાને ધરેલા ભર્મિપ્રદીપોનો સમાવેશ છે. જીવનદેવતા અને જીવનના સંબંધાયુમાં બુદ્ધબુદ્ધની માફક ઉપસી આવતી કેટલીક ધન્ય ક્ષણોને આમાં ટપકાવી લેવામાં આવી છે. પહેલી અટારી શણગારતી વેળા વિદ્યાપીઠના સૈનિક તરીકે અહિંસક સંગ્રામમાં હતો. બીજી અટારી શાંતિનિકેતનમાં ગોઠવી; એટલે ઠીંકરા ઉપર સહેજ રંગો પૂરાયા છે, અને શિખાનું અજવાળું પ્રગ્લ્ભન બન્યું છે. થોડાએક મને અત્યંત પ્રિય થઈ પડેલા બંગાળી શબ્દો અને પ્રયોગો પણ એમાં સરકી ગયા છે તે મારા લક્ષ બહાર નથી.

કોડિયાં

(૧) અટારી પહેલી . . . ૩

(૨) અટારી બીજી . . . ૧૧

ચડી ચડી પવનની કચાડી,
પૂજારી દેા મંદિર તાહરે જતો;
પૂજા કરી પાવન અંતરે થતો,
પૂજા તણો માર્ગ ન મેં સ્વીકાર્યો.

ધરૂં દીવો સાગરમાં પ્રકાશના ?
કદી ધમંડી નથી હું થયો પ્રલો !
સુવાસીને મંદિર લાવું સૌરલો ?
નથી કર્યાં કર્મ કદી શુમાનનાં !

: ૪ :

સંસારના સૌ વમળે મૂંઝાઈ,
 નિષ્કૂરતા - કંટકથી ઘવાઈ,
 અતુષ્ટિના તાપથી ધૂંધવાઈ,
 પળી રહ્યો સાગર આપઘાતના !

ભરૂં ડગો જ્યાં મુણું શબ્દ તારો,
 પેખું ધર્યો હસ્ત ઉગારનારો;
 અણી રહ્યા અંતર ખીન તારો;
 ગયો બચી પાપથી આત્મઘાતના !

હું બાણું તું ના ફેરી જોલવાનો,
 અસીલયારી નેન ન જોલવાનો;
 ન આંસુ મારાં કદી મોલવાનો.
 વધો વચન એકઃ હવે ન કામના !

સુષુપ્ત મારા પડઘા અણી ગયો !
 આત્મોન્નતિના કલમા લાણી ગયો !

: ૫ :

ભમે બીજાં પાછળ માહરી અને,
હું તાહરી પાછળ તો ભમી રહું;
હુઃબી કડં હું તલસાવી સર્વને,
અને હું તારા હુઃબથી હુઃબી બનું.

પૂજે મને ભાવથી પ્રેમીઓ બધાં,
અને હું ઘેલો થઈને પૂંજું તને.
રીઝાવવા અંતર સર્વ પાથરે,
તને રીઝાવું, ઘૂંત એ રહે મને.

રીઝાવ તોયે તુજ પાસ આવું,
રીઝાવું જેઓ સુજને સુખી કરે.
રટે મને—સર્વથી દૂર જાઉં,
અને તને એક રહું હું અંતરે.

ન જાણું નેને તુજ જાહુ શું ભર્યું?
તહારે હુઃબે કો સુખ છે મીઠું ઠર્યું!

: ૬ :

તળાટીએ નિર્જન આ ગિરિતણી,
પડી રહું નિર્જળ હું અપંગ.
પ્રયાણ કાળે ઉઠતા ઉમંગ,
રડી રહું દુઃખથી જોઈ તું બાણી.

આકાશના ધુમ્મટને અડેલો,
મંદિરનો ધુમ્મટ જોઈ તો રહું;
ઉડી શકું તો ઉડવા ઘણું અહું,
રડી રહું અંતરમાં અકેલો.

અંધારની ઘોર પ્રશાન્ત છાયા,
આકાશ ને પર્વતમાં છવાતી;
વિભાવરી મંદ સુવાયુ વાતી,
મંદિરમાં દીપક સો સુકાયા.

ટમે ટમે દીપકની દીવેટ,
પડી-રડી દૂરથી જોઈ હું રહું.
પેટાવવા દીપક તો જવું ઘણું,
દીવો થતો અંતરનો અથેત.

પૂજારી કેવો, પ્રભુ ! ભાગ્યવંતો ?
 ચડી ચડી પર્વત ત્યાં હીવો કરે;
 કરી હીવો અંતરમાં પ્રભા ભરે.
 અપંગ હું અંતરમાં રડંતો.

ત્યાં તો પ્રભા ભાસ્કરની છવાય,
 યાત્રી નમી સર્વ કરે પ્રયાણ.
 અને હું સૂતો સુડદા સમાન,
 પ્રભાતિયું મંદ સમીર ગાય.

સુણું પગોના રવ યાત્રીકેરા,
 મથું મથું તોય ઉઠી શકું નહિ.
 પેસી જઉં થાય, પ્રભો ! ધરામહીં;
 ઉઠે ઉરે ભાવ અનેક ઘેરા.

સુણું સુતો હું રવ મંદ ઘંટના,
 હૈયું ફૂટે ! અંગ શિથિલ થૈ પડે.
 અપંગતા અંગની આડી તો નરે;
 હૈયું હી પાર પડે દિગંતના.

ચડી શકું જહાડ નહિ અપંગ હું,
 ન આવી હીવો તુજ પેટવી શકું.

નૈવેદ્ય ભક્તિ નવ હું ધરી શકું,
આપંગને માફ કરે ન શું પ્રભુ ?

નથી કને દીપક કાજ કોડિયું,
ન રોપવા એક સળી દીવેટની;
નથી પ્રભુ ! હામ કશીય ભેટની,
નથી કને દીપક તેલ તો પડ્યું.

હૈયા તણ્યું હું રચ્યું એક કોડિયું ।
આંસુ સર્યાં : દીપક તેલ સાંપડ્યું.

અટારી બીજી

: ૧ :

ગગન અંધ બન્યું; શમણે પડ્યું,
શ્રવણનું શુભ ચાંદરણું ચડ્યું;
જગતના સહુ શ્વાસ કરી ધીમા,
હૃદય-જાગૃતિ-ખિન્ન દહી પડ્યું.

પવનના ઇસરાજ શમી ગયા,
અમન, કાનન મૂઢ થઈ રહ્યાં;
સુરનદી તણી પારસ વેલથી,
ઝબક-તારક-ફૂલ કંઈ ખર્ચાં.

કરી છુટો ભુજપાશ ઉલો થયો,
ટમકતો વન-અન્ત હોવો લહ્યો;
નિર્ગૂઢમાં નિજ નેન નમાવતો,
અલખ દંડ નમી કરમાં ગહ્યો:

નવ પ્રિયા લાણી નેન વળ્યાં જરી !
ટમકતો દિલ આંખડીઓ ધરી !

૬ : ૨ : ૩૨

31,552 ❀

: ૨ :

અહમઅહમી જાણું: હુ-તું રમણે ગ્રહ્યાં!

અવનિપટનાં ઉઘાનોમાં લમ્બેા લમરો જની,
અમન વગડે તાનો લીધી-ફૂલે ફૂલને ગમી.
કમળદળથી વારિણિન્દુ સરી સરકી પડે,
સુમન ખરતાં ઝોળી મારી ભરે લગ્નકી પડે.

અરણે ધરવા આવ્યો તારે, સુધાસ્મિત તેં કર્યું,
વીણી વીણી ફૂલ સકળ તેં ઉરે સંઘર્યું.
મુર્ખતાં એ જરૂર કુમળાં, પ્રેમીનાં પ્રેમ લીધાં,
આંસુ સારી, હૃદય સુકવી, તેં ફરી સ્નિગ્ધ કીધાં.

“જીતી જાશે પ્રણય-પરણે ?” મેં ઉપાડી કુહાડી,
હૈયું ચીર્યું હૃદય ઘડવા એક તારી સિતારી.
“કોનું ? કોનું ?” વચન વદતી ? અશુ મારાં ઉઘાડ્યાં,
તારે હૈયે રુધિરખરડ્યા મેં લીસોટા ઉઠાડ્યા ?

“હારી !” “હાર્યો !” “વિજય ન ખપે !”

—નલે પડધા પડ્યા !

: ૩ :

ત્રિકાલકેરો કરી માનદંડ,
 પ્રકાશની તારત્રયી મઢી લઈ,
 પ્રચંડ લાનુતણી અંગૂઠી કરી,
 અશ્વિનીએ સાદ કર્યો પ્રચંડ—

“વિરાટ ! તારૂં જયગાન ગાવા,
 તંબૂરનું એક અનન્ત તૂંબડું,
 દઈ શકે તો ઝુજ દંડમાં મહું,
 સંગીત એ શાશ્વતને સમાવા !”

વિરાટનું સોણલું તો સરી પડ્યું,
 ધીમે રહી અંતર ખોલી આપ્યું;
 અનન્ત એવું અવકાશ વ્યાપ્યું;
 અશ્વિનીને સાંપડ્યું વ્યોમ-તૂંબડું.

સંગીતના શાશ્વત ખોલ થીજતાં !
 તારા બની તુંબમહી દોવા થતા !

: ૪ :

પ્રવાસ મેં જીવનનો પૂરો કર્યો,
સ્વધામ જાતો પગલે ઉતાવળા:
ભંડાર મારો જગને પગે ધર્યો,
રીઝાવવા હાથ મૂકેલ ચોક્કળા.

માન્યું કને સર્વથી શ્રેષ્ઠ લેટ,
હતી પદે અંતર-દેવ આપવા.
સખા સખી પ્રેમલ સ્ત્રી સમેપ,
લાગ્યો સહુ સમૃદ્ધિને ઉડાવવા.

રાખ્યું હતું અંતર આપવા પદે,
ચારી ગયું કોઈ ન હાથ આવતું.
પ્રભુ! સખા! દેવ! દયા નહિ ઘટે,
હરામીને હેત ન ઘેર લાવતું.

લવાટવીની ભમતો ભૂતાવળે!
ખોજશ એ અંતરને ઉરે ઉરે!

: ૫ :

ધડાકશાં દ્વાર પીછે પછાડી,
ત્યજી દઇ આસન કેમ ભાગતો ?
હૂંફેભર્યા પ્રેમપદાંગ છાંડી,
એકાન્ત આ કાનન ભોમ જાગતો ?

“હસી હસી દ્વારદ્રયી ઉઘાડ્યાં,
જરાક જ્યાં સાંકળનાહ તેં ઠર્યો !
ધરેલ તેં પુષ્પ બધાં સ્વીકાર્યાં.
અબોલડા તોય ?” શું પ્રશ્ન ઉચ્ચર્યો ?

હૈયું નિચોવી ચરણો નવાળું,
ન તોય તું પિંજરમાં પ્રપન્ન !
શરીર-તંતુ-ઇસરાજ બાળું
માન્યું, થતો તોય ન તું પ્રસન્ન !

જરા રડું ત્યાં અપનાવ ના હરિ !
ઉરે ઉડી ભૂખ દુરાધ્ય દેવની !

: ૬ :

“ નથી તને નીરખવો ! ” મને કરી,
 મૂર્તિ કથા મંદિર-દ્વાર ત્યાગતો;
 પહોડના પથરમાં જઈ સરી,
 પદે પદે સ્પર્શ તથાપિ જાગતો !

“ સેતાનનું રક્ષણ પામવા ! ” કરી,
 સ્વરૂપના બાહુમહી લપાતો !
 એ આંખમાં પ્રેમપ્રકાશને ભરી,
 કપોલમાંયે સરતો છુપાતો !

સ્તુતિ, પૂજા, આરતી, ઘંટનાદ,
 ભણી ભર્યાં કાનમહીંય પૂંમડાં !
 અબોલ આ અંતરને નિનાદ,
 ઘમંડના ધુમ્મટ તો દડી પડ્યા !

‘ કાં હું ન-કાં તું નવ ! ’ - તું અપાર !
 તો હું મદ્દ ‘ હું ’ - બનવું અસાર !

: ૭ :

કદંબની કુંજ મહીં વીંટાઈ,
ભૂરૂં ભૂરૂં હાસ્ય હસંત ખોખરૂં;
જરીકશી ડાળ જલે છવાઈ,
લળી લહે બિમ્બ જલારસે દહયું.

શુભાખ ને ખોરસલી બિછાવી,
કર્યો જૂલો ઉર્વશી-ઉત્તરીયનો;
સમીરની હીરસળી લગાવી
કવિ કરી પોઠવી એ ઉરે મને—

જલાવતી પાલવનૃત્ય તાલે,
સુરાંગના પ્રેષિત તું કૃપાએ;
માગ્યું હતું મેં, સઘળું ન્યોછાવી,
દીધો સુખે તેં સુજને પરોવી.

રૂંવે રૂંવે આ સુખશૂળ વાગે !
સુખી ઉરોને લગવાન ત્યાગે !

: ૮ :

કપાસના છોડથી કીટને ચૂંટી,
અલાવથી માળી સુદ્ધર ફેંકતોઃ
સ્વરૂપ મારું હતું તે લઈ લૂંટી,
ફરી મને ફર બની ઉવેખતો.

ભાંગી ગયાં ઢીંચણ, ધૂળમાં પડી,
ત્યજાયલી-વિસ્મૃત હું તિરસ્કૃતઃ
ફરી ફરી બાગ મહીં હું આથલી,
પડી વળી પાટુ અનેક નિભૃત.

“આ જીવનો અંત અકાલ આણું!”
લહી રૂંટી બાળમહીં સ્મશાનમાં;
નિસાસની મૃત્યુની સોડ તાણું;
સંજીવની કેઈક ગાય કાનમાં.

“પ્રિયા! તને મેળવવા યુગો યુગો,
એકી ટસે રાહ ધરી ઉલો હતોઃ
વિસુખ તારા સુખચંદ્રને મૂંગો,
લહી લહી વાઢળી વર્ષતો હતો.

“હતાં સહુ દ્વાર મૂક્યાં ઉઘાડાં,
તું આવશે એક દિ’ એમ ધારીને;
વૃશ્ચિક ને ઝુમ્મર સોળ તારા,
જલાવતો નિત્ય તને પુકારીને.

“સ્મશાનમાં આમ ઘટે ન શક્યા,
અકાળ આ મૃત્યુની સોડ તાણવી:
સન્માન કે કોલ વિના સમૈયા,
મારી તને પાંખ સદા પ્રમાણવી.”

આંખો ખની વાદળો વર્ષવા કરે,
ડેયાતણા થાય સહુસ ચૂરા:
પિયુતણા પાદ પખાળવાને
આંખો તણા સાગર તો અધૂરા.

“પ્રિયા, વચન એક ન કેમ બોલે?
નથી હજી રોષ શમ્યો સખા પરે?
અમીલર્યાં નેન નહિ જ બોલે?
અયોગ્યને લેઇશ ના શું અંતરે?”

“ધૂળે દિશાના દિગપાલ ચારે!
આકાશનો શુંબજ તો તૂટી પડો!

પૃથ્વીતાણું પેટ ચીંરી પ્રહારે,
ત્રિલોક-જેતા જમરાજ ઉપડો !

“પિયુતણાં વેણુ નથી ખમતાં,
કસોટી મારી થઈ ખૂળ આકરી;
જૂની સ્મૃતિનાં દળ હૈભરાતાં,
મૂકો મને એકલી ઓ ખમા કરી !

“અમીભર્યાં નેન નહિ ઉઘાડું ?”
એવો પૂછ્યો પ્રશ્ન મને વિલક્ષણે.
લજ્જાતણા પર્વત શે ઉપાડું,
થીજી ગયા જે પ્રણમેલ પાંપણે ?

“મદારીની મોરલી એકદા હતો !
અને હું તો નાગણી જેમ નાચતી;
અખૂજ જાણી મુખ ફેરવી જતો !
પડી પડી પાય હું પ્રેમ યાચતી

“પતંગશા તેં ફૂલચર માંડ્યા,
ઉઠી ઉઠી પુણ્ય અનેક સૂંધતો;
પ્રિયાતણાં અંતર તેં દબાડ્યાં,
ક્ષણે ક્ષણે સ્નેહલ હૈર રૂંધતો.

“પડી ધીંમા સર્વ ગયા પછાડા,
 લ્યજાયલો તું ફરી દ્વાર આવતો.
 રડી રડી પાયદ્વયી નવાડ્યા,
 ‘ક્ષમા, ક્ષમા!’ યાચનશબ્દ લાવતો.

“પરંતુ હું તો ચડસે ચડી હતી,
 ભૂમિથકી ના તુજને ઉઠાડ્યો;
 ક્ષમા નહિ શાપ અનેક આપતી,
 રહેલને મેં વળીયે રડાવ્યો.

“તારા સમા મેં ઉચ્ચ આદર્યા,
 ઉડી ઉડી પુષ્પ અનેક સૂંઘવા.
 ક્ષણે ક્ષણે તાહરું હેત ડામવા,
 દાઝ્યા પરે મેં વળી દેવતા ધર્યા.

“કપાસના છોરથી કીટને ચૂંટી,
 અભાવથી માળી સુદ્ધર ફેંકતો;
 સ્વરૂપ માફે હતું તે લઈ લૂંટી,
 ફરી મને ફર બની ઉવેળતો.

“ભાંગી ગયાં લીંચણ, ધૂળમાં પડી,
 લ્યજાયલી-વિસ્મૃત હું તિરસ્કૃત:

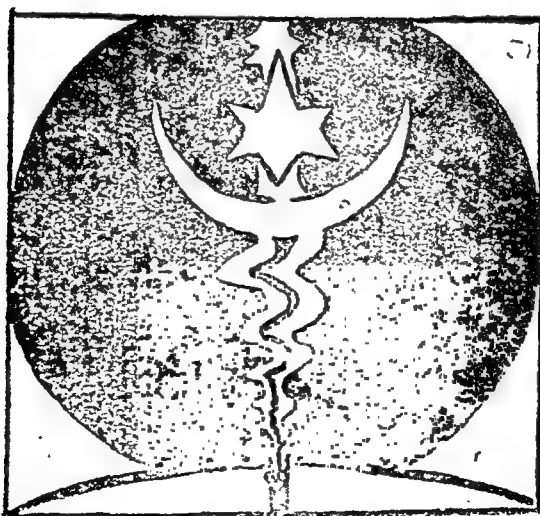
અને અહીં આવતી તારી ગ્રાંખડી,
અયોગ્યને તો કરવા અલંકૃત.

“અમીલયાં નેન નહિ ઉઘાડું ?”
એવો પૂછો પ્રશ્ન મને ન આકરોઃ
લજ્જાતણા પર્વત શે ઉપાડું,
અખૂજને તાથ નહિ ક્ષમા કરો ?”

“સન્માન કે કોલ વિના સમૈયા,
ભારી તને પાંખ સદા પ્રમાણવી !”

ધર્મત્રિશૂળ

ધર્મત્રિશૂળની આ ત્રણેય કૃષ્ણા 'કુમાર' ના એક પછી એક એમ ત્રણ દીપોત્સવી અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. પહેલી 'પૂનરી' એ ગુજરાતનાં સિત્ત સિત્ત સાત આઠ સામયિકોમાં ફરી ફરી દેખા દીધા છે. 'દેવ' પણ ઓછામાં ઓછી ત્રણ વાર તો પ્રગટ થઈ ચૂકી છે. 'મંદિર' ને વિષે પણ એટલો દાવો તો અવશ્ય કરી શકાય. દ્વંકમાં આ કાવ્યત્રિવેણી ગુજરાતમાં સારો પ્રચાર પામી છે. 'પૂનરી', 'દેવ' અને 'મંદિર' એ 'ધર્મ' નાં ત્રણ અચૂક પ્રતીકો છે. એ ત્રણ પ્રતીકો-અને તેથી ધર્મસમગ્ર વિષેની મારી માન્યતા, ખંડનાત્મક અને મંડનાત્મક, આમાં ગૂંથી લેવાનો મારો પ્રયાસ છે.

ધર્મ ત્રિશૂળ

(૧) પૂનરી.	૨૫
(૨) દેવ.	૨૮
(૩) મંદિર.	૩૧

પૂજારી

ઘંટના નાદે કાન ફૂટે મારા,
ધૂપથી શ્વાસ રૂંધાય;
ફૂલમાળા હૂંર રાખ પૂજારી,
અંગ માફ અભડાય:
ન નૈવેદ્ય તારૂં આ !
પૂજારી પાછો જા !

મંદિરનાં આ લબ્ધ મહાલય,
બાંધન થાય મને;
આ રે પૂજારી ! તોડ હીવાલો,
પાપાણુ કેમ ગમે ?
ન પ્રેમનું ચિહ્ન આ !
પૂજારી પાછો જા !

એરણુ સાથ અકાળે હથોડા,
ઘંટ તણુ ઘડનાર;
દિન કે રાત ન નીંદર લેતો:
(ને) નૈવેદ્ય તું ધરનાર ?
ખરી તો એની પૂજા !
પૂજારી પાછો જા !

દ્વાર આ સાંકડાં કાણુ પ્રવેશે ?
 બહાર બહી જનતા;
 સ્વાર્થતણું આ મંદિર બાંધ્યું,
 પ્રેમ નહિ પથરા:
 ઓ તું જોને જરા !
 પૂજારી પાછો જા !

માળી કરે ફૂલ મોઢકતી વાડી,
 ફૂલને તું અડ કાં ?
 ફૂલ ધરે તું: સહવા એને,
 ટાઢ અને તડકા !
 એ તે પાપ કે પૂજા ?
 પૂજારી પાછો જા !

ઓ રે પૂજારી ! આ મંદિર કાળે,
 મજૂર બે પથરા;
 લોહીનું પાણી તો થાય એનું,
 ને નામ બાટે નવરા ?
 અરે તું ના શરમા ?
 પૂજારી પાછો જા !

ખેડૂતને અંગ માટી લરાતી,

અર્ધ્ય લયો નખમાં;

ધૂપ ધયો પરસેવો ઉતારી,

ઘંટ બજે ઘણુમાં:

પૂનરી સાચો આ !

પૂનરી પાછો જા !

૬ : ૮ : ૨૬

દેવ

કંકુ ઘોળી કંકાવટીઓ ઝે,
ચોખે ભર્યાં ઝે થાળ;
નૈવેદ્યનાં શત છાખડાં લીધાં,
ફૂલ અને ફૂલમાળ:
હું ને ઝે મંદિર આલ્યાં,
અમારા દેવ વધાવા !

ઘંટ વાગે ને શંખ ફૂંકાયે,
ફોરતા ધૂપસુવાસ !
ધન સોનાના ઢગલા થાતા,
દેવનાં પગલાં પાસ !
પ્રભુનો પ્રેમ વધાવા,
આવે સૌ ધન ધરાવા !

હસતી ઝે તો દ્વારમાં પેઠી,
થંભી ગયા મુજ પાદ !
ઝાંઝ પખાજ સહુ વિસરાયા,
આબ્યા નિશ્વાસના નાદ !
મંદિરનાં દ્વાર અગાડી !
સૂણું હું કકળતી નાડી !

લૂલાં, હૂંઠાં કે દીન લિખારી,
 ભૂખે પીડાતો સમાજ !
 કાઠ્યા તૂટ્યા ચીંથરાથી ગંધાતા,
 ઢાંકતા દેહની લાજ !

ધરાના સર્વ નિસાસા !
 થીજી આ માનવી થાતા !

કુમકુમના મેં ચાહલા કીધા,
 ચોખે વધાવ્યા દીન;
 ભૂખ્યા દેવોને નૈવેદ્ય દીધા,
 પાચ પડ્યો હું દીન !

ખધું મેં ધન લૂંટાવ્યું !
 હજારોને હાથ ન આવ્યું !

હળવે મેં શણગાર ઉતાર્યા,
 આપી દીધા અલંકાર;
 લૂગડાં દીધાં સર્વ ઉતારી,
 લાજ ન ઢાંકી લગાર:

મેં તો મારા દેવ વધાવ્યા !
 આંસુડાં હર્ષનાં આવ્યાં !

હસતીં મંદિરથી નીસરી એ,
 સ્વસ્તિક એને બાલ ।
 ધૂળભર્યાં મુજથી શરમાતી,
 હોય સ્નેહી શું કંગાલ ?
 એના તો હેવ રંગીલા ।
 મને તો ધૂળનાં ટીલાં ।

ભટકી એના દ્વારમાં ઉભો,
 હસતી મારે કર્મ ।
 હુંય હસ્યોં એના હાલને મીઠું
 રડતાં જાને મર્મ ।
 લિખારી મેં ગીતડાં ગાયાં ।
 પછાડી દ્વાર વસાયાં ।

મંદિર

દેવદુવારાની ગાવડી રેણુ,
ચરતી વગડા પાર;
સાંજ નમે ને વાછરૂ જોતાં,
દૂધની છૂટે ધાર—

આંચળ એના મૂઠં ન માતા:
હથિના કૂપ સમાતા !

આંખડી બે એની કોડિયાં જેવી,
શિંગડી દીપક-વાટ;
કામદુધાની બેટડી રેણુ,
સંતનો ઉર ઉચાટ:

ટણુણુ ઘંટડી ખોલે,
દિશાનાં ખારણું ખોલે !

કેમ થતું એ કોઈ ન જાણે,
સંત રૂવે દિન રાત;
દિવસ ઉપર દિવસ ચાલ્યા,
વાછરૂને રઘવાટ:

રેણુનાં ધાવણ ખૂલ્યાં !
જોગીડાનાં સત શુ તૂલ્યાં !

વાયરે વાયરે વાતકી ચાલી,
 ફરક્યા કાનેકાન;
 વાળંદીયે વાત નૃપને કીધી,
 રાણીને માલણુ - સાન:
 “પાણ્ણા કો વગડા પારે !
 નવાડતી હ્રધની ધારે !”

ચારે ચોટેથી માનવ ચાલ્યાં,
 ઝિમક્યા ચારે જન;
 રાજ, રાણી બેઠે પાલખી બેઠાં,
 ભોગીનાં ફૂલતાં મન:
 જંગલમાં મંગળ થાતાં !
 જનો હૈયેહૈયાં દળાતાં !

શેવતીમાં શિવલિંગ છૂપાયું,
 ઉપર છાતીમ-છાંચ;
 રેણુડી મોકળે આંચળ ઉભી,
 હ્રધની ધારે નહાય:
 ધતૂરાનાં ફૂલડાં ડાલે !
 બપૈયા બે ડાળીએ બાલે !

લંકાદ્વીપેથી સોનાં મંગાવ્યાં,
 રેવાના આરસખંડાણુ;
 એશિયા ઉરથી શિલ્પવિશારદ,
 નાંગરે આરે બંડાણુ:
 મહા ઘોર ધુમ્મટ ખાંધ્યા;
 ધરા આલ થાંભલે સાંધ્યાં !

મધ્યમ દેશનું ઈંડું ચડાવ્યું,
 બલવાના જૂલતા ઘંટ;
 હીરા ખોદી શત ખાણુના ચોડ્યા,
 વાવટા બોમ ઉડંત:
 નવે દ્વીપ નામના ગાળે !
 આવે લોક દર્શન કાળે !

પુરમહીં દૌપમાળ રચાઈ,
 શેરીએ પાથર્યાં ફૂલ;
 માનવીથી ભરચક અરૂખા,
 જૂલતાં તોરણુ જૂલ:
 રાજા રાણી પાલખી કાંધે,
 મહીં શિવલિંગ વિરાજે !

ફર ઉભા ઉભા ઢેઢડા જુઓ,
 કોઈ ન આવે પાસ;
 બીની આંખે શિવલિંગ નિહાળે,
 પાથરે પથ નિશ્વાસ:
 ‘છી! છી!’ કરી મા’જન બાળે:
 ધિક્કારના ધૂતકા ગાળે !

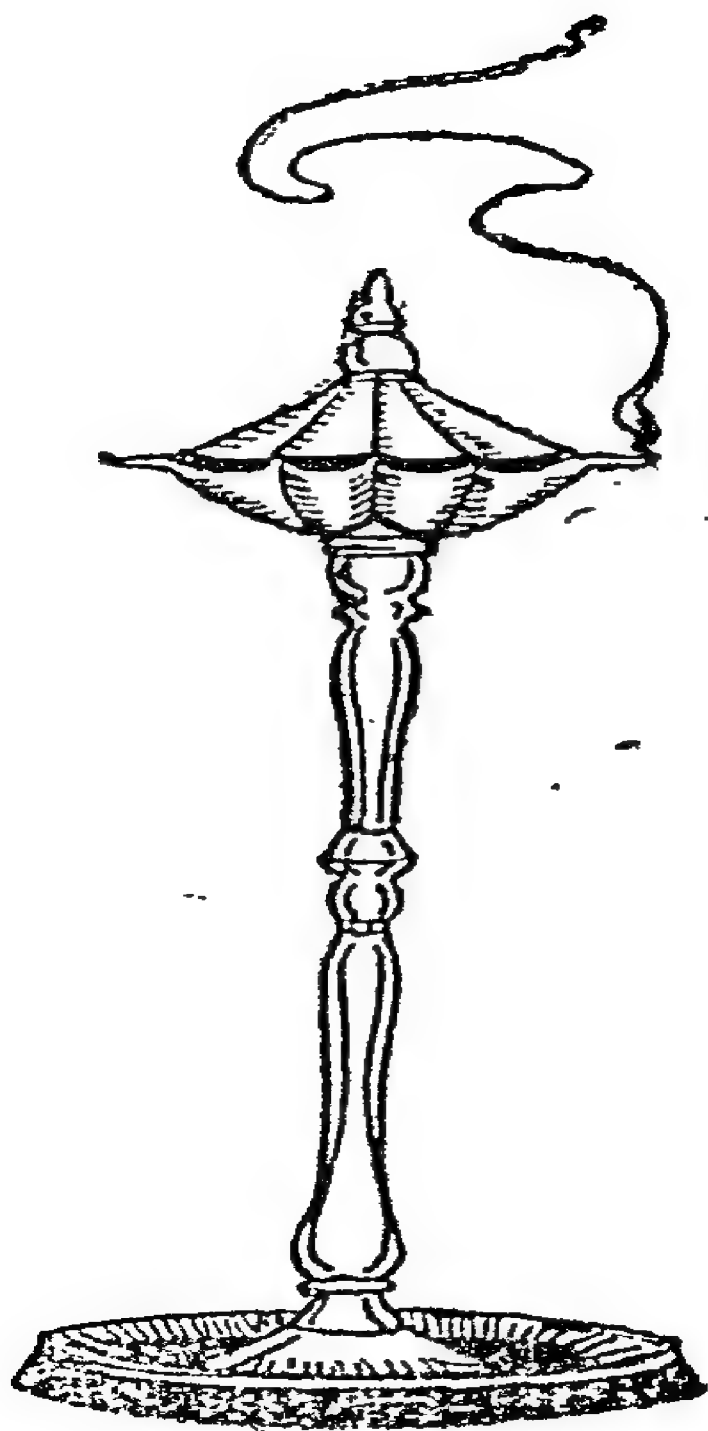
વેઢી પરે શિવલિંગ ધર્યું ન્યાં,
 કંપતી ધરણી માત;
 ધુમ્મટ ફાટ્યો, આલ ધૂણ રહ્યું,
 સ્તંભ ખર્ચા ધધડાટ:
 ચીરે સાત બ્યોમ ધડાકો!
 દેરે નવ દેવડા માતો !

નૃપતિના જેઠ હોઠ ધરૂનયા,
 આંખ ઝરે અંગાર;
 કંપ નહિ એની કાયમાં માતો,
 જીલ ધૂળે કાણુ વાર:
 “પાણાને ધૂળમાં રંગો !
 કીચડનો રચળો હંગો !”

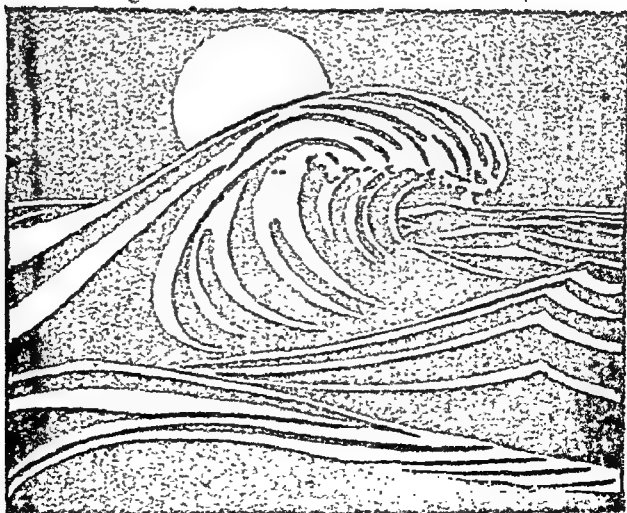
કોઈ નથી ઉભું ક્યાંયે નિહાળી,
 મૂજતો આવ્યો ઢેઢઃ
 રાતનાં આંસુ વ્યોમમાં ફૂલ્યાં,
 દેવગંગાનો વેઢઃ
 આંસુડે લિંગને ઘોયું;
 સૂકા વાળે અંગને દહોયું!

ગૂંપડીમાં જ્યમ લિંગ મૂકાયું,
 ફૂટતી અમૃત વાચ—
 “સાત નહોના ધુમ્મટ તાણો,
 માયે ન તાંડવ નાચઃ
 તોયે તારૂં ગૂંપડું મોટું!
 ત્યજ્યાને ઉર આળોટું!”

સરતી મોજાં

ભર્મિ-ઉદ્ગ્રેષ્ઠી હજીતાં કાવ્યોને આ વિભાગમાં એકત્ર કર્યાં છે. આમાંનાં આઠેક 'કુમાર' માં આવી ગયાં છે; જેને 'કૌમુદી' એ પ્રસિદ્ધિ આપી છે; એક 'હિન્દુસ્તાન' ના હીપોલસવી અંકમાં પ્રકટ થયું છે, અને એક 'નવચેતન' ના. છેલ્લાં બે અપ્રસિદ્ધ છે. એમાંનું 'પહેલું' પંડિત ખરે માટે ખાસ લખેલું, અને બીજામાં કવિવર રવીન્દ્રનાથની એક સ્વર-રચના થાઈ છે; એ બંને કાવ્યોમાં એ રીતે સંગીતને પ્રાધાન્ય છે.

ભારતી મેળાં

(૧) યુવાનને	૩૯
(૨) હું (ગર્વોક્તિ)	૪૧
(૩) મુક્તિગાન	૪૨
(૪) વાંછા	૪૫
(૫) સપૂત	૪૬
(૬) કવિ ન હું!	૪૮
(૭) મુક્તપ્રાણ	૪૯
(૮) સ્વમાન	૫૦
(૯) જ્વાન	૫૧
(૧૦) સ્તંભ સ્વાતંત્ર્યનો	૫૩
(૧૧) સર્વકથ્રેષ્ઠ આંગણાં	૫૬
(૧૨) ધૂમ્રગાથા	૫૮
(૧૩) મંદિર	૬૦
(૧૪) મૃત્યુની દીપકવાટ	૬૧

યુવાનને

યુવાન ! જગની કદી ન ધરતો હૃદે ખીક તું,
ભલે પતિત પાતકી કહી કહી તને શાસતું.
કદાચ સઘળાં હઠી અલગ, એકલો રાખતાં,
રહી અડગ, આચરે હૃદયનો ધ્વનિ પારખી.

ભલે જગત આજ દૂર જઈ તુંજથી બેસતું,
ભલે જ અવમાનથી જગત તુંજને દેખતું;
મહાન પુરુષાર્થથી અવનિઆલ ભેગાં કરી,
સદેવ રટજે અવાજ ઉઠતો ઉઠા આત્મનો.

કદીક જકડે જીવાની અપરાધના પાશમાં,
કદીક મનમાં ઉઠે હૃદય ભેદતાં મન્યનો;
કદીક ઉછળાટ ફાહ સઘળા મચે મારના,
કદી વિવિધ વૃત્તિનાં તુસુલ ચુદ્ધ હો જામતાં.

પરંતુ પડકારથી ઝઘડજે મહા વેગથી,
નહિ ડરી ધૂલ કદી શરણ આપતો મારને;
ઉરે અડગ બાળજે અનલ આત્મશ્રદ્ધાતણો,
બાંધ સમજી મારને મહેજ તે મહીં હોમજે.

કહીક લથડી પડે ગહન માર્ગની ખાઈમાં,
 તથાપિ ન કહે ડરી: ‘અરર, હા! હવે શું થશે ?’
 ઉઠી અમર હામથી યુવક તું કરે ગર્જના,
 મદૈવ પુરુષાર્થથી ડગ લરી થપે જા થપે !

પ્રભાતતાથી કિનગ્ધતા નહિ ટકે કહી એકલી,
 બળે ખૂળ બળે, સહે અગર તાપ મધ્યાહ્નનો;
 પ્રભા લરી પછી ઉગે સકળ વિશ્વ સંધ્યાસતી,
 જીવાની બળતા બપોરસમ જીવને આવતી.

જીવાન રહી જિંદગી સકળ આમ તું ગાળજે !
 કહી ન બનતો થકિત, ડગતો, મર્યો ડાસલો !

હું [ગર્વોક્તિ]

વિશ્વવિજેતા એક ઉભો હું,
હો ના કેા ઉભવા સામે !
તાપ તપે નેત્રો મ્હારાં જ્યાં,
રૂહો ના એ જે કેા વામે !

એક વિરાટ હું, વિશ્વવિજેતા, અવનિ સર્વ ખલાસ !
ખીલો સ્ફેનારો નહો જગમાં, મ્હારો પ્રખર પ્રકાશ !

એક અમર હું, સર્વ મરેલાઃ
નવચેતન હું માત્ર !
કેા નહો મુજને જોતા જેનાં
ગલિત થતાં ના ગાત્ર !

એક અપાર હું શક્તિસાગર, અવનિ સર્વ હતાશ !
સર્જન હું, શાશ્વત હું, ખીલ સઘળા હોય વિનાશ !

મુક્તિગાન

આવો ગુલામો, આવો પીડિતો,
તેત્રીશ કોડ મળો સંતાન !
સર્વ દિશાના કાન વિહારી,
ગળવો માતનું મુક્તિગાન !

સિંહના નાદે ત્રાડો મળી સૌ,
“સ્વામી, ગુલામ ન-સર્વ સમાન !”
જાપ જપો મુક્તિના હૈયામાં,
રુઢાય વીરોને છે ભગવાન !

[૪૬] સાગર ગાળે, ઘોર અવાળે,
ગાળે બાળક, વૃદ્ધ, જવાન:
આકાશ કંપે, ધરણી ધૂળે,
ભારત ગળવે મુક્તિગાન !

મુક્તિ વિનાનું જીવનું શાનું ?
મુક્તિ વિના શાં બીજાં ગાન ?
મુક્તિને કારણ સર્વ સહીશું,
સ્વાતંત્ર્યથી શું સૌખ્ય મહાન ?

મુક્તિ હશે ને કાળને ડાચે,
પામશું છો અમ જાણે પ્રાણ !
પામવા એ અમ પ્રાણપ્રતિમા,
જીવિત પ્રાણ બધું બલિદાન !

[૧૬] સાગર ગાળે, ઘોર અવાળે,
 ગાળે બાળક, વૃદ્ધ, જવાન:
 આકાશ કંપે, ધરણી ધૂળે,
 ભારત ગજવે મુક્તિગાન !

ભૂખ્યાં અમે સૌ લેગાં મળીને,
 માગીએ રોટી, પીવા જલપાન,
 લૂગડાં ઢાંકવાં લાજ અમારી,
 જીવવું જેમ જીવે ઇન્સાન.

પ્રાણ હણાયો, ધર્મ લૂંટાયો,
 રક્ત ચૂસાયું, દુભાયું માન:
 વિશ્વવિજેતા ધર્મવીરોનાં,
 સંતાન આજે જન્મશુદ્ધામ !

[૧૬] સાગર ગાળે, ઘોર અવાળે,
 ગાળે બાળક, વૃદ્ધ, જવાન:
 આકાશ કંપે, ધરણી ધૂળે,
 ભારત ગજવે મુક્તિગાન !

માડી કહી તને કેમ સંગોધું ?
 જન્મભૂમિ, ઓ વીરોનાં ધામ !
 તેત્રીશ કેટિની વાંઝણી માનાં,
 જીવતાં પુત્ર થયાં અપમાન.

મુક્તિ થશે સૌ ગંધન જશે,
 પામશે પેટભરી સૌ ધાન:
 ઝો માડી ! ઝો માતા ! ત્યારે વદીશું
 “ તારાં અમે સઘળાં સંતાન ! ”

[૩૬] સાગર ગાળે, ઘોર અવાળે,
 ગાળે બાળક, વૃદ્ધ, જવાન:
 આકાશ ઠંપે, ધરણી ધૂળે,
 ભારત ગજવે મુક્તિગાન !

વાંછા

મુક્તિ ! પ્રભા-હૃદયની-પ્રભુ ! પ્રાણશ્વાસ !
વાંછા સનાતન ! અને અવિલિપ્ત આશ !
સંજીવની ! પુનરજન્મની એ વિધાત્રી !
તું એક માત્ર જગમાં સુજ આશ ધાત્રી !

ના; આશ એક ઉરની તુજથી મહાન.
હા; એ તૃષ્ણા નહિ છીંપે કરી મુક્તિપાન.
સ્વાતંત્ર્યના જગનમાં બલિદાન થાવું,
મુક્તિ પ્રિયા-પ્રિયતમા બલિદાન માવું.

સપૂત !

“ આવવું ન આશ્રમે-મળે નહિ સ્વતંત્રતા !
જંપવું નથી લગીર-ભે નહિ સ્વતંત્રતા !
સ્નેહ, સૌખ્ય સૌ હરામ-ના મળે સ્વતંત્રતા !
જીવવું મર્યા સમાન-ના યદિ સ્વતંત્રતા !
પુત્ર - દાર !

જન્મ મૃત્યુના જુહાર !

જંપવું ન, જાલીભાય જંપશે ન, સૌ ખુવાર !
મૃત્યુ કે સ્વતંત્રતા-લખી ન આ લલાટ હાર ! ”

આકરા પુકારી કોલ, વીરલા રણે ચઢ્યા !
ખેતરો ખૂંદાં અને લસ્યા અનેક ગામડાં !
મહી વટયા, ઝૂંદ્યા સપૂત માત-અંક-નર્મદા !
જંપડે જઈ વસ્યા, પ્રજાઅવાજ પામવા !

માખરે ધપે હસી હસી જવાન ડોસલો !
સર્વ સાથ-કોઈ ના-બધું સમાનઃ એકલો !
રાષ્ટ્રદેવ ! રાષ્ટ્રપ્રાણી પીંછે સહુ ધસ્યા !
એક એ અનંતમાંથી સિંધુ સાત ઊમઠ્યા !

પગે પડે !

સુવર્ણ માટીમાં મઢે !

અસંખ્ય ઊમટી પ્રજા પુનિત પાદમાં પડે !

જન્મના શુભામને સ્વતંત્ર જન્મ સાંપડે !

જીવશે ન-જીવવાં હઈ સપૂત-જાલીમાં !

મારશેય, મુક્તિમહેલ તો અણાય રાખના !

સ્વમાન

[૪૬૧]

માન તમારે હાથ ન સોંપ્યું;
કેમ કરી અપમાનશો ?

વજ્રસર્પ અણુલેદ હૃદય આ,
શર સૌ પાછા પામશો.

ઘન ગરજે, વાયુ ફૂંકાયે,
વીંજળી કઢડી ત્રાટકે;

ખાર મેઘ વરસી વરસીને,
પર્વત ચીરે ઝાટકે—

હિમાદ્રિ અમલિન સુહાસે,
ઉભો આભ અઢેલતો;

આત્મા મુજ તમ અપમાનોને,
હાસ્ય કરી અવહેલતો.

રેતીકેરા રણ ઉપર ના,
ખાંધ્યા મહેલ સ્વમાનના;

શ્રદ્ધાના અણુડગ ખડકો પર,
પાયા રોપ્યા પ્રાણના !

માન તમારે હાથ ન સોંપ્યું;
કેમ કરી અપમાનશો ?

વજ્રસર્પ અણુલેદ હૃદય આ,
શર સૌ પાછા પામશો.

જવાન

હિમાદ્રિકેરાં દધિ-શુભ્ર શૃંગ,
 નિશાતણાં કાજળચીર આવરે.
 દિશા દિશા વ્યોમ સમસ્ત છાવરે,
 ને ગાજતા મૂકે વ્યથા મૃદંગ.

નિઃશબ્દ આણું જગ પોહતું હવું,
 નિશબ્દ શૃંગો નીરજે નિગૂઢતા;
 ધરા પરે છાય અગમ્ય મૂઢતા,
 અને વ્યથાનું બળ વાધતું જતું.

અંધારના કોઈ અગમ્ય આરે,
 ભેંકાર રોતા સ્વર છાય માડીના;
 ઉઠે ધ્રુજતા પડછંદ પહાડીમાં,
 આંસુ સરે ઉજળુ રુધિર ધારે.

ઉઠે ધડાકો ચીંરતો વિતાન,
 આકાશથી ગાખર એક ઉતરે.
 કિલ્લોલતા સર્વ ગૃહે ફરી વળે,
 આલ્સેક ગાજે: “ નવ કે જવાન ? ”

ગિરિતણા પથ્થર વજ્રશા રહ્યા,
 દ્વિત્રીશ-કોટિ-સુત-મા રડી રહે,
 હિમાદ્રિનાં હિમ ઉનાં થઇ વહે;
 જવાન કોઈ નવ થાય તેા જાડા.

ધૂળે દિશાના દિગપાલ ને ધરા,
 આકાશના સર્વ ગૃહો ધૂળ રહ્યા;
 કાલિન્દી-ગંગા જલ સ્તબ્ધ તેા થયાં,
 ધૂળે ગિરિશૃંગ મુજંત કંદરા.

“ પાછા ફરો મા ! અશકુન કો નહ્યા.
 ન પુષ્પ શૈયા પર વીર લેટતા;
 તુરંગના પથ્થર દેહ લેટતા;
 ધરાસણાના અગરે જઈ પડ્યા. ”

ઘરે પડ્યા તે નવ કો જવાનડા !
 જીવી રહ્યાં દીન-ગરીબ જીવડાં !

સ્તાંભ સ્વાતંત્ર્યનો !

અને ફફડતા ઉડે વિહંગ આગના તાપથી,
 ધૂળે અમર સાક્ષીશા નભદીવા મહાપાપથી;
 બળે ઝળહળે પ્રગાઠતમ કાળજાં રાતનાં;
 શિશુ ફૂડફૂડી રહે સભય અંકમાં માતના.

ત્યજી જર જમીન ઢાર લળતા ઉભા પાકને,
 ત્યજી સુખદ ગોરડાં સપૂત સાગ્રવે નાકને;
 કરી લસમ મોહુ જાન-જરના દુઃખોમાં હસે,
 ખુવાર થઈ ખેડૂતો અડગ માંડવામાં વસે.

પણે પુર પડ્યાં સ્મશાન સમ મૌન આકંઠતાં,
 છતે દિવસ ત્યાં શિયાળ પુરપાર સ્વચ્છંદતા;
 સપૂત શિર સાટના સમર માટ યુદ્ધે ચડ્યા,
 પ્રશાંત ઘરબાર ત્યાં અર્જવ ખોળિયાં શાં પડ્યાં.

ઠરી કમળ કોમળાં ગભરૂ બાહુડાં ટાઢમાં,
 રહે સકળ રાત્રિઓ વિકળ માતની આડમાં;
 પિતા જગતના, અખૂટ બળ વૈભવોના ધણી,
 પસાર કરતા શિશિરશીત રાત્રિઓ તો ઘણી.

પરંતુ નવ બલીમો જરીય દુઃખથી પીગળ્યા,
મહાંધ નયને વળીય થર લોહીના કે ચઢ્યા;
સહોંશ રણગાવતા ઘર લગ્નેસ સૂતાં સૂતાં,
અને ગગન હિંછળે રુધિરશા કુવારા ઉના.

અને ફૂડતાં ઉડે વિહગ આગના તાપથી;
ધૂળે અમર સાક્ષીશા નભઠીવા મહાપાપથી.
બળે બળહળે પ્રગાઢતમ કાળજાં રાતનાં,
શિશુ ફૂડફૂડી રહે સભય અંકમાં માતના.

સિકંદર સદ્યો, સદ્યાં ગજળ તૈમુરોનાં ધણાં,
અનેક કતલો, અને અનલ નાદીરોના સદ્યા;
પરંતુ સઘળાંતણે કળશ આજ આલે ચડે,
હસંત વીર ખેડૂતો દુઃખમહોં ન પાયે પડે.

પ્રભાત પડતાં, નમેલ કૃષ્ણાત્ર વૃદ્ધામહી
બળી સળગી ખાખમાત્ર અવશેષ જેવા પળી.
ન પુત્ર, નવ નાથ, ના સદય હૈર એકે હતું;
હતું ઘર વિશાળ એય જગમાં હતું ના થયું.

પડ્યા થર મલિન રાખધૂળ કોલસાના દીઠાં;
દીઠાં લસમસાત સ્વપ્ન ભૂતકાળનાં કે મીઠાં;

રમ્યા રમત શૈશવે, રમણ યૌવને જ્યાં કર્યાં,
ક્ષુધાર્ત જન લોહીનાં ઉદર-દાંતિયાં ત્યાં પડ્યાં.

નથી હૃદય પંખીડું ફેફડતું : નથી ધૂજતું,
ન આંખમહીં ઝેરનું જરીય બિન્દુડું ઝૂઝતું !

“કરો ભક્ષમ દેહ આય, નવ પાઇ એકે મળે !”

થયા ફરકી હોઠ બંધ જરી, એક આંસુ સરે.

કવિ ! વિજય આવડો નીરખ પ્રેમના મંત્રનો !

સુઅશ્રુમહીંથી ચડે ગગન સ્તંભ સ્વાતંત્ર્યનો !

સર્વશ્રેષ્ઠ આંગણાં

“બેટા ! અહીં એ છરી કાં ન આણે ?”

વહી ફરી વૃદ્ધ નમી ઉભો થયો;

પડી મૂંઝી શાળ અપૂર્ણ વાણે,

ધરી ભીનાં નેન નીચાં, શમી ગયો.

ત્રિભંગથી સ્હેજ છટા પ્રસારી;

ભરી ગયે સ્વાંગ સુવર્ણ રંગના.

સંધ્યાતણા કેશ જરા સમારી,

હજે રવિ શાશ્વત કાલગંગમાં.

“બેટા ! અહીં એ છરી કાં ન આણે ?”

વહી ફરી વૃદ્ધ નમી ઉભો થયો;

પડી મૂંઝી શાળ અપૂર્ણ વાણે,

અનંત આરે કંઈ શોધવા અહીં.

બ્રહ્મી છુરીઃ આઠ સુમંદ દ્વજેઃ

લહી રહે પાંચ સુરેખ આંગણાંઃ

ને આંખમાં ભાવ અકથ્ય ગૂંઝે,

ધીમે ધીમે શબ્દ સરત પાંગળા—

“જનોતાણી લાજ તમે વિદારી,
ઢાંક્યા તમે લોક ધ્રુજંત ટાઢમાં;
ઢાંકી જરા, સુંદરતા પ્રસારી,
લૂછ્યા ભોંના દેહ તમે અષાઢમાં.

“દિલ્હીતાણી એ નવયૌવનાઓ,
સળ સુવત્રો શબનમસમાં વણી;
કૃતાર્થ ભાવે સળ તુરજહાંઓ,
હવાસમાં ચીર ઝીણાં વણી વણી.

“પરંતુ એવી તમ સૌ કળાએ,
ગુલામ શો આજ મને કરી સૂંક્યો;
કલાતાણી સુંદર સર્જનાએ,
હીણો કર્યો આજ મને. ” વદી ઝૂંક્યો.

રહી ગયા હસ્ત વહંત પાંગળા !
નીચે પડ્યાં સર્જકશ્રેષ્ઠ આંગળાં !

ધૂમ્રગાથા

ઉંચાં ઉંચાં શહેરતાણાં મકાનો,
ને એકમાં એકલ હું પડી રહું.
કરી કરી દિન અનેક કામો,
સંધ્યા સમે પાશ્ર્વમ ગોળમાં લહું.

સંધ્યા સતીના નવરંગ ગાલો,
મિલોતણા ધૂમ્ર વિધાઠ આવરે;
માણિક્યના ઓમ ભર્યા મહાલો,
ધીમે ધીમે ગોટમગોટ છાવરે.

અને હું જોતો બળતા નિસાસા,
લેગા થઇ ધૂમ્ર શિખાસ્વરૂપના;
મજૂરનાં દૈન્ય અને નિરાશા,
ધુવામહીં જોઉં હુઃખો હું ધૂજતાં.

ઉડે મહીં હાથ પગો તૂટેલા,
બળી બળી બાળ થયેલ ફેફસાં;
ફિક્કાં, સૂકાં, મ્લાન સુખો ઝૂંકેલાં,
ફીગોતણાં વસ્ત્ર વણેલ મેશનાં.

ઉણાં ઉભાં હું ઉઠરો નિહાળું;
 અપૂરતી લીધ સંજેલ પાંપણે;
 પ્રસ્વેદની ત્યાં સરિતા હું લાળું;
 ને માળખાં શોષિત દુઃખ—ડાકણે.

અને હું જોતો પડતી નિશામાં,
 રડી રડી મ્હાન સુકેલ યૌવના;
 ઉભા થતા ને પડતા નશામાં,
 પગો પડે અસ્થિર ઝૂંપડીમાં.

ઝીલી ઝીલી એ પશુનાં પ્રહારો,
 અશક્ત ભૂખી લલના રડી રહે;
 નિઃસત્વ ગંદાં અસહાય બાળો,
 નિશા બધી ભોંય ભૂખ્યાં પડી રહે.

બારી કરી બાંધ પથારીએ પડું !
 ધુંવાતણી મૂક કથા હું સાંભળું !

મંદિર

કનકમૂર્તિમહી દેવ દેખું નહિ;
 દીપમાં ગરીબનાં દુઃખ ધૂળે ।
 ઘાંટનાદો સૂણી ભક્તિ ના પ્રકટતી,
 શંખમાં કોટિ નિશ્વાસ ફૂળે । ધ્રુવ૦

અંત્યજો પગથિયે ભક્તિભીના રહે;
 દેવનાં દ્વાર કાળાં વસાતાં ।
 નિધનના નાથ, ભેલી પિડીતોતથા;
 ધનિકના પિંજરોમાં પૂરાતા !—કનકમૂર્તિ૦

એ ન મંદિર રહ્યાં, કેદખાનાં થયાં,
 જન-હૃદયના ન ધબકાર બોલે ।
 વેધી ધુમ્મટ, ત્યજી દેહ રત્ને રચ્યા,
 ઝૂંપડે, ઝૂંપડે દેવ ડાલે !—કનકમૂર્તિ૦

મૃત્યુની દીપકવાટ

જીવનનો ઝળહળતો દીવો,
પ્રથમ જે દિ' પ્રકાશ્યો !
મેઘધનુની રંગલીલામાં,
પ્રેમજ સ્પર્શ તુ ભાસ્યો !....જીવનનો

કેડ ભરી ભરી અંતર લાવ્યો,
આંખમાં દિવ્ય સુવાસ;
નેવેદ છાજડી મૂઠ ણીડી બેઠ
ધરવા પ્રાણ પ્રકાશ !....જીવનનો

વાંચી લીધું જગ-સોણલું મારું,
આશ નથી પણ આગ;
હૈત માન્યું હતું જોઈ હળાહળ,
ગંધમાં સ્વાર્થના શ્વાસ....જીવનનો

આંસુ નથી, નાથ ! હસતાં ભમવું,
જીવનની રણવાટ;
પ્રાણપ્રકાશ નહિ તોય ધરવી,
મૃત્યુની દીપકવાટ....જીવનનો

મંદિર

કનકમૂર્તિમહી દેવ દેખું નહિ;
 દીપમાં ગરીબનાં દુઃખ મૂળે !
 ઘંટનાદો સૂણી ભક્તિ ના પ્રકટતી,
 શંખમાં કોટિ નિશ્વાસ ફૂળે ! ધ્રુવ૦

અંત્યજો પગથિયે ભક્તિભીના રહે;
 દેવનાં દ્વાર કાળાં વસાતાં !
 નિધનના નાથ, ભેલી પિડીતોતણા;
 ધનિકના પિંજરોમાં પૂરાતા !—કનકમૂર્તિ૦

એ ન મંદિર રહ્યાં, કેદખાનાં થયાં,
 જન-હૃદયના ન ધબકાર બોલે !
 વેધી ધુમ્મટ, ત્યજી દેહ રત્ને રચ્યા,
 ઝૂંપડે, ઝૂંપડે દેવ ડાલે !—કનકમૂર્તિ૦

મૃત્યુની દીપકવાટ

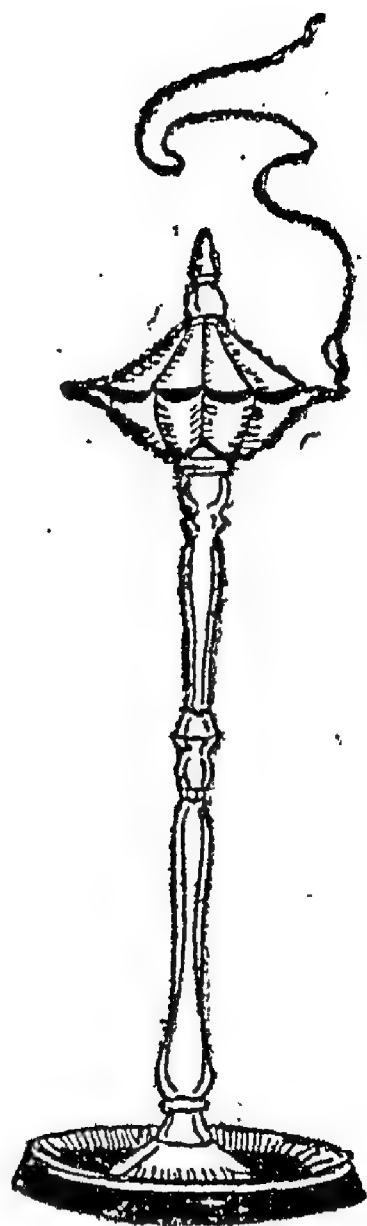
જીવનનો ઝળહળતો દીવો,
પ્રથમ જે હિ' પ્રકાશ્યો !
મેઘધનુની રંગલીલામાં,
પ્રેમળ સ્પર્શ તુ બાસ્યો !....જીવનનો

કોડ લરી લરી અંતર લાગ્યો,
આંખમાં દિવ્ય સુવાસ;
નેવેદ છાળડી મૂઠ ઝીડી બેઠ
ધરવા પ્રાણ પ્રકાશ !....જીવનનો

વાંચી લીધું જગ-સોણલું મારું,
આશ નથી પણ આગ;
હેત માન્યું હતું જોઈ હળાહળ,
ગંધમાં સ્વાર્થના શ્વાસ....જીવનનો

આંસુ નથી, નાથ ! હસતાં ભમવું,
જીવનની રણવાટ;
પ્રાણપ્રકાશ નહિ તોય ધરવી,
મૃત્યુની દીપકવાટ....જીવનનો

स्वनितावलि

આ સાત ને જો નવ સ્વનિતો (Sonnets) ની આવલિ-
માંના છ તો 'કુમાર'માં જ પ્રદ્ય યથેલાં છે. બીજાં ત્રણેય
અપ્રસિદ્ધ છે. 'કવિ'નો પ્રસંગ ઇતિહાસમાં નોંધાયેલો છે,
કલ્પનાકૃતિ માત્ર નથી; એ તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચું છું.

સ્વ નિ તા વ લિ

(૧) કવિ	૬૫
(૨) મૃત્યુ	૬૬
(૩) ભાવના	૬૭
(૪) દાંડીને	૬૮
(૫) ભરતી	૬૯
(૬) ક્રાંતિનાદ	૭૦
(૭) અગ્નેત તાંતણે ?	૭૧
(૮) છતાંય સ્મરવા	૭૨
(૯) શૂન્યશેષ !	૭૩

થિખ્ખ જીત્યું, થિખ્ખ લૂંટ્યું: ફૂર એ સિકંદરે:
શહેર બહાર મહેફિલો ઉડાવી એ ભયંકરે.
મસ્ત એ પડ્યો પડ્યો જીવે છ હસ્તિરાજશો!
તરંગ આવતાં કર્યો અવાજ સિંહનાદશો.

“સેવકો! લગાડો આગ! દુશ્મનોય થાય ખાખ:
ભસ્મસાત આજ થિખ્ખને કરો! રહે ન રાખ.”
વાક્ય સાંભળ્યું ન ત્યાં હજાર સૈનિકો ફૂટે,
પશુ બની મશાલધારી ધાય: શહેરીઓ ધૂળે.

“રહો, ઉભા રહો! કહું હું, વાત એક સાંભળો:
ખાખને બધુંય આગ ના લગાડશો ગૃહે
કવિતણા.” વદી જરાક ધાસ લઈ સિકંદરે
શરૂ કર્યું: કુલોચનેથી આંસુ એક તો સર્યું.

“પશુ બન્યો હું, ખાખવી પ્રજા બધી શરૂ કરી;
પ્રાણ એ પ્રજાતણો ન ખાખવોય છે નકી!”

મૃત્યુ

રહે મને શું કામ ? હું જીવંત મૃત્યુમાં રહું :
 નિત્ય હું તને મળું, ન શું હું દષ્ટિએ ચડું ?
 દિવ્ય સ્પર્શ, દર્શનો : અનુભવું ઘણું ઘણું ;
 દેહ મિટ્ટીમાં મળ્યો : અનંતમાં ઉડે આણું.

સુગંધી વાયુ તાહરા સુકેશ આ ઉછાળતો
 આણું જની અડી સુકેશને હું કાળ ગાળતો
 અમી ભરેલ પોપચે ચડું આણું જની જની
 વહું સરંત અશ્રુમાં તૃષા છીંપાવું સ્નાનની ।

અડાવ મારી કપ્રને તું પુષ્પ તો ચૂંટી ચૂંટી :
 પુષ્પના પરગમાં આણું જની રહું છુપી.
 ધન્ય સ્પર્શ તાહરો ; કવું અદૃશ્ય કાવ્યને :
 સાંભળે ન શું કદીય એક-માત્ર શ્રાવ્યને ?

હાઈ એક તો હતાં, નડી શરીર લિપ્તતા ;
 એકતા અનુભવી, ધરે શું કામ યિત્તતા ?

ભાવના

ત્રિકાલનો ધુમ્મટ - ઘેર તોડી,
સૂણી રહું શાશ્વત શબ્દપ્રદાને !
ત્રિલોકના લેહ મહા ઉકેલી,
રમી રહું નિત્ય નવા સનાતને !

સમુદ્રનાં સૌ વમળો વટાવી,
ઝંખી રહું રત્ન સહસ્ર પામવા !
ઝંઝાનિલોની ધરી પાંખ અંગે,
ઉડું અનંતે જગતાપ વામવા !

તિમિરનાં રાક્ષસ જૂથ આવી,
જગી રહ્યો અંતરદીપ આવરે !
લડી લડી એકલ હાથ મહારે,
મથું હું અંધાર સહુ વિદારવા !

ક્ષણો, પ્રણો ! આવી અનેક આવે;
ક્ષણો મટી જીવન સર્વ વ્યાપો !

દાંડીને

નથી તવ તીરે મહા ધુધવતા સમુદ્રો પડ્યા,
નથી તવ તીરે દ્વીપ જગ-જહાજ તો લાંગર્યા;
અપાર નવ એ ઉડાણુ જગના મહાસિન્ધુશાં;
કવું કયમ સ્તુતિ કહે હું તવ ? —તું સમુદ્રેય ના.

નથી અમર આંસુડે ગળકતી હોવાદાંડીએ;
લૂટેલ પથરા — પડ્યા, રખડતા — રડે પાદરે.
ભર્યાં કદમ ભૂમિમાં નવજવાનશા ડોસલે,
સુવર્ણ ધૂળની શી ! ધન્ય પગલે—ચડી પારસે.

તપ્યાં તપ અગમ્ય કોઈ વીરલે, ફળે—પાંગરે,
સમુદ્રથકી એ અપાર નર નાવડા લાંગરે;
કણે — વિચિગણે વસે અમરતા — લસે ધન્યતા;
સુવર્ણ ઇતિહાસનાં પ્રથમ ગાન તારા તીરે !

[મંદાકાન્તા]

આળોટે જ્યાં રુદન કરતા દાંડી પાખાણુખંડ !
ત્યાં રોપાયો અમર સ્મૃતિશે રાષ્ટ્રનો માનદંડ !

ભરતી

સહસ્ર શત ઘોડલાં અગમ પ્રાન્તથી નીકળ્યાં,
અક્રાંટ જલધિ પરે અદમ પાણીપન્થાં ચડ્યાં;
હથ્થે-હથ્થહથ્થે: વિતાન, જગ, દિગ્ગજો ઘૂંજતાં,
ઉડે ધવલ ફેનશી વિખર કેશવાળી છટા !

ત્રિભંગ કરી ડોકના, સકળ શ્વાસ ભેગા કરી,
ઉછાળી નવ દેહ અશ્વ ધમતા પડી ઉપડી;
દિશા સકળમાં ભમી, ક્ષિતિજ હાથ તાળી દબ,
પડંત પડછંદ વિશ્વભર ડાબલા ઉચ્ચરી.

કરાલ થર ભેળાડે, જગત કાંઠડે કારમા,
પછાડી મદ-મસ્ત ધીંક: શિર રક્તનાં વારણાં;
ધસી જગત ખૂંદશે ? અવનિ આલ ભેગાં થશે ?
ધડોધડ પડી-ખરી ગગનગુંબજો તૂટશે ?

ઉદેચ ભરતી, અદમ અશ્વ ફૂદી રહે !
દિશાવિજય કૂચનાં કદમ ગાજતાં ઉપડે !

કાંતિનાદ

[પૃથ્વી]

અસંખ્ય મુજ બાંધવો રવડતા, સહ્યાં ચીંથરાં
ધરી શરીર-માળખે કકડતી મૂળે ટાઢમાં;
સહો સળગતા બપોર-દવ ચૈત્ર-વૈશાખના,
વિતાન ઘર-છાપડુંઃ દિશ હીંવાલ : શય્યા ધરા !

અસંખ્ય મુજ રાંકડાં કકળતાં રહે લાડકાં,
ભૂખે ટળવળીઃ અને હૃદય દુઃખના તાપમાં
બળી-સમસમી પડે સકળ, પાશવી પાપમાં.
રમે મરણ જીવને અતુલ માનવીનાં મડાં.

પરંતુ નવ હું સ્તવું વચન આળપંપાળના,
ન ઇચ્છું લવલેશ દહાવ ધન વસ્ત્ર કે ધાન્યના;
સહો સખત ટાઢ, ને પ્રખર તાપ મધ્યાહ્નના,
મરો ટળવળી મુખે હૃદયહીન દુષ્કાળના !

સહુ વીંતક વીતળોઃ વિધન ના નડો શાંતિના !
બળી-જળી ઊઠી કરો અદમ નાદ સૌ કાંતિના !

૮ : ૧૧ : ૩૦

અચેત તાંતણે !

ભુજંગનો ભીષણ પાશ છોડ્યો,
ખંદી બન્યો એક અચેત તાંતણે;
સુરાંગનાનો અમીઝૂપ છોડ્યો,
લળી ગયો એક નમેલ પાંપણે.

સમુદ્રના અશ્વ સહસ્ર નાથ્યા,
સળેકડું એક જરી સરી ગયું;
નિષ્કુરતાના નગરાજ બાથ્યા,
ભેધ જરી;—અશ્વ ઉત્કું દડી ગયું ?

આકાશના ચંદરવે અડેલો,
ખરીઉડી ધૂળથી કેમ રોળવું ?
સુરેન્દ્રના મેઘધનુ અડેલો,
ભૂમિ પડી સુંદરી ઉર ઝોલવું ?

હસીહસી કાંચનજંઘને ચડ્યો !
અસાર આવા વનપાણકે ખડ્યો ?

છતાંય સ્મરવા !

વઢાય, સખિ ! આપતાં જીવન સર્વ થીજી જશે;
અને સળગે છાતી લીતરથકી કશું ઉડશે.
બખોલ કરી કારમી: લલડતી સ્મૃતિ ભૂતની
અનેક વપુઓ ધરી સ્વપનમાં ગળું રૂંધશે.

પરંતુ કંઈ શું ? કરાલ વ્રણ ચીતરેા રાત્રિએ
સુધાંશુસમ શુભ દેહકમળે તને ધારીએ:
નહિ ! નહિ જ ! ! કેર એ, મમ કૃતિ ! છતાંયે હતી;
ક્ષમા સુલગ દષ્ટિની સભય આશ: એ ના રૂળી.

પરંતુ તવ ક્રોધમાંહીં અભિજ્ઞતતાયે બળી—
બળી લસમસાત: ને અઘટતા નકી આદરી,
પુરા કહીંય જે મને સ્વપનમાં ન જ્યાલે ચડી:
તને વ્રણ થયો: મને સ્વપન-ભૂંશની લૂ અડી.

છતાંય સ્મરવા તને સદય ઉરથી આ શપથ !
અનેક ભૂતકાળની અમૃતરાત્રિયે લે લખત !

શૂન્યશેષ

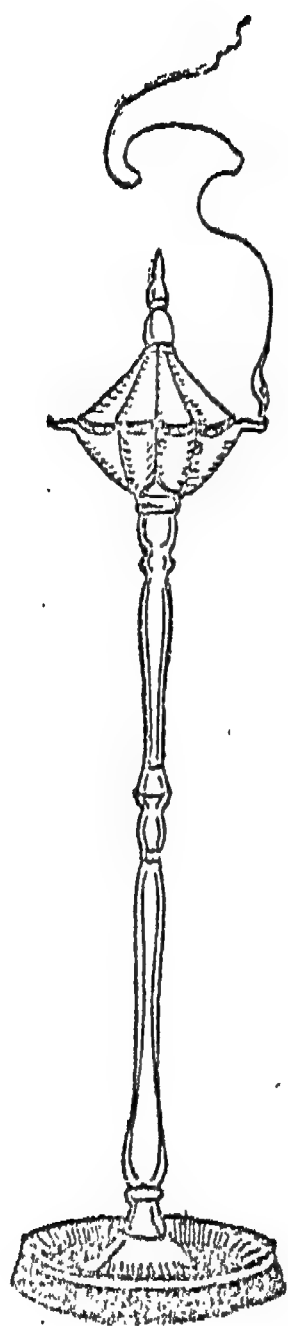
નહિં ! નહિં જ પાલવે શયન પાંસુપે પાશવી
ખરી, ચરણ, ડાળલા મલિન સ્પર્શ મેલી બનીઃ
ઉભીશ અવરોધતો ગગનચુંબી પ્રાસાદને,
શ્રીમંત મુજ વૈભવે, ધનકુખેરના નાદને.

ન તોય પરિતૃપ્તિઃ સખત જલસાગરે ગાજતા,
નવે નવ દ્વીપે, લૂંપે, સકળ લોકમાં રાજતાઃ
જહાંગીર-મહાન કે' ભરખ-જવાલ-જવાલામુખી
તણે મુખ વિરાજીને ગગનને ભરું હું મૂઠી.

ગ્રહો, તરલ ધૂમકેતુય, નિહારિકા, તારલા,
મુકુટસમ રાજતા મહત માનવી-હું-શિરેઃ
પ્રદીપ વિચિત્રાલ્યશી સુરસરિતની મેખલા,
વિરાટ મમ દેહની કટિ પરે પ્રભા વિકીરે.

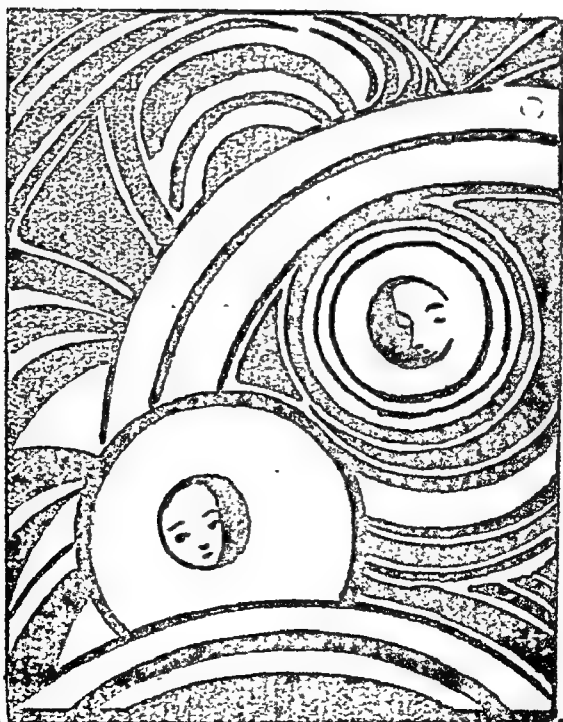
હવે તું કર આમળું ! ઉછળતો તને ઝાલવાઃ
પિતા, મુજ પદે પડ્યો ? મલિન પાંસુપે ન્યાળવા
તને, શરીર આ વિરાટ મુજ આજ આહું ખડું !

20

જલ તરંગ

સરવરની વિચિત્રાલય જેવી આ મૃદુ કવિતાકૃષ્ણીઓમાંની
 ઘણી તો અહીં પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે. જે ‘કુમાર’
 માં, જે ‘નવચેતન’માં, એક ‘કૌમુદી’ માં અને એક ‘જે
 ઘડી મોજ’ના દ્વીપોત્સવી અંકમાં એમ પ્રસિદ્ધ થઈ છે.
 ‘ગાવું ના!’ માં કવિવર રવીન્દ્રનાથની એક અતિ મધુર સ્વર-
 રચના ગૂંથી છે; ‘મૌન ગાળે’ની સ્વર-રચના મારી છે. એ
 જેમાં પણ સંગીત પ્રાધાન્ય લોગવે છે તેટલું ખુલાસામાં.

જ લ ત રંગ

(૧) વસંતના અવતાર !	૭૭
(૨) એક આંસુ	૭૮
(૩) સલામ	૭૯
(૪) બહેનને !	૮૦
(૫) ભૂમિ	૮૧
(૬) આદર્શો	૮૨
(૭) સ્મૃતિજીવન	૮૩
(૮) અવગણના	૮૪
(૯) કવિ	૮૫
(૧૦) ‘ગાવું ના!’	૮૬
(૧૧) અમૃતના ઉંખરમાં !	૮૭
(૧૨) મૌન ગાળે !	૮૮

વસંતના અવતાર !

કોકિલના શા કંઠે ગવાતા,
મધુદેતા આંખના ગોર
કેસડાનાં કેસર ખીલ્યાં,
લીંબડીઓનો ફાર ફાર.

ફૂંછળ કસતા ખખરખાર !
વન વન વસંતના અવતાર !

ગુંજે પૂન ખતાખલી કંઠે,
ગોરંતા જીવનના ગોર
નવરંગો ખીલે ખંતરના,
પ્રેમખર્ચની ફૂંટે ફાર.

ઉરમાં ભાવો ખખરખાર !
જન જન વસંતના અવતાર !

ઝોક આંસુ

ધૂળ ધૂળ ઢગલા ખડકાયા,
મલયપૂરના વાયુ વાયા;
ધોમ ધખ્યા ને ખાવા ધાયા,
તુજ પર વલભીપુર !

તારાઓએ આંસુ પાયાં,
પીલુડીએ ઢોળ્યા છાંયા;
કરુણ સ્વર પંખીએ ગાયા,
તુજ પર વલભીપુર !

વ્યોમ રડીને મુંશળધાર,
ખોદી તુજને કાઢે બાર;
ક્યાં તારો જૂનો વિસ્તાર,
કાં આજે આવો સૂનકાર ?
આંસુ ઝો વલભી-ખંડેર !
કાળતણો કાં આવો કેર ?

૧૦ : ૪ : ૨૮

સલામ !

સલામ, સખિ ! આજથી નવ વહું તને હું કદી,
હવે હૃદયમાં નહિ જ અભિમાન તું રાખતી;
ભૂંદ્યેા, ગણી ગણી તને હૃદયની અને માહરી,
ગુલાબ નહિ તું કરેણ, મુજ આંખડી ઉઘડી.

ખુશામત ગણી ? કરું ન પ્રભુ પાસ, ને તાહરી ?
કદીક અભિમાનથી મંદકૌં જાય વિભાવરી—
ખુશામતતાણી ગણી, અલખની જ એ ગર્જના,
ગમે અગર રાતને, કદી ન, સિંધુને શી પડી ?

સલામ, સખિ ! છો પડે અગર આંસુડાં આંખથી,
નહિ જ મુજ હાથથી કદીય તેમ દહોવાં નથી;
નિશામુખ પરે પણે ચળકતા નહિ તારકો,
તનેય, સખિ ! રાતનેય અભિમાનનાં આંસુડાં !

ખડેનને !

ખડેન ! કોઈ પ્રકાશ ઉગ્યા ને લેગાં થયાં,
ખડેન ! ખેલ અંતર, અંતરમાં મળી ગયાં;
ખડેન ! ઉરગુંજન ખેલને ગમી ગયાં,
ખડેન ! ખેલ આંખડીમાં આપણે રમી ગયાં.

ખડેન ! કોઈ અંધાર ઉગ્યા ને ફરી વળ્યા,
ખડેન ! ઉર તૂટી પડ્યાં ને જુદાં થયાં;
ખડેન ! ખેલ આંખડીને સીસ્યાં વધે થયાં,
ખડેન ! ફર ભાગી ગયાં ન ફરી મળ્યાં.

ખડેન ! માર્ગે જુદા લીધા ને ઉડી ગયાં,
ખડેન ! ખેલ જીવ્યાં તે સોજીલાં રહી ગયાં;
ખડેન ! ગોળ જગતે આ જુદાં ફરી વળ્યાં,
ખડેન ! હતાં ત્યાં ને ત્યાં ફરી મળ્યાં.

ખડેન ! કોઈ પ્રકાશ ઉગ્યા ને વધી ગયા,
ખડેન ! બિન્ન માર્ગે હતા તે લેગા થયા;
ખડેન ! હું ને તું એકમાં મળી ગયાં,
ખડેન ! કોઈ દિવ્યતામાં આપણે મળી ગયાં.

ખડેન ! માર્ગેની બિન્નતા હતી ઘણી !

ખડેન ! નીકળ્યા'તા એક શોધવા મળી !

ઝમિં

અંદ્રિનાં પ્રકાશપૂર આવતાં સરી સરી,
અનેક હીરલે મઢેલ મહાલતી વિલાવરી;
પુષ્પના પરાગ સંગ મંદ દહેર વાતની,
ગાય-ઠહાય પ્રેમગોષ્ઠિ, સિંધુ સાથ રાતની.

પથારી પુષ્પ પાથરે ખરી ખરી બઢેલનાં,
સુગંધ સોળ સોળ ઠહાય પારિબ્દત પુષ્પના;
બુલબુલે લયેઈ અવાજ મંદ મંદ સૂરમાં,
સિન્ધુ કેં અલાપ ગાય, મસ્ત પ્રેમપૂરમાં.

કાવ્યકાળ આ વહે; પરાગ કાવ્ય પુષ્પનું:
અખિના અલાપ એક મસ્ત કાવ્ય ઇશકનું:
કાવ્ય કાવ્ય છે બધે, શું પ્રેરણા ન આવતી?
આલમાં તકી રહું હું, કાંઈ ખૂટતું નકી.

૨૫ : ૧૨ : ૨૮

આદર્શો

સળળ દિવ્ય કુમાર મનસ્વી કો,
ભરતી, ઓટ, ન વારિ નિહાળતો;
નવ લહે જલધિજલ ઉચતા,
નવ ઉષા, નવ સાંધ્ય પ્રસન્નતા.

અનિમિષ નેનથી જોતો દૂરની ચક્રવાલને;
હલેસું ટેકવી ઉભો, ચંદ્ર ચૂમે કપાલને.

“ક્ષિતિજ પાસું, ન થાંભું જરા કદી.”

કમર કૌવત-લેટ કસી, વદી.
અડગ કિશતી કુમાર હલેસતો,
રજનિનાથ સસુદ્ર ઉજેસતો.

ઉછળે પહાડશાં મોજાં, ઝંઝાવાત તુફાનના;
મૂંઝવે મૃત્યુના હૃતો, રંધતી સુખ કામના.

ક્ષિતિજ આવતી પાસ કદી નહિ;
જ્યમ નશુક જતો ત્યમ ભાગતી.
વહન થાય અનંત યુગોથકી,
અમર સાહસ ધૈર્ય નવાં નકી.

દૂર જતાં જતાં પાસે, આદર્શો ચક્રવાલશા !
પ્રગતિ પામવામાંના, બિંદુ ક્યાં ? લવ્ય આલ ક્યાં ?

સ્મૃતિજીવન

વિભાવરી વીણા બજાવતી: વહું હું લીનમાં.
નિંદા પુષ્પસોડ પાથરે ! સરું હું લીનમાં.
સ્વપ્નપુષ્પ વેરતી - પેરતી ચંદ્રિકા વહે.
હસી-નમી-સરી અનેક વાત તારલા કહે.

સ્વપ્ન ફૂલ :

એક વેયું આ બકુલ :

આંખમાં અમી ભયું એ આવતું સયું અમૂલ !
સ્વપ્ન સાથ અંગ, હિર, સર્વ ભાસતાં પ્રકુલ !

ઠહાણું વાય :

સ્વપ્ન-સૃષ્ટિ ગેળ થાય :

હું તું, સાચી સૃષ્ટિમાં શું જીવ્યું સહું ન જાય ?
સ્વપ્ન-સૃષ્ટિ પામવી ? નહિ સ્મૃતિમહીં જીવાય ?

સ્વપ્ન યાદ :

આવતો એ દિવ્ય સાદ :

દિવ્ય બાળ સૂણને ! પ્રકુલને સ્મરી સ્મરી !
સ્વપ્નસૃષ્ટિ પામવા જરૂર ના તને જરી !

અવગણના

ભૂલું હેયું તારું :

ભૂલું પ્રેમી ચારું :

સખિ ! ભૂલું સારું, નવ અવગણ્યો એક ભૂલવું !

અભિમાનીને તેં, સરસ શીખવ્યું, કેમ મૂલવું ?

નવ લહું અપમાન ઉરમાં :

કરુણ નીરખું આજ ફૂરમાં :

ખસૈરાને આજે, અવગણી કર્યો એક સૂરમાં !

કર્યા વજ્રાઘાતો !

શુભાવ્યા સંઘાતો :

લૂંટયું સર્વે આ તો, નઝર કરી તેં લાત શૂરની !

નથી કોધી, માને ? સ્મરણ કરતી આ ઉક્તિ ઉરની !

૧૨ : ૨ : ૨૯

કવિ

સૃજનની આંખ ઉઘડીઃ
કવિની પગલી પડીઃ
હૃદયની તુંબડીમાંથી
ભાવના - દંડિકા ચડી.

કાળજે કયું કોડિયુંઃ
તેલ ભક્તિતણું પૂરુંઃ
ભિન્નની જ્યોતમાંથી તે
કદપના - તારથી મઢ્યું.

પ્રદાના એકતારા શા,
કવિનું ગાન ઉપડ્યું !

‘ ગાવું ના ! ’

“ મૂંગી તારી વેણુ શાને, કવિ ?

કવિ, જોને ઘન ગાજો:

પાને પાને આસા બાજો:

‘ ગાઓને ! ગાઓને ! ’

“ કહેલું કે ‘ ઘણું ગાયું:

હવે ગાઈ અમર થાવું:

સુજનને નવાળ તોજે ! ’

પાને પાને આસા બાજો—

‘ ગાઓને ! ગાઓને ! ’

“ અમર જેનાં કાવ્ય માન્યાં જાતાં:

કાલ ગંગાજલે અસ્ત થાતાં:

અમર તો વિસ્મૃતિ-ગાથા;

‘ કોઈ નહોતું ’માં કૃત્ય થાતા.

મૌન મારું અમર સાને,

યુગે યુગે ગીતો ગાજો—

‘ ગાવું ના ! ગાવું ના ! ’ ”

અમૃતના ઉંઘરમાં

એક અમૃતની કૂંપી ભરી,
ઉપર આછેરી વિષકેરી આદર ચડી,
આખા જીવનની ધન્યતા તરી,
જરી અંખેરી દોષકેરી છાયા પડી :

અદકેરાં દાન અમે દીધાં-લીધાં,
મેંધેરાં પાન અમે પાયાં-પીધાં;
એને ગોપનના કાજળથી દવલાં ફીધાં:
શેષ પારખાની પુણ્ય ક્ષણે હિંમત ખડી,
જરી અંખેરી દોષકેરી છાયા પડી.

હવે કેમ કરી અમીસર સ્નાન કરવાં ?
અમૃતના ઉંઘરમાં મોત વરવાં !

૨ : ૧૦ : ૩૨

મૌન ગાળે !

ગાળે આળે અનેક દિવસનું મૌન, ગાળે !

ગિરિ ગંઢરમાં ગંગા ધૂમે,

અંતર અંતર-ખોલ :

લેખડ ભાંગતાં મૂંગી કથની,

ગાતી મુખડા ખોલ :

મૌન વાણીને સાળે; ગાળે ! - ગાળે

શાંત વિચિનાં શાંત ફૂંડાળાં,

સાગર સૂતો મૂક :

વડવાનળ અંતરમાં પ્રજળે,

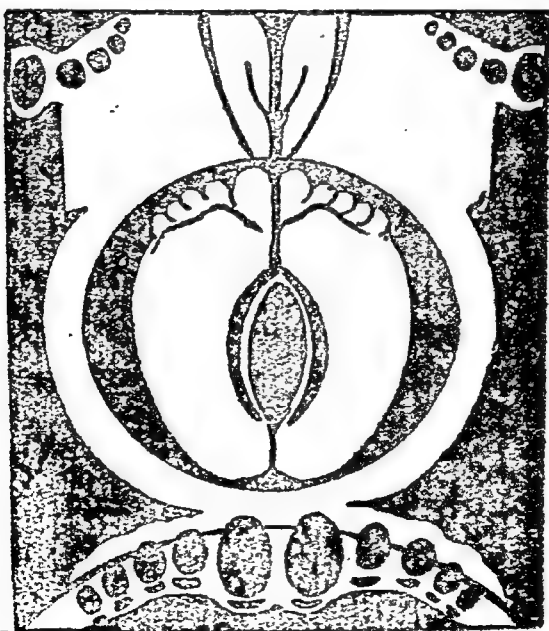
ઉછળશેય અચૂક :

મૌન થકી નવ લાળે; ગાળે ! - ગાળે

૧૨ : ૧૨ : ૩૨

ਪੌਦਾ

નાચિક જોલમાં 'વડલો' પૂરો કર્યા પછી મહાત્માજીના મહાસિ-
 નિષ્ક્રમણ ઉપર એક સ્વનિત-સંહિતા રચવાની એ યોજના કરી
 હતી. આ સ્વનિતોતું એક શતદ્વલપદ્ય એમને ચારણે ધરવાનો
 મારો આશય હતો, પણ જોલમાં તો હું એ કરી શક્યો નહિ.
 બહાર નીકળ્યા પછી એટલી શાંતિ અને સ્વાસ્થ્ય મળ્યાં નહિ.
 શાંતિનિકેતન ગયા પછી પહેલું એ જ લખી લેવા પ્રયાસ કર્યો,
 પણ વીરોધ પગલાંથી આગળ નહીં ન શક્યો. એમને પગલે પગલે
 મૂકવા ધારેલી પુષ્પપાંદડીમાંની આ પ્રથમ સાત અહીં રજૂ કરું છું.
 પ્રથમ સપ્તપદીના સ્વરૂપમાં અહીં એ પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે.

પ ગ લાં [પ્રથમ સપ્તપદી]

(૧)	પગલું પહેલું	૯૧
(૨)	પગલું બીજું	૯૨
(૩)	પગલું ત્રીજું	૯૩
(૪)	પગલું ચોથું	૯૪
(૫)	પગલું પાંચમું	૯૫
(૬)	પગલું છઠું	૯૬
(૭)	પગલું સાતમું	. , . . .	૯૭

પગલાં

: ૧ :

[૫૨૫]

અસંખ્ય ગિરિશૃંગમાં નિરવતા મૂંગી આથડે;
અઘોર નલ-ધુમ્મટે ઝબક તારલાઓ સરે.
અપાર અવનીપટે સકળ શ્વાસ જંપી ગયા;
અગાધ ઉદ્ધિતણાં ગહન ગાન સૂનાં થયાં.

મિનાર ચહુ ચક્રવાલ રચતા અનંતે અડે,
દિશા-પગીર સૌ અધન્ય ક્ષણ સાંધી ઝોકે ચડે;
ટશુંમણુ થતા દોંવા ઝબકતા થયા ને ઠર્યા,
અને અવનીને ઉરે તિમિરના થરો આવર્યા.

કહે: “પ્રથમ વિશ્વ આ અખિલ શબ્દશ્રવે ભર્યું;
પછી સૃજનનું અપૂર્વ સમ પુષ્પ આ પાંગર્યું.”
અનાદિ પણ એથીયે સદૃશ શાંતિમાં સૌ ઠર્યું,
ફરી અહહ! રાજ્ય એ પ્રગર શાંતિએ પાથર્યું.

નથી રવ જરી: બને ! સભર શાંતિ સૂની થઇ !
અથાગ પટ આવર્યા: તિમિરનીય આંખો ગઇ !

: ૨ :

[પૃથ્વી]

ઉઠે જગતના પટે, તિમિરના તટે આકૃતિ,
 ભયે કકળતી વિષણુ પ્રતિમા બની વિસ્મૃતિ.
 અનેક ઘર આથડી, પગથિયાં ચડી હિતરી,
 સૂતેલ ભુજપાશમાં કપૂત સૌ : ન મા સાંભરી.

અને રુદન ગાજતાં, ગગન વિશ્વ કમ્પાવતા
 દિશેદિશથકી પ્રકમ્પ, પડધા સરી આવતા.
 વહે તરલ વહેણ ગંગ-જમનાસમાં આંસુનાં,
 ગળ્યા ખડક કાળમીઠ, નગ, આંસુડાં થઈ ઉન્હાં.

“સપૂત નવ કેા ઉઠે, કરુણ હાક માની સૂણી ?
 દીધા જનમ તીસ કેાટિ જીવ તોય હું વાંઝણી ?
 કરેલ પયપાત ગંગ-જમના સમી છાતીનાં,
 શું વીર્ય અરજૂન, રામ, અજનાંય હીણાં થયાં ?

“હિમાચળ સહ્યો સહસ્રશત વર્ષથી છાતીએ !

અસહ્ય દૃઢ શંખલા પદ જડી : ન સંખાતી એ !”

: ૩ :

[મંદા]

આઘા બહેણે સરતી સરિતા આશ્રમે પાસ આવે.
 ઉંચા નીચા હૃદયધબકા પુણ્ય-પાદે ચડાવે.
 કાંઠે ઉભી તરુગણ સહુ વારી જાતાં જળખે:
 વેલી વાડે ઘન તિમિરમાં આગિયા પુણ્ય ચૂસે.

ઉંચે કાંઠે, સરળ ઘરની લીંબડાળી ફળીમાં,
 ખીડાયેલાં નયન નમણાં: ઉપડે શ્વાસ ધીમાં;
 ન્હાનું એનું શરીર કુમળું, ભાવ ચેન્તય કાંતિ,
 પોઠે જાણે જગકલહની મધ્યમાં દિવ્ય શાંતિ.

ઉંચા ઉંચા ગિરિશિખરથી વાય ઉન્હા નિસાસા,
 “કોટિ કોટિ જીવન સરજ્યાં, વાંઝણી તોય માતા !”
 જાગી ઉઠ્યો અબક: નમણાં નેનમાં દુઃખ થીજ્યાં,
 ચારે બાજુ નજર કરતો, એકલો, ગાલ લીંજ્યા.

અંગે અંગે, હૃદય, વહને, આંખમાં દાહ જામ્યો !
 માતાનાં એ અળહજ થતાં આંસુનું રૂપ પામ્યો !

: ૪ :

[કાન્તા]

“જાગો ! ઉઠો ! ભરતભૂમિનાં, રાષ્ટ્રનાં પુત્ર-પુત્રી !
જાલીમોના નખ ઉઝરડે લોહી વહેતી ધરિત્રી.
માતા માટે જીવન ત્યજતાં જંગલી પ્રાણી-પક્ષી,
વર્ષા - વીજે શરીર ઘસતા, ડુંગરા ભૂમિ રક્ષી.”

જાજી ઉઠે અગિલ નલમાં મેઘનો જેમ નાદ,
સમ-સિંધુ ઉપર ફેફડે કોઈ તોફાન સાદ,
એવાં એનાં રણ-રમણ-આહુલેકનાં ગાન ગાજ્યાં,
ચોટે, ચોરે, પુર, નગરમાં, ગામડે, લોક જાગ્યાં.

ખીડાયેલા કમલદલમાં જેમ વર્ષે તુષાર,
મૃત્યુખીડ્યા નયનકમલે અમૃતી છંટકાર;
એવા એના જન સકળનાં દુઃખથી આર્ત નેને,
દૈવી દીપ્તિ અકળ પ્રગટી, લોક ઉત્સાહ જહેજે !

લોહામાંથી ધન પ્રગટતું પારસી સ્પર્શ થાતાં !
માટીમાંથી અમર વચને, માનવી ઉભરાતા !

: ૫ :

[શુભ]

ઘન્ટ વાગતાં પ્રચંડ આશ્રમી સહુ પળે
 ઉપાસના સ્થળેઃ અનંત આંખડી હસે, લળે,
 વિતાનથી: નદીતણું સુમંદ નીર મંજુલાં
 કવે કવિત: પાથરે સુગંધ વેલ - ફૂલડાં.

કોઈ આવતું હતું, નિગૂઢ નેન પાથરી
 વસુંધરા પર: પડે ચડે સુમંદ આંખડી.
 સર્વ નેન એક ધ્યાન, લોહચુંબકે જડ્યાં,
 પતિતપાવના પળે, પદે પદે જઈ અડ્યાં.

સળેકરાસમું શરીર : આંખમાં ભર્યાં અમી:
 વિદગ્ધ તોય છે સુહાસ : રામમાં રહ્યા રમી.
 પોતડી ટૂંકી, વીંટેલ ઉત્તરીય છાતીએ:
 પળાંત ટેકવાઈ બે કુમારી કાળની નીચે.

આસને સ્થિતિ કરી: જરીક નેન ઉઘડ્યાં !
 ચહુ દિશે ફરી વળી, ફરી અનંતમાં મળ્યાં !

: ૪ :

[કાન્તા]

“જાગો ! ઉઠો ! ભરતલૂંમિનાં, રાષ્ટ્રનાં પુત્ર-પુત્રી !
જાલીમોના નળ ઉઝરડે લોહી વહેતી ધરિત્રી.
માતા માટે જીવન સજતાં જંગલી પ્રાણી-પક્ષી,
વર્ષા - વીજે શરીર ઘસતા, ડુંગરા ભૂમિ રક્ષી.”

ગાજી ઉઠે અણિલ નલમાં મેઘનો જેમ નાદ,
સમ-સિંધુ ઉપર ફેફડે કોઈ તોફાન સાદ,
એવાં એનાં રણુ-રમણુ-આહ્લોકનાં ગાન ગાજ્યાં,
ચૌટે, ચૌરે, પુર, નગરમાં, ગામડે, લોક જાગ્યાં.

ખીડાયેલા કમલદલમાં જેમ વર્ષે તુષાર,
મૃત્યુખીડ્યા નયનકમલે અમૃતી છંટકાર;
એવા એના જન સકળનાં દુઃખથી આર્ત નેને,
દૈવી દીપ્તિ અકળ પ્રગટી, લોક ઉત્સાહ બેહેણે !

લોહામાંથી ધન પ્રગટતું પારસી સ્પર્શ થાતાં !
માટીમાંથી અમર વચ્ચને, માનવી ઉભરાતા !

: ૫ :

[શ્રવ]

ઘંટ વાગતાં પ્રચંડ આશ્રમી સહુ પળે
 ઉપાસના સ્થળેઃ અનંત આંખડી હસે, લળે,
 વિતાનથી: નદીતણાં સુમંદ નીર મંબુલાં
 કવે કવિત: પાથરે સુગંધ વેલ - ફૂલડાં.

કોઈ આવતું હતું, નિગૂઢ નેન પાથરી
 વસુંધરા પર: પડે ચડે સુમંદ આંખડી.
 સર્વ નેન એક ધ્યાન, લોહચુંબકે જડ્યાં,
 પતિતપાવના પળે, પદે પદે જઈ અડ્યાં.

સળેકરાસમું શરીર : આંખમાં લય્યાં અમી:
 વિદગ્ધ તોય છે સુહાસ : રામમાં રહ્યા રમી.
 પોતડી ટૂંકી, વીંટેલ ઉત્તરીય છાતીએ:
 પળંત ટેકવાઈ બે કુમારી કાળની નીચે.

આસને સ્થિતિ કરી: જરીક નેન ઉઘડ્યાં !
 ચહુ દિશે ફરી વળી, ફરી અનંતમાં મળ્યાં !

: ૬ :

[બંધ]

પ્રાર્થના પૂરી થઇ: વિલીન સૂર ગીતના
થતા ધીમે ધીમે, અલોપ ચક્ર જેમ નીરમાં
વધી વધી થઇ રહે: અને સુમંદ ઉપર
ફરકતા સુઓષ ને ચતીન્દ્ર આમ ઉચ્ચરે—

“ સાઠ વર્ષ છો વીત્યાં; જીવાન તોય વીશનો
અનુભવું મને: કરું પ્રવાસ ચાર દિશનો;
પગો કુદંત ચેતના-ઝરા સમા: અને ચહું
વિતાન વીરહાક-શંખનાદથી ભરી દઉં.

“ જીવડું મરેય તોય ઉર આ રડી રહે,
સ્વતંત્રતાતણા સુચરમાં કરોડ છો બળે
જવાનડાં દૂધેભર્યાં; રૂંવાડું એક ના ફરે:
અને ભલે મહાન વજ્રપાત આવીને પડે.

“ પુત્રપુત્રીશાં ગણ્યાં અધિકડાં સહુ થકી:
હોમવાં અધિક કામ, આશ્રમી ! કર્યું નકી ! ”

: ૭ :

[ક્રુત]

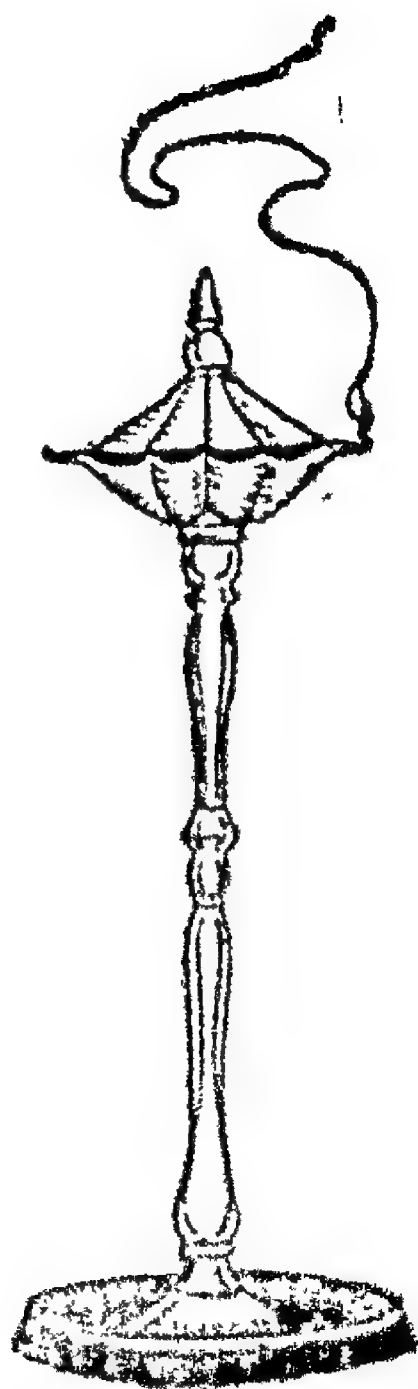
તરલ ંહેણથી સાપ્રમતીતણાં
સલિલ સાગરનાથ લાણી વળે;
પુરજનો નિજ કર્મ ત્યજી ઘણાં,
સરિત-આશ્રમ-પાર-લાણી પળે.

રવિતણા ઝીલ્લી રશિમ રહ્યા ખડ્યા,
વિરહ વ્યાકુળ નીર ગુલાલ શાં !
સરિતના પટ ઉપર ઉમઝ્યા,
જનતણા સમુદાય વિશાળ આ !

મધુર ઘંટ થયાઃ થઇ પ્રાર્થનાઃ
સકળ ગાન લગ્યાં અવકાશમાં.
પુરજનો સહુ સ્તબ્ધ બની ગયા,
અમર શબ્દ ગરે મધુનીતર્યા—

“ પ્રભુ કરે; પળું કાલ પ્રભાતમાં !
મરદ સર્વ પળે મુજ સાથમાં ! ”

व्यक्तिविशेषने

આ હથે કાઠ્યા કાઠ વ્યક્તિવિશેષ સંબંધે છે. એમાંના ચાર ગાંધીજીને હૃદયેશીને છે; એક કવિ નર્મકારાંકરને અને એક મારાં સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રીને વિષે છે. આમાંનાં બે 'કુમાર' માં અગાઉ આવી ગયાં છે, અને બે પ્રસ્થાનમાં હપાયાં છે; એક 'નર્મદ-શતાબ્દિ શ્રંથ' માં લેવાયું છે અને બાકીનું એક મારા અપ્રસિદ્ધ નાટક 'પદ્મિની' ના અર્પણકાવ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થવાનું છે.

વ્યક્તિ વિશેષ ને

(૧) ગાંધીજીને	૧૦૧
(૨) બાને.	૧૦૨
(૩) યુગવણકર.	૧૦૬
(૪) પળે પાછો	૧૦૭
(૫) રજમી સાઈમન.	૧૧૧
(૬) નર્મદીનો એક પ્રશ્ન	૧૧૨

ગાંધીજીને !

દાહલરી આંગેા માતાની,
તેનું તું આંસુ ટપકયું;
બળી રહ્યું અંતરમાં કિન્તુ,
સૌ પાસે મીઠું મલક્યું.

મૈયાના ઓ ગાંધી વીર !
અર્પું છું હૈયાનાં હીર !

ભારતના હુઁખે હુલાઈ,
કુદરતની કરુણા ઉતરી;
સંસ્કૃતિને સ્વાતંત્ર્ય ભરીને,
ભારતને આંગે પમરી.

વંદન ઓ કુદરત સંદેશ !
ધન્ય થયો તું ભારતદેશ !

ભાદરવા વદ બારશ

૧૨ : ૯ : ૨૭

૩૧.૫૫૨

૨૬

: ૪ :

આ વિશ્વની લબ્ય વિરાટ વાડીએ,
પ્રવેશ તું-કાંચન દ્રારથી કીધો;
પાવિબ્યનો, ધર્મતણો, પ્રભાનો,
સંદેશ તેં પ્રેમ પીંચુષમાં દીધો.

અજ્ઞાતના લીપણુ ગર્ભમાંથી,
જેંચી લઈ આતશ દેખતો કીધો !

: ૫ :

વર્ષો વીંત્યાં આજ ઉડી ગયાને
ઉંચે, મૂકી એકલ જાળ જાને:
ન વીસરું નેત્ર કદી અમીનાં,
અપત્યપ્રીતિ પમરંત હીના.

સંધ્યા ઉષા નીરખતાં દિગંતે,
અથ્થે ચડું હું સ્મૃતિના ઉડંતે;
ને બીજમાં હું તુજ રૂપ ભાળું,
માતૃત્વની ત્યાં કવિતા નિકાળું.

નથી ગઈ જા નકી હું કહું છું:
રૂપાન્તરો સર્વમહીં સમરું છું;

આકાશમાં તારીં અનંતતા છે,
ને અગ્નિમાં તુંજ વિશુદ્ધતા છે.

નિદ્રામહીં વત્સલભાવ જાના!
ઉદ્ધાસ જાના સ્મરૂં સોણલામાં;
દયા ઝરે માતનીં ચંદ્રિકામાં,
વસુંધરામાં બલિદાન જાનાં!

: ૬ :

આરાધનામાં સ્મરૂં રૂપ જાનું!
ને જા સ્મરીને પ્રભુરૂપ પામું!

૨૩ : ૭ : ૩૨

યુગવણકર

વણ હાંક્યા જગનો સાદ,
સાંભળ યુગચાદર વણનાર !

હિમ શિયાળે નવરણી ધૂને,
મેઘની છૂટે ધાર !

દેહતણી મરજાદ છુપાવા,
ચીંથરાનો ન આધાર !....સાંભળ૦

વર્તમાન તેં પાટલી માંડી,
ખાંભી અનંતને આર !

ભૂતને તાણે ભરતો જતો,
ભાવી તરંગના તાર !....સાંભળ૦

છેડલે મૂકી અહિંસાની આરી,
સાચની હીર ઠિનાર !

આત્મવિદોષન, આતમ મોચન,
કાંજીથકી સંચાર !....સાંભળ૦

પત્થરની અણુભેદ દીવાલો,
રૂંધતી વણકર કાર;

ઈંટ ચૂના વિધી તાંતણા થાતા,
વિશ્વમાં એકાકાર !....સાંભળ૦

પળે પાછો

તેજ - ખૂણાંડમાં છાયા, આદરી ઈવ આદમે;
ચક્રે ચક્રે વધી વાધી, રૂંધતી પૃથ્વીને ભમે.

તિમિરનો વરપુંજ શિરે ધરી,
નયનમાં ભરી વિશ્વકરુણતા;
પતન માનવ કુલતણાં ભરી,
ઉલટથી વધસ્તંભ ઇશુ જતા.

દિશાઓ આંખ મીંચીને આભ અંધારથી ભરે;
પૃથ્વીના પેટમાંથી કો, ધુળરી કારમી ચક્રે !

આકાશનાં આંસુ અનન્તધા વહી,
ઘોવા મથે ડાઘ ત્રિલોકમાં પડ્યો;
યુગો વીંત્યાંઃ આસર તો ગયો નહિ,
અંધારનો ચંદ્રક ભાલમાં જડ્યો.

કડાકે તૂટતું ફીકું, શૂંગ કાંચનજંઘનું;
ઉછળે ને પડે પાછું, પયોધિનું મહાતનુ.

પ્રલય આજ ફરી ઉછળી પડ્યો,
વન વને ખરતાં નીલ પાંદડાં;
સળગતો ગ્રહ ઓમમહી દડ્યો,
વિમૂઢ વાદળ સૌ સ્થિર થૈ ખડાં.

પહો આ કોણ પાછો જ્યાં, પહ્યા'તા એક દિ' ઇસા ?
ભૂંસાયેલા પદે ચાલી, ભરતો બ્રહ્માન્ડની દિશા ।

ધરાતણા ઉછળતા નિસાસા,
વંટોળિયા વ્યોમ બધું ભમી રહે;
દિશા થીજી આકુળ સ્તબ્ધશ્વાસા,
ઉભી ઉભી આજ અસહ્યતા સહે.

“હોત જન્મ્યા ઇશુ હિન્દે ! ન જાતા કોસપે કદી.”
લોકની લોકવાણીને, આજ આજે ચડી નકી.

જગતની સુચિરાતન સંસ્કૃતિ,
ભટકતી મૂળથી અટકાવવી;
ભરતના કુળગૌરવની સ્મૃતિ,
વિસરતી, ફરી તો ફરકાવવી !

અશ્વમેધતણે જાણે, અશ્વરાજ ખૂંખારતો,
પૃથ્વીના પાંચ ખંડોમાં, પડછંદા પ્રાણ પાડતો.

ભમી ભમી દ્વાર ધરાતણાં બધાં,
આહ્લોક એ અંતરની પુકારતો;
સૂતેલની સાંકળ ઠોકતો સદા,
ઝોળી અતાળી લાગવી પ્રસારતો.

પાપ, હિંસા, નિરાશાની, અહંની ભીળ માગતો,
ગંજુધા લોકની લાતે, નસીને પાય લાગતો.

મનુષ્યનાં પાપથી ઝોળીને ભરી,
અમી બધાં અંતરનાં ઉલ્લેચતો;
સમુદ્રના ઝેરની ઘૂંટડી કરી,
અમીથકી શંકર વિશ્વ રેલતો.

વિશ્વના પાપનો ભારો, બાંધીને બાળવા જતો !
અંગનાં અસ્થિથી આજે, કાષ્ટના અંદને ન તો !

જનસમૂહ વિમૂઢ થઇ વહે:
“વધ કરો ! વધ જીસસનો કરો !
ધરમશાસનને દવલા પદે,
ચરણ-કાદવથી અભડાવતો !”

ઇશુને જગના લોકે, ખીલા ઠોક્યા શરીરમાં;
સ્વેચ્છાએ આજ તું ચાલ્યો, દેહકેરા વિલીનમાં.

એ બારમાં એક હતો જુડાસ,
ઇસામસીને પકડાવનારો;
વેદાન્તના બાવીશ કોટિ દાસ,
જુડાસના આજ થયા પ્રકારો.

ઇસાને મરતાં લાગી, ક્ષણ બે ક્ષણ બે ઘડી !
ગાંધીને તો ટીપે ટીપે, અંગ દેવું બધું ગણી !

બૌદ્ધોત્તણે એકલ બોધિસત્ત્વ,
ઇસામસી આ જગના ઇસાઇનો;

જેનો તણું તાપસી જનતત્ત્વ,
ગીતાધ્વનિ હિંદુતણી વધાઈને.

મનુકુલે મહા કાળે, કેળવ્યું જે ભગીરથઃ
પ્રાસિના શેષને શિરે, મણિ એ, ઓપતો પથ.

લજ્જાસમી મંગલ કામનામાં,
સંધ્યા ઉષામાં તુજ લોહી ફૂટશે;
કારુણ્યનાં મૌન મળી હવામાં,
આકાશથી આંસુ થઈ ખરી જશે.

સૃષ્ટિના અંત પર્યન્તે, ખેંચતી શર્મની છટા,
નહિ, બાપુ ! સહી જશે, ઉદ્ધારે ના પુનઃ કઠા.

યુગે યુગે એક અલૌકિકાત્મા,
આ વિશ્વના યજ્ઞમહીં ધરાશે ?
ન તોય ભૂખ્યો જગ હુષ્ટ આત્મા,
તૃષ્ણા ત્યજી શાંત સુરમ્ય થાશે ?

મરે જે બાપુ તો કોણ, માનવી જગ જીવશે ?
જીવશે સત્યનો સાધુ, કોણ આ જગથી જશે ?
સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, તારા, વધુ તેજસ્વી તો થશે !

૨૪મી સપ્ટેમ્બર

અધારા ઘોર આકાશે, દિવ્ય જ્યોતિ જગી ઠંઠ;
આળતી તસ પૃથ્વીપે, વૃષ્ટિશી અમીની થઇ.

નકી નકી માનવી સર્વ જાગ્યા,
ન ગાંધીને મારણુ-ગોળી આપશે;
જેને જનોએ યુગ યુગ માગ્યા,
આવ્યા; ન એનું શિશ કોઇ કાપશે.

કવિઓ વિશ્વના આવેા, ઊર્ધ્વબાહુ થઇ વઢો:
“ ઇસાના વધદિનેથી, મનુકુલે જરૂર તો !
પ્રગતિ કો મહામોંઘી, સાધી: નમસ્તે પ્રસો ! ”

૨૪ : ૯ : ૩૨

નર્મદને એક પ્રશ્ન

શૌર્ય, નિહરતા, સચ્ચાઈની,
ગળથૂથી તોં તો પાછઃ

કેમ કરી ગુજરાતે આજે,
પ્રણય-રોદાળી મંડાઈ ?

સિંહણમાતા તું સાચી, તો
પયધારા નવ ઊંરવાઈ !

૩૦ : ૬ : ૩૩

આં દ રણાં

વિચારોને પણ સ્વરૂપ હોય છે. કેટલાક વાદળાંઓ જેવા અસ્પષ્ટ
 અટવાયેલાં અને આવ-જતની રમત રમતા ચંચલ હોય છે. કેટ-
 લાક નદીના પ્રવાહની પેઠે એક પછી એક અસ્ખલિત માળામાં
 ગૂંથાઈ પ્રમાણશાસ્ત્ર-શુદ્ધ બની રહે છે. એમાં આગિયા જેવાનો
 પણ સમાવેશ છે. ક્ષણમાં ઝળકે અને ક્ષણમાં હોલવાઈ જાય,
 છતાં માધુર્ય મૂકતા જાય. વિચારના એવા દસ આગિયાઓને
 આ ગીતોમાં પૂરી દીધા છે-સુધરી (સુગૃહી) જેમ પોતાના
 માળામાં પૂરે તેમ ! આ સંગ્રહમાં એ પહેલી જ વાર ઝળકે છે.

: ૧ :

જાગી ઉઠું સાંભળતાં હું,
 માનવ ઉરના ધબકારા;
 સર્વમહી સંધાયો શ્વાસે,
 ગુંજન સાંભળતો તારાં.
 ફર નથી હું: મથી રહ્યો છું,
 પુરવા ધબકારા મારા !

૯ : ૮ : ૨૯

: ૨ :

એક અશ્રુ માથુકતું પડતાં,
 ઉર દાવાનળ દર્શન કરે !
 ફાટ ફાટ ઉર હલકી ઉઠતી,
 વર્ષાનું દુઃખ શેમાં સ્મરે ?
 પ્રલયનૃત્ય હૈયામાં શાં આ ?
 જ્વાલામુખ હૈયે ગલરે ?

: ૩ :

ઉંચો ઉંચો એક મિનારો,
 ઉંચા પર્વતચે રાખ્યો !
 ગૌરવ પોતાનું જોવાને,
 ડોકથકી જરી એ ડોક્યો !
 પગ નવ દેખાતાં લજતામાં,
 કમ્મરથી ધડધડ ડોક્યો !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૪ :

સૂર્યોદયમાં સાવજ ઉભી,
 પડછાયો નીરખી લાવે:
 “ એક ઉંટિયું ખાવા જોશે,
 ઓડકાર નહિ તો ના’વે ! ”
 મધ્યાહ્ને પડછાયો જોતાં:
 “ શિયાળવું એ તો ચાલે ! ”

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૫ :

સામે કાંઠે રાડ પડે, ને
 આ કાંઠે ગોઝીરો થાય;
 વચમાં મોઢાં ચડે લયંકર,
 હોડી મારી ઝોલાં ખાય.
 કોઈ ન બહારે ચડશે, શૂર !
 જ્યાં હો ત્યાં જ લડી લેવાય !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૬ :

લોકો કે’ “ગોઝારો ફૂવો
 વરસે વરસે માણસ ખાય !”
 અભાગિયો ગોઝારો, નહિ તો
 શાને ફેગટ મરવા જાય ?
 એમ નહિ ! નહિ ! કુટિલ
 જગતના ધક્કાથી એ તો ઠેલાય !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૭ :

ઉત્ક્રાંતિના ક્રમમાં મોટી,
 માનવ કુલે ભૂલ કરી;
 કરને કેળવવાને બદલે,
 હોત કેળવી પાંખ જરી !
 તુચ્છ નીચ આ ખેલો છોડી,
 વિશ્વરૂપથી આંખ ભરી !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૮ :

વાંચ્યું'તું મેં કેઈ પુરાણે,
 નગનેયે આપી'તી પાંખ.
 ફરી એકદા આપી પાંખો,
 ઇશ્વર ભે નિજ રાખે શાખ:
 સ્થિત્યંતરમાં ઉચ્ચ છૂંદાશે !
 ઉઠશે ચગદાયેલ સડાક !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૯ :

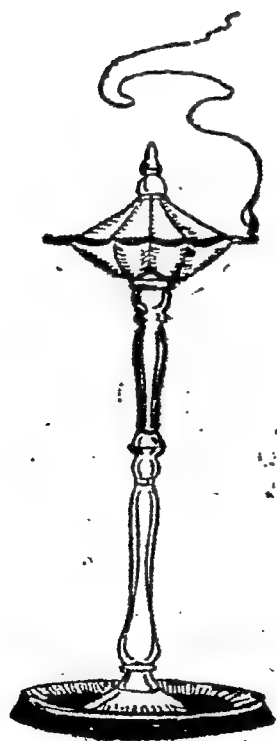
પકવણિમ્મણશેા અધર રસેલો,
 કાળી આંખો, કાળા કેશ;
 કૌમુદી ઉજળો વણુ અનુપમ,
 મેઘધનુ ભાતીગળ વેશ:
 નૂતન તું! પણ કવન જોતું મમ!
 સંકેર્યા કવિઓના શેષ !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૧૦ :

એક સુભગ દર્શનથી દાન્તે,
 ‘ દિવ્યામોદ ’ કરે સર્જન;
 ક્ષણક્ષણ પળપળ તુજને જોતાં,
 કાવ્ય રહે મારું નિર્ધન:
 ણિઓટ્રિસ તું ના: કાં મુજથી
 વિશદ હતું દાન્તે-દર્શન !

૨૭ : ૬ : ૩૩

कथा काव्यो

ધણે અંશે અંગ્રેજી Balladના સ્વરૂપનાં આ સાત કથાકાવ્યો-
 માંના જે 'પ્રસ્થાન' માં પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યાં છે. એમાંનું એક
 'આપણી કવિતા સમૃદ્ધિ'માં પણ લેવાયું છે. 'પાપી'
 'કુમાર' માં પ્રસિદ્ધ થયું છે. 'રૂપરાણી' લખવાનો વિચાર
 તો લગભગ ચાર વર્ષથી આવતો હતો; શરૂઆત તો એક વર્ષ
 પહેલાં શાંતિનિકેતનમાં જ કરી શક્યો. પછી એ અધૂરું પડ્યું
 રહ્યું અને હમણાં ભાવનગરમાં પૂરું કરવું પડ્યું. કાવ્યના ઇતિ-
 હાસ અને ભૂગોળ બન્ને માટે પૂ. કાકાસાહેબનો આભારી છું.
 'સ્વરાજ્યરક્ષક' માં ગૂંથાયેલી દંતકથા પણ એમણે જ કહી
 હતી. 'અવલોકિતેશ્વર' વિષેનો આ ઉલ્લેખ મિસ્ત્ર નિવેદિ-
 તાના 'The Web of Indian Life'માં પ્રથમ વાંચેલો.
 'લાઇબ્રેર' માં ગૂંથાયેલી The White Ship ની કથા ન્હાન-
 પણમાં ઇતિહાસમાં ભણેલો, અને 'પાપી'ની દંતકથા નામ
 કામ ને ઠેકાણા વિના એક મિત્ર પાસેથી મળેલી. 'રોહિણી'
 એ કલ્પનાકૃતિ છે; છેલ્લી 'અંજની' હમણાં જ તૈયાર કરી છે.

કથા કાવ્યો

(૧) લાઇબ્રેર	૧૨૩
(૨) સ્વરાજ્યરક્ષક	૧૨૬
(૩) રોહિણી	૧૨૯
(૪) પાપી	૧૩૪
(૫) અવલોકિતેશ્વર	૧૪૧
(૬) રૂપરાણી	૧૪૫
(૭) અંજની : પ્રણયપુત્ર-માતા	૧૫૫

ભાઈ ખંડેન

રાજે ઉંચે ત્યાં શર્શી પૂર્ણિમાનો,
ધરી શરીરે પટ ચંદ્રિકાનો;
ને તારકોની ફૂલમાળ પેરી,
સમુદ્ર સામે મલકે રૂપેરી.

સફેદ નૌકા સરતી હતી ત્યાં,
નકી ન નૌકા વળશે, જશે ક્યાં ?
નાવિક, જન્મોત્સવના ઉમંગે,
ચઢ્યા હતા સર્વ સહિત રંગે.

નૌકામહી રહેલ કરે કુમાર,
સાથે હતા સૈનિક આઠ-બાર;
કુમાર ને ખંડેન હસે ઉમંગે,
ખન્ને ચઢ્યાં રનેહમહી તરંગે.

“વીરા ! થશે તું દિન એક રાજ,
કરીશ શું તે દિન ખંડેન કાજ ?
હું તો મળની પરણાવું રાણી,
ને ગીત ગાઉં ખૂબ રાગ તાણી.”

“ ના, ખેન ! તે દિ’ પરણીશ હું ના,
તારા વિના સર્વ મહેલ સૂતા;
હું ને તું જે, એક જ સાથ રે’શું,
ને એકબીજાં દિલ વાત કે’શું.”

“ જોજે હું લાવું નહીં શુક તાર,
તે હીરલાનો કરું એક હાર.”
“ હું તો વીરા ! કંકુ કરું ઉપાનાં,
ને અશ્રુને નીર કરું નિશાનાં.”

ત્યાં તો હવાના સુસવાટ આવ્યા,
મૃત્યુતણું કારમું કે’ણ લાવ્યા;
નોકા ડૂબે ને ઉછળે, ડૂબે છે,
સૌ ઉરમાંથી ધડકા છૂટે છે.

આકાશથી મેઘની ધાર છૂટે,
ને નાગણીશી વીંજળી અગ્રકે;
શા મેઘના એ રણુદોલ વાગે,
તારા અને અંદ્ર છુપાઈ લાગે.

નાવિ ધૂંજે છે, નહિ લાજ રે’શે,
રાજા કને તે શું જવાળ દેશે ?
“ કુમાર કયાં છે ? ” ઉપડ્યો અવાજ,
નાવિ લવે છે: “ પ્રભુ લાજ રાખ.”

કુમાર જોઠો હતો એક હોડી,
 ને સાથ નાવિકની એક જોડી;
 “ભારી મૂકો.” એમ વધો કુમાર,
 ને હોય શું ત્યાં ક્ષણ માત્ર વાર ?

ત્યાં તો હવા ચીરો અવાજ આંચો,
 “મહારા વીરાને, પ્રભુ આ ! ખચાવો !”
 ને કાન ચીરો ઉર ઉતરે છે,
 કુમારને જોડેનું સાંભરે છે.

“થંભો !” કહી હોડી ઉભી રખાવે,
 સોચ્યા વિના તે જળ અંપલાવે;
 આવે તરી હામથી જોડેન પાસ,
 નાવિ રૂંધ્યા નીરમહી, નિરાશ.

તરી તરી રાજકુમાર થાક્યો,
 સમુદ્રમાં ત્યાં સૂનકાર વ્યાપ્યો;
 ને નાવનું નામ નિશાન નહોતું,
 આકાશનું ચક્ષુ વિશાળ રાતું.

*

*

પ્રભાત ઉગ્યું, રવિ શું નિહાળે ?
 જોડેની લઈ લાઈ તરે નિહાળે;
 ને બાથ લીડી, વહી એક વેળા:
 “ઉચે જશું આપણ જોઉં ભેળાં.”

સ્વરાજરક્ષક

ધીમે સરી શાશ્વત પ્રદ્યાચારિણી
 ઉષા પ્રસારે ભગવી પ્રભાને;
 કર્મણ્યતા પાપ વસુધરાને
 સુધા સ્મિતે, ચેતન-ઠંડ-ધારિણી.

વાંછી સુખો લોક, સમાજ, સર્વનાં,
 પળ્યા પ્રવાસે નિજ 'કર્મઠંડી',
 સમર્થ સ્વામી થાહી ધર્મઝંડી:
 સ્વરાષ્ટ્રના—પ્રેરક—મુક્તિ પર્વના.

ધમ્મચુ મળે સ્વામી શિવાશ્ચરાજને,
 શિષ્યો થયા આર સમર્થ સાથ;
 ધણે નલે ધોમ પ્રકાશનાથ,
 સહે ગણી ધર્મ સ્વરાષ્ટ્ર - કાજને.

મધ્યાન્હના અગ્નિ અસહ્ય વર્ષતા,
 સ્વામી સૂતા શીતલ વૃક્ષછાંયે:
 લળી લળી વૃક્ષ સુવાયુ વાયે:
 જવાલા ઝરે સ્વામી અગમ્ય હર્ષતા.

શિષ્યો ક્રૂરે જેતર આસપાસ,
હસી રહ્યો શેલડી-વાઠ ભાળી;
પેઠા નથી કે કયહીંયે નિહાળી,
ચૂસી ચૂસી સાંઠ કરે ખલાસ.

ટીંચે ટીંચે જેડૂત સ્વપ્નસેવે,
એ શેલડીમાં રસ મિષ્ટ પૂરે.
દેખી લીધું સર્વ ઘડીક શૂરે,
હાથે ધરી લાકડી અન્નદેવે-

“ ઉભા રહો બે ઘડી, ઓ હરામી !
આ શેલડીનો જરી સ્વાદ આખો.”
દેખી ધ્રૂંજે કોધિત લાલ આંખો,
દોડી પૂંજ્યા ન્યાંહીં સૂતેલ સ્વામી.

સ્વામી હસે છે મધુરું સુહાસ,
જેડુ ગ્રહી લાકડી આવી ઉભો.
“ ચોરો બધા આ, સરદાર તું તો ! ”
સોટા સંબોડે થઈ એક શ્વાસ.

સ્વામી હસે, લાલ્લી ચડે સુગાલમાં,
સોટા સહી થાય ગુલાલ વાંસે;
શિષ્યો ધસ્યા જેડૂત આસપાસે,
સ્વામી વહે: “ જેડૂત હાથ ગાલ મા. ”

સ્વહસ્તે સ્વામીને રાજા શિવ સ્નાન કરાવતો;
નિહાળી લાલ વાંસાને ક્રોધથી રાય કાંપતો.

“કહો કહો, કારણ શું સમર્થ ?”

“કશું નથી, વત્સ !” સમર્થ ભાખતા.

પૂછી પૂછી રાય શિવાળું ચાકતા;

કર્યા પ્રયત્નો સહુ જાય વ્યર્થ.

શિષ્ય એકે કરી વાત, રાયનો ક્રોધ માય ના !

“સેવકો, ખાંધીને લાવો, જરીયે ઢીલ થાય ના !”

ઉભો ધૂંજે ખેડૂત રાય સામે,

કાંપી રહ્યા ક્રોધથી ઓઠ રાયના;

શિવે મૂંઝવું મસ્તક સ્વામીપાયમાં:

“શિક્ષા કરું શું હું સમર્થ આને ?”

હસી રહ્યા સ્વામી સુમંદ હાસ,

“શિવાળું ! એનું કર દાણ માફ.”

રાજા બની ક્તબધ હુવા અવાક !

ખેડુ પડ્યો પાય સમર્થ પાસ.

“ખેટા, અમે સર્વ હરામ-બક્ષક !

ડર્યો નહિ શિષ્ય સમીપ ચાર,

વડો ગણી ચોર કર્યા પ્રહાર,

સન્માન એવા તું સ્વરાજ-રક્ષક !”

રોહિણી

[મંદાકાન્તા]

ધીમે ધીમે રવિઠર સર્યા વારિધિ આસપાસ,
ધીમે ધીમે રવિમુખ નમ્યું, આંજતું અંતઢાસ;
ધીમે સૂર્યે અતલ જલના ઓઠમાં ઓઠ પૂર્યા,
ઢાળાયા ત્યાં જલદલ પરે શેરડા સ્નેહસ્કૂર્યા.

ઓમે ભેરું, વદન મલક્યું, કંકુના કુંડ ઢાળ્યા,
સંધ્યાએ ત્યાં તરલ તરતાં સર્વ સ્વાંગો ઝળોળ્યાં.
એવાં બોળી ઉભય ઉરને સાગરે પ્રેમધેરાં,
ઉભી બેઠી નયન નયને કાંઠે સિંધુકેરા.

પ્રાતઃકાલે નગરપતિનો પુત્ર બાવા સિધાવે,
છેલ્લી છેલ્લી હૃદયપ્રતિમા સાથ ગોષ્ઠિ ચલાવે;
કંધાયેલાં ઉર ઉભયનાં શબ્દ તૂટે અપૂર્ણઃ
સો સો ગોષ્ઠિ ઉભય કથતાં, આંખથી અશ્રુપૂર્ણ.

“પ્રાતઃકાલે અતલ જલ આ રોહિણી ! ફેરવાશે,
મસ્તી સાટે વરહ હુઃખના તાન-આલાપ ગાશે;
આ કાંઠે તું સમદરતણા, પાર ઉભો હું પેલે,
ગાશું ત્યારે સૂર સરકતા આવશે વારિહેલે.”

[૧૨૬

“ને રાત્રિએ ગહન જલમાં રોહિણી-પાંચ તારા-
નિત્યે જોજે પ્રિય ! પલકતાં માનજે અશ્રુ મારાં.”
એવે થાતા ઉદય નમણે ગાલ સંધ્યા ઉપાના,
ચૂમ્યા ચૂમ્યા શુભ ઉઘડતા ગાલ એણે પ્રિયાના.

જોઈ જોઈ નયન નયને કોલ દીધા અનુક્રા,
તારાઓથી મુખ ચમકતું વ્યોમનું હાસ્યયુક્ત;
ગેલંતા એ અનિલ ભ્રમરે સુંદરી પદ્મ સાથે,
સૂણ્યા કોલો અકથઃ રજનીનાથ પોંજે સુહાસે.

કાંઠે કાંઠે હૃદય ભમતું એક પ્રેમી વિચુક્ત,
સંધ્યાએ ત્યાં પ્રતિદિન, જ્યહાં કોલ દીધા અનુક્રા;
જોઈ તારા ઉર સળગતું, આંખ મીંચે ઉઘાડે,
મૂંગા મૂંગા હૃદય-પડધા અગ્નિ એના ઉપાડે.

વીત્યાં વર્ષો; હૃદય કુમળું શુષ્ક, ખંડેર સૂતું;
વારિ ખૂટ્યાં નયનસરનાં, એક આંસુ ન ઉતું;
કાંઠે ઉભી સુતનુ-સ્વરૂપા પૂર્વમાં નેન નાજે,
સામે કાંઠે હૃદય વસતું ઉડીને પ્રેમપાંજે.

ઘેરી ઘેરી ગગનગહની રાત્રિએ સૌ વિરામે,
ત્યારે દોરી નયન નમણાં રોહિણી, તીર સામે;
ઉભે નિત્યે અચળ, પ્રતિમા હોય પાષાણકેરી,
આંખો જાણે પલપલકતી તારલી જે સુનેરી.

જેવી દીસે ક્ષિતિજસરિતે પક્ષમાલા બગોની,
તેવી દીસે જલધિક્ષિતિજે કાફલી સો સઢોની;
ઉંચા-નીચા સઠ ઉછળતા-ઝૂલતા સિંધુ મોજે,
એવું કાંઠે હૃદય ઉછળે નાવશું પ્રેમહોજે.

આવે આજે નગરપતિનો પુત્ર પાછો કમાઈ,
સો સો જહાણે શગ ખડકતાં માંડ લક્ષ્મી સમાઈ;
જાણે લાવે સકળ ધનભંડાર એ લૂંટી જવા,
કાંઠે ઉભા પુરજન સહુ સાહસીને વધાવા.

સૂકાં ફૂંકાં તરુવરગણે જેમ ખીલે વસંત,
ઘેરાયેલા ગગન ઉઘડે તારલાઓ હસંત;
એવા એના હૃદયરણમાં રનેહના ઓધ છૂટ્યા,
અંગે, અંગે, ઉર, વદન, સૌંદર્યનાં પુષ્પ ફૂટ્યાં.

ગૂંથી વેણી બકુલફૂલડે, સિંહૂરે સારી સેંથી,
આંજી ભૂરાં નયન સુરમે, પાનીએ પાઈ મેંદી;
તારા ગૂંથી, શરીર ધરતી રોહિણી, ચૂંદડીને,
આવે કાંઠે સભર ઉર, ગાલે ગુલાબો મઢીને.

ધીમે ધીમે બગ સરીખડાં નાવડાં પાસ આવે,
બાલા સ્વપ્ને “પ્રિયજન અહા! લેટ મીઠી શું લાવે?”
કાંઠા પાસે-હૃદય ધડકે-જેમ વહાણો પધારે,
સંતાડે જ્યાં હૃદય-ધબકા, ગાલ દીપ્તિ વધારે.

સંધ્યાકાળે નગરસમીપે નાંગર્યાં નાવ આરે,
ફૂલી નીચે પુરપતિતણે પુત્ર કોને ઉતારે ?
નીચે આવી રતિસમરૂપા કોઈ સૌંદર્યવંતી,
ધીમે ચાલે નગરપતિના પુત્ર સાથે હસંતી.

માતા આવી સજલનયનાઃ પુત્ર માથું નમાવે,
ખેંટની જોડી નીંરખી નીંરખી, પુષ્પ વેરી વધાવે;
સામેયું એ પુરભણી વળ્યું, વાગતાં ઢોલ તાંસાં,
એકાકી કો કયમ તોર ખડી, મૂર્તિશી સ્તબ્ધશ્વાસા ?

ધીમે ધીમે રવિકર છૂંટ્યા વારિધિથી વિખૂટા,
ધીમે ધીમે રવિ-જલતણા ઓછથી ઓછ છૂંટ્યા;
ધીમે સૂર્યે વિરહજલમાં અંપલાવ્યું અગન્ય,
વેરાગા ત્યાં અતલ જલમાં શેરડા ફૂંખજન્ય.

વ્યોમે જોયું હૃદય ખળતે, ગાલમાં લોહી ઢોડયું,
સંધ્યાએ એ વિરહસમયે મૌન આકંઠ જોડયું;
હૂંપ્યા સૂરો જન સકળના શેરકેરી દિશામાં,
તારા ઉગ્યા વદનકમળે આંસુડાં શા નિશાનાં.

ગાળે ઘેરું અકથ જલધિ, હાથ કાંઠે પછાડે,
ફૂલી ફૂલી હૃદય હુખતાં, જોરથી ખૂમ પાડે;
કાંઠે ઉભી અળહળ થતી આળતી એ ચિતા શી;
અંઆવાતે જઈ જલધિએ ખૂમ પાડે: “ ખલાસી !—

આપું વીરા ધન સઠળ આ અંગ માથે મઢેલું,
 ખોંચાડે જો સમદરતણી મધ્યમાં નાવ બેઢું । ”
 ખોંચે ખોંચે ઉદ્ધિપટની મધ્યમાં નાવ ત્યાં તો
 ગાળી ઉઘ્યો દિશ સઠળમાં રોહિણીનો ધુખાકો ।

પાપી

કોટિ કોટિ નિહારિકા ધૂમે,
 કોટિ પ્રકાશના ગોળઃ
 કોટિ પ્રકાશના ગોળઃ
 નવલખ તારલા લોકવાણીના,
 સૂરજ રાતા ગોળઃ
 એવું અંતરિખ તણાયું,
 અનન્તનું ગેળ ચણાયું !

ટમટમે ઘર હીવડા જેવો,
 સૂરજ આપણો એકઃ
 સૂરજ આપણો એકઃ
 આલ અટારીના એક ખૂણામાં,
 એક ખૂણામાં છેકઃ
 વળી એનું મંડળ મોટું,
 ગુરુ શનિ આઠનું ભેટું !

આઠ ગ્રહોનાં આઠ કૂંડાળાં,
 એમાં કૂંડાળું એકઃ
 એમાં કૂંડાળું એકઃ
 પૃથ્વીનો મારગ પાંચમો ને આઠા
 ચાંદાના ચાંદ અનેકઃ
 એમાં પાંચ ખંડ સમાણા,
 પાંચેનાં અલાયદા થાણાં !

પાંચમાં તો જરી એશિયા મોટું,
 એમાંય હિન્દુસ્થાન:
 એમાંય હિન્દુસ્તાન;
 હિન્દમાં મુંબઈ એક ઇલાકે,
 વાણિયાઓનું ધામ:
 ઇલાકે ગુજર વાડી,
 હાડ એછો, ઝાઝી તાડી !

ગુજરાતમાંય કચ્છની પાંખમાં,
 આંચે કાઠિયાવાડ:
 આંચે કાઠિયાવાડ;
 એમાંયે વળી એક ખૂણામાં,
 શેતરૂંજના પહાડ:
 એમાં એક ગામ સંતાણું,
 એનું મારે કરવું ગાણું !

શેતરૂંજના ડુંગરા ડાલે,
 વચમાં ગાંભુ ગામ:
 વચમાં ગાંભુ ગામ;
 કાળા ભગતની લીમડીનું હૂંકું,
 આંગળી ચીંધે તમામ:
 મોટી મોટી વાતમાં મારું,
 નાનું ગાણું લાગશે ખારું !

શેતરૂંછનાં નીર પછાં નય,
 ગાંભાની ડેર ઘસાયઃ
 ગાંભાની ડેર ઘસાય;
 ગામને પાદર રામદુવારે;
 સાંજના આરતી થાયઃ
 ફળીમાં લીમડી લૂમે,
 લીંબાળીના લૂમળા ગૂમે !

એક દિ'ને સમે વાત રહી ગઈ,
 ધાધુ' ધણીનું થાયઃ
 ધાધુ' ધણીનું થાય;
 મારનારો ઉગારનારો બધું,
 એ જ; કથું નવ નયઃ
 કે'તાં જીભ તાળવે ચોટે,
 વહે લોહી દિલમાં દોટે !

સાવ હતો દિન ઉજળો ને હતો
 ધોમ ધજેલ બપોરઃ
 ધોમ ધજેલ બપોર;
 ગરમી ! ગરમી ! ચોગ્ય હતું ટાણું
 કાંધે ને મારવો ચોરઃ
 બેકુ'તું રામદુવારે,
 હરિજન એકાકારે !

નવ હતા બેઠા ભાવિક, વચ્ચે
 બાવાજી વાંચે પાઠઃ
 બાવાજી વાંચે પાઠઃ
 એક ખૂણામાં ગોઠડી નાખી,
 વાળી અદળ પલાંઠઃ
 અગ્યારમા કાળુ લાલા,
 મૂછો બાણે રૂના ગાલા !

કેમ થયું એ તો રામજી બાણે,
 છૂટ્યા વા બારેબારઃ
 છૂટ્યા વા બારેબારઃ
 આલમાં મેઘાડંબર ગાજયું,
 વરસે મૂશળધારઃ
 ડાળું ડાળું આલ ડાળાયું,
 નદીમહીં ઘોડલું ધાયું !

સનન સનન વીજ અખૂકે,
 કાન ફૂટે કકડાટઃ
 કાન ફૂટે કકડાટઃ
 ડોઈના ઉંચે છાપરાં ઉડતાં,
 ડોઈનાં ઉડતાં હાટઃ
 માળામાં કાગ કળેળે,
 ઝીંકાઝીંક ડાળીઓ ખેલે !

કડક કરતા થાય કડાકા,
 વીજ અગ્નિમે શિરઃ
 વીજ અગ્નિમે શિરઃ;
 પડી કે પડશે, મરણું બાપલા !
 મૂંઝાયા ધારણ ખીરઃ
 અગ્નિરેયે આંકડા બીડ્યા,
 એવામાં બાવાળ ચીડ્યા !

“ પાપીને માથે વીજ અગ્નિમે !
 (એમ) દોડની વાણી ગાયઃ
 દોડની વાણી ગાય;
 અગ્નિરેને મારવા કરતાં,
 સાફ જો એકને ખાય. ”
 બાવાળએ સાફ સૂણાવ્યું,
 કોઈનેયે મન ના ભાવ્યું !

“ સાંભળો સાચનાં વેણુ સાધુજન !
 સૂચવું એક ઉપાયઃ
 સૂચવું એક ઉપાય;
 સામી ફળીમાં ડોલતી લીમડી,
 પંચ એ પાપણી થાયઃ
 જઈ જઈ હાથ અડાડો,
 પાપી શિરે વીજનો ખાડો !

એક પછી એક લોક ઉઠે, ને
 સર્વના ધ્રુજતા પાયઃ
 સર્વના ધ્રુજતા પાયઃ;
 અડ્યા કે ના અડ્યા એમ કરીને,
 ચટકે પાછા ધાયઃ
 આવીને 'હાશ!' કરંતા,
 સહુ સાથે બાથ લીડંતા.

નવ જણાએ હાથ અડાડ્યા
 જીવ્યા નવેના નવઃ
 જીવ્યા નવેના નવ;
 “કાળો ભગત તો ઘરડું માણસ!”
 બાવો કે’ “બવા ન દઉં.”
 લીમડીએ હાથ અડાડ્યો,
 બાવોયે પાછો આવ્યો!

“કાળું કરો તમ સુખડું, કાળા!
 ફટરે ભગત નામ!
 ફટરે ભગત નામ!
 ખાપી તમે નક્કી, વારો તમારો,
 નામ જેવાં તમ કામ!”
 સહુ ફિટકાર વહાવે,
 ભગતને મન ન આવે!

હૂલતા, ધૂજતા, ભગત હૈયા,
 પો'ર્યા એ લીમડી પાસઃ
 પો'ર્યા એ લીમડી પાસ;
 કડક કરતો થાય ઠડાકો,
 સહુના આદર શ્વાસઃ
 “ભગતના રામ રમ્યા શું ?
 પાપીકેરૂં પારખું તો થયું !”

સનન કરતી વીજળી આવી,
 દશને લીધા બાયઃ
 દશને લીધા બાય;
 કાળા થઈને કોલસા કેરા,
 સહુના પગ ને હાથઃ
 જીવ્યો કાળો લીમડી કેડે,
 મર્યા દશ રામજીમડે !

જાવ જદી કોઈ પાન્થ, મુસાફર !
 શેતરૂંજીને તીરઃ
 શેતરૂંજીને તીર;
 ગાંભાને પાઠર રામદુવારે,
 થામજો ભાઈ લગીર,
 કદી કો બાળને જાયો !
 બતાવશે થાનક સાચો.

અવલોકિતેશ્વર

ઉશ્વાસતોઃ કાનન-મર્મર-ધ્વનિઃ

શર-તરુનાં વન વીંધતો વહે;
લળી જતો મંજરીભાર વેરી,
ઉંચા ઉંચા સાગ નીચા નમી રહે.

પ્રચ્છન્ન રૂપે પગદંડી પાતળી,
તૃણાંકુરોમાં અટવાતી આથડે;
કરી રહ્યો નિર્ઝર કદકલધ્વનિ,
કો, ગળહરેથી જલ ધોધવા હડે.

મધુસ્વરે સોહિની ગાય શ્યામો,
નિખીડથી નીલમ દેવદારની;
અને હિમાલિ શતશૃંગ ટોચે,
ચડી પડે પ્રાતર-ખેન આરુણી.

આગે બઢ્યો હું કરી સ્નાનસંધ્યા,
તિળેટની પ્રાંતસીમા જરા વીંધી;
કુલી દૂરે ટેકરીઓ વચાળે,
દેખાડતો દેવળ આંગળી ચીંધી.

“સામે જુઓ તે જ દલાઈ લામા,
આરૂઢતા ત્યાં અવલોકિતેશ્વરઃ
અહીં ઉભો હું, જઈને ત્વરાથી,
આટોપી લ્યો સત્ત્વસ્વરૂપ દર્શન।”

[તંદ્રા]

આકાશનો ધુમ્મટ ઘેર સાંધી,
બાંધી લીધું મેઘધનુષ્ય તોરણેઃ
મરાલનો ઝાડ ધર્યાં વિમાને,
મૂકી દીધાં મત્તમયૂર વીંઝણે.

વીણા લઈ ગાંધરવો બળવે,
ઉડી કરે ગાયન અંતરીક્ષમાં;
પહે પહે તાલ ધરી મૃદંગે,
કરી રહ્યા કિન્નર તો પ્રદક્ષિણા.

મંદારની માલ્ય કરે ધરીને,
અશ્વિની ઉભા કરતા પ્રતીક્ષાઃ
શનિ, શુચિ, અસિ, અરુણ, વાયુ,
આતુર હસ્તે ગ્રહી દિવ્ય દીક્ષા.

અસ્તાચળે, ઉગમણી દિશાન્તે,
મૂકી દીધા સૂરજ-ચંદ્ર દીવડાઃ
પૃથ્વીથડી ઊર્ધ્વ ધસંત કેડીએ,
વૈતાલિકો હાર કરી રહ્યા ખડા.

જન્માન્તરોની કુદડી ફરીને,
 આજે પધારે અવલોકિતેશ્વર;
 મનુષ્યનો દેહ ત્યજી દધને,
 જતા હતા મોક્ષ-સ્વધામ ઈશ્વર.

અને હવામાં ઉડતી પતાકા,
 વિમાનનો મંગલ શબ્દ શુંજતો;
 વૈતાલિકો ગાન ધરે: મૃદંગે
 પદે પદે કિન્નરતાલ ઊઠતો.

આકાશમાં ઝાલર ઘાંટ વાગે,
 ને ગાજતો મંગલ શબ્દનો ધ્વનિ;
 દેવાંગના આરતીને સમારતી,
 ગજવતી વિશ્વ કરી હુલુધ્વનિ;

“ ખમા, ખમા ! પ્રેમલ યોધિસત્ત્વ !
 જયો ! જયો ! ઓ અવલોકિતેશ્વર ! ”
 પુકારતા દેવગણો જયધ્વનિ,
 ગાજી ઉઠયું ત્યાં સઘળું ચરાચર.

ને મોક્ષના ઉંખરમાં પગો ધરી,
 જ્યાં થોભતા'તા અવલોકિતેશ્વર:
 પૃથ્વીથકી હાય ઉઠંત આકરી,
 નિશ્વાસતાં દુઃખિત નારીઓ નર.

આંખો મીંચીને મુખ ફેરવી લીધું,
 ખેંછી લીધા પાય ત્વરિત તાનમાં;
 ને મોક્ષના ઉંખરથી ફરી જઇ,
 પૃથ્વી લાણી એ પળતા વિમાનમાં.

“પૃથ્વીતણે દુઃખિત પ્રાણુ છેલ્લો,
 ન મોક્ષના ઉંખરમાંહી જ્યાં લગી;
 દુખાર્ત સંગે બનું એક હું દુખી,
 ન મોક્ષનો લોભ શકે મને ઠગી !”

મંદારની અશ્વિનીમાલ્ય તો સરી ।
 ને સાથમાં બે નલતારલી ખરી ।

*

*

કુલી ઉભો'તો દ્રવ્ય આંખ ફાડી,
 દેખાડતો મંદિર ચીંધવી કરે:
 “અહીં ઉભો હું, જઇને ત્વરાથી,
 આંટાપી લ્યો સત્ત્વસ્વરૂપ દર્શન.”

“લે ચાલ તું, દર્શન તો પૂરું થયું !”
 આશ્ચર્ય એનું ઉલટું વધી ગયું !

રૂપરાણી

: ૧ :

“ સૃજું સૃજું મૂર્તિ અપૂર્વ એક;
સૃષ્ટિ ભલે થાય કુરૂપ આ પછી ! ”

વિચારીને અંતરમાં પ્રજાપતિ,
ઘડી રહ્યા નૂરજહાં યુગેક.

શિવે કરી ભસ્મ રતિપતિને,
અનંગતું અંગ હીધું; 'ભૂતિ પડી;
અતુર્કજે રાખકૃતિ રચીને,
અંદ્રીતણી આમડીથી લીધી મઢી.

પાતાળનો વાસુકી નાગ આણી,
શિરે મૂક્યો શેષ સ્વરૂપ ચોટલો;
આકાશનાં મેઘધનુષ તાણી,
સજી લીધો નેણથી ભાલ ચોટલો.

પૃથ્વીવિજેતા નર-પુંગવોને,
પળે પળે દીન કરી પછાડ્યા;
ચિતોડ ને દ્રૌપદમાં પુરોને,
નિમેષમાં મૂળથી ખેંચી કાઢ્યાં—

[૧૪૫]

એ દીપ્તિ, એ તાંડવ દષ્ટિકેરું,
જેતાતણી જીત કરંત સુરસું;
મહી વળી કાતિલ કેં ઉમેર્યું,
ચક્ષુદ્રયે સર્જનશ્રેષ્ઠને ભર્યું.

સમુદ્રનાં લાખ તુફાન સંધરી,
છાતીતણા બેઉ કપોતમાં ભર્યાં;
આધાઢની બીજકલા કટિ કરી,
મયૂરનાં નૃત્ય ઉપાંગમાં ભર્યાં.

: ૨ :

ઉભી હરિપર્વત નામ ટેકરી,
કાશ્મીરનો રાજપુરે અજૂંબતી;
રાતા લીલા સ્વાંગ સુરંગના ધરી,
બદામની લબ્ય ઘટા રહી નમી.

દિલ્હીતણી ના ગરમી સહાતાં,
કાશ્મીરનો નૂર કરે પ્રવાસ;
બદામડી હર્ષ નહિ સમાતાં;
ઝરી પડે મહેર ! અખંડ આશા !

દિલ્હીથકી જન્મુની વાટ લેતાં,
ગોળંગવી પહાડીય પીરપુજની;
નજીકમાં પુષ્કર વહેરી નાગની,
ભૂરું હસે જેલમ જન્મ દેતાં.

સલીમ શું સ્નાનકૌંડા કરતાં,
બપોરપે જાય બપોર ચાલી;
પ્રાસાદની રાત્રિકૌંડા સ્મરતાં,
નિશાતણી હીમિ જને નમાલી.

પહે પહે પર્વતને કૃપા કરી,
જહાંતણું નૂર ચડતં ટેકરી;
સમીરની વાય સુગંધ બંસરી,
વને વને કોઢિલ ગાય માધુરી.

શરીરનો આરસ ઓળખાતો,
ધરેલ સાળુ શળનમ્સમો ચીરી;
અંદ્રીતણા પાલવમાં સમાતો,
વિભાવરીનો શણુગાર વિકૌંરી.

ઈરાનનાં રક્ત શુલાળ વેરી,
ઢાંકી દીધાં માર્ગ, પહાણુ ને શિલા;
પડે પદો એ પર મત્ત લૂંટેરી,
શિરીષના પ્રાંતપરાગ કોમળા.

ને સ્પર્શથી સ્પંદન ઊઠતાં હીમે,
ઝૂંટી પડી પાંદડી રેખરેખમાં:
અનંગનાં ઇંગિત પેખતાં મિથે,
રોમાંચ સ્ફૂરેય અળાંડ લેખમાં.

એ દીપ્તિ, એ તાંડવ દૃષ્ટિકેરું,
જેતાતણી જીત કરંત સુરમું;
મહીં વળી કાતિલ કેં ઉમેરું,
અક્ષુદ્રયે સર્જનશ્રેષ્ઠને ભયું.

સમુદ્રનાં લાખ તુફાન સંઘરી,
છાતીતણાં જોઉં કપોતમાં ભર્યાં;
આષાઢની ધીજકલા કટિ કરી,
મયૂરનાં નૃત્ય ઉપાંગમાં ભર્યાં.

: ૨ :

ઉભી હરિપર્વત નામ ટેકરી,
કાશ્મીરનો રાજપુરે અજૂંબતી;
રાતા લીલા સ્વાંગ સુરંગના ધરી,
બદામની લબ્ય ઘટા રહી નમી.

દિલ્હીતણી ના ગરમી સહાતાં,
કાશ્મીરનો નૂર કરે પ્રવાસ;
બદામડી હર્ષ નહિ સમાતાં;
ઝરી પડે મ્હોર ! અખંડ આશા !

દિલ્હીથકી જન્મુની વાટ લેતાં,
ઓળંગવી પહાડીય પીરપુજની;
નજીકમાં પુષ્કર ઓઢેરી નાગની,
ભૂરું હસે જોલમ જન્મ દેતાં.

સલીમ શું સ્નાનકીડા કરતાં,
બપોરપે જાય બપોર ચાલી;
પ્રાસાદની રાત્રિકીડા સ્મરતાં,
નિશાતણી દીપ્તિ બને નમાલી.

પહે પહે પર્વતને કૃપા કરી,
જહાંતણું નૂર ચડત ટેકરી;
સમીરની વાય સુગંધ બંસરી,
વને વને કોઢિલ ગાય માધુરી.

શરીરનો આરસ ઓળખાતો,
ધરેલ સાળુ શબનમ્સસો ચીરી;
ચંદ્રીતણા પાલવમાં સમાતો,
વિલાવરીનો શણગાર વિકીરી.

ઈરાનનાં રક્ત ગુલાબ વેરી,
ઢાંકી દીધાં માર્ગ, પહાણુ ને શિલા;
પડે પડે એ પર મત્ત લૂંટેરી,
શિરીષના પ્રાંતપરાગ કોમળા.

ને સ્પર્શથી સ્પંદન ઊઠતાં દીસે,
ઝૂટી પડી પાંદડી રેખરેખમાં:
અનંગનાં ઇંગિત પેખતાં મિષે,
રામાંચ સ્ફૂરેય અખંડ લેખમાં.

કટિ પરે હસ્ત પ્રસારી ચાલે,
સહીમ ત્યાં નૂરજહાનની કને;
આકાશના ગેળની વીજ મહાલે,
કેા અબ્રને પ્રાંત ક્ષિતિજ આસને.

અને ત્યહીં શેવતીં પાંદડીના
હગો કરી પાથરીયા પલંગો;
બદામના મંજરી મ્હોર ભીના,
અળૂબતા ઉપર કેં તરંગો.

ધીમે પદે વિશ્વસ્વરૂપ આવી,
ફહી પડે શેવતીં-સેજ ઉપરે;
સહીમને બાથમહીં હસાવી,
આકાશની વીજ બધી દ્રગે ભરે.

અને પછી પુરુષ પ્રકૃતિના,
તુફાનમાં વિશ્વબળો પધારે:
ને વીજશી નાર અમત્કૃતિમાં,
રોળાઈને પુરુષબાળ હારે.

ને ચક્ષુથી દીપ્તિ ઉછાળતી કરી,
બ્રહ્માન્ડને ઝાંઝળિયાં ચડાવે;
ને વિશ્વસંકેતમહીં તૂટેલાં,
પુરુષનાં કેં મડદાં ઉછાળે.

હસી રહે નૂર, સ્વરૂપ રાણી,
ઘડીકમાં શૂન્ય કરી સક્તીમને;
ને ચક્ષુમાં વિશ્વવિલાસ આણી
વિનિતશી પેખતી, ઉપરે નમે.

અને ઉંચેથી વરસાદ થાતાં,
બદામડી મંજરી-મ્હોર-પુષ્પનો;
એ સ્નાનનો મોહ ઉરે ન માતાં,
સામ્રાજી ત્યાં લાસ્ય કરંત વિશ્વનો.

જેથું નલે તાંડવ ચક્ષુઓ બરી,
રોમાંચશા તારક ઉછળી પડે;
ને ભૂતની ગંડરગાળીને ચીરી,
સૌન્દર્યનું પૂજક સૈન્ય ઉપડે.

વાણીશ્વરીનાં ઇતિહાસ - પાનાં
સ્વરૂપકૂંઠે ક્ષણમાં ઉડી પડ્યાં;
વંદોળિયા પાનતણા નલે ચડ્યા,
નવે નલે ના સઘળાં સમાણાં.

આકાશના ઝુમ્મરમાં ઉડુ ઘણાં,
અધિકડા એથીય આ વિમાનમાં;
શિશ્વી, કલાકાર, કવિ સ્વતાનમાં,
પ્રશસ્તિના રાખી અનંત તાંતણા--

ઉઠે: ઉઠે તારકનાં પતંગિયાં,
શશીસમી શેવતીં પુષ્પિદા પરે;
ધરાતણા કાવ્યધરોય આદરે
પ્રદક્ષિણા ઘેરી અતુપમંગી આ.

સૂકેલ આ પાનખરે ખરેલાં,
ધરા પરે પુંજ થયેલ પાંદડાં;
જરીકશા જોલ સમીરના પડ્યા,
કંકાલનૃત્યે ધુમરી ચડેલાં.

ચડ્યા હતા કોઇક પાંદડે કવિ,
ઉઠે કલાધારક બ્યોમ બ્યોમમાં;
શિદ્ધી રમે રૂપની સ્વપ્ન-લોમમાં,
સંગીતજેતા ઉડતા વીણા ધરી.

શકુન્તલા સંજન સોણલે ચડી,
ઉઠે 'કવિનામ્ કવિ' કાલિદાસ;
કાદંબરી કાનન પંખી ઉડી,
નલે ચડયું નીરખવા વિલાસ.

ખાણે ચડી હૃલનની દુગોનાં,
પધારતા હોમર નેન ચોળતા;
દાન્તે, ગિટિ, શિલ્પરના પગોના,
અવાજ આવે નિજ મૂર્તિ જોળતા.

ખ્યાલી સુરાની ધરી ઝોષ પાસે,
ધરી કને ઝોરતને કટિએ;
કિતાળની કેં લવતો કવાલી,
ખેચ્યામ એ નીરખતો ટીંકીને.

આવે હયારામ ત્યજી હવેલી,
ધીરે ધીરે પ્રેમની પાંખ ખેંચતા;
ચડી ચડી નાવડી કિટ્સ શેલી,
આવે સહુ દેહ-પીંચૂષ ખોળતા.

કલાધરે અંતર ફાળકે મઢી,
જુગે જુગે સાંપડતી પ્રતિમા:
હૈયું કરી માટી બહુ લઢી લઢી,
શિદ્ધી રચે માર્દવ સુંદરીનાં.

આકાશનો કાગળ પાચરી રૂંડો,
કવિ બધા અક્ષર પાડ્યા મર્યા;
દિશે દિશે એક અવાજ તો ઉંડો,
“કૃતાર્થ તો સર્જન જે સહુ રચ્યા!”

ઉંડાં ઉંડાં નેન જરી ઉઘાડી,
જરા હસી વાદ્મીંકિ આંખ મીંચતા;
વ્યાસે ઉંચા હાથથી ખૂમ પાડી:
“મનોહરમ્”ને હસતા વહી જતા.

આજે પડી સાંજ, વિભાવરી ચડી,
 ને ન્યોમમાં ચાંદરડાં ચડી ચૂંક્યાં;
 કતુ હવે કાંતણુને મૂકી પડી,
 બેઠી હતી ભોંય તળે ફૂંવે ફૂંક્યા.

“અમા” ઉંચેએક અવાજ મૂંચ્યો,
 વૃદ્ધા કતુ આંધળી બેઠી તો રહી:
 ને પાણીમાં એક પ્રકંપ ફૂંચ્યો,
 “ઠરી થયો શીંગડું બર્ફમાં પડી.”

ન એક આછી ક્ષણ ઝોસરી’તી,
 ત્યાં તો થઈ શીંગ કતુ ઢળી પડી;
 ને એ હજી જ્યાં તળિયે જતી’તી,
 ઉંચેથી પુત્રવધૂ પડી ફૂંદી.

: ૫ :

અને આ કાવ્યનું પહેલું, ને અર્ધાંગ વધુ ચડે !
 અને એ મૂકેલે પેલા, રૂપ ભૂલેલ જૂથડે !

અંજની : પ્રણયપુત્રમાતા

અંજનીગીત

“પુત્ર અલૌકિક આપો કોઈ,
માતા બનવા હું તૈયાર !
માત્ર પિતા બનવાનું સાટું,
અન્ય નહિ આપું અધિકાર !”
અંજનીગીત ઉભરાતું જાતું;
ત્રિલોક છંદયકી ઉભરાતું !

“જેર નહિ પણ જાયા બનવું,
સર્જન સંવેદનની મ્હાણ !
અધુર ચેતન કોઈ આપો,
અર્ધાની ઉભરાતી ખાણ !”
વાંછા સંવેદન ત્રાડે,
દિશા દિશા પડ્યા પાડે.

“ઉત્કંઠિના કુમમાં આજે,
લોકતાણું સર્જન માતું !
પુત્ર અલૌકિક સર્જવીને,
પગલું ભરવું લાંબાતું !”
ઉત્કંઠાયે દેહ ધરે,
નૃત્ય કરંતી થરવિથરે !

“ પુત્ર અલૌકિકે આપો કોઈ,
 માતા બનવા હું તૈયાર !
 અર્ધ અલૌકિક મુજમાં ફેદે,
 અર્ધ શોધવું પેલે પાર ! ”

શબ્દ શબ્દ ગાળે માતા !
 અતૃપ્ત, ઘેલી, સર્જકતા !

સાગરનાં ઉછળતાં મોજાં,
 ફેન સ્ફટિકના સર્જવે !
 એવા ફેનથકી સર્જલી,
 અંજની એકલતા ગાવે !
 ભગમ એનું તો તોફાન !
 મુખર મુખ એકલતા ગાન !

વાયુગીત

“ સર્વ દેશનો વાસી તોયે
 પરવાસી સઘળા દેશે !
 વિશ્વ ફોડાસ્થળ માફ તોયે,
 ભમવું પરદેશી વેશે ! ”
 પવનગીત ઉભરાતું બાતું;
 ત્રિલોક છંદથકી ઉભરાતું !

“ સચરાચરમાં પેસી પેસી,
 સઘળામાં હું પૂરું પ્રાણ !
 કાર્ય કરીને પાછું જાવું,
 રાખ્યું ના કોઈ એંધાણ ! ”

વાંછા સંવેદન ત્રાડે,
 દિશા દિશા પડવા પાડે.

“ પિતૃદેશે એ પરદેશી,
 બંધન મુજને લાવે ના !
 આત્મવિલોપન માગ્યા વિણ કો',
 પંખી માળે આવે ના ! ”

ઉત્કંઠાયે દેહ ધરે;
 નૃત્ય કરંતી થરવિથરે !

“ સર્જાવું, સર્જાવું મોંધું !
 અધિર હૃદય નાળે નિઃશ્વાસ !
 ભેટ ધરીને ભાગી જાવું,
 કોઈ કરે એનોય વિકાસ ? ”

શબ્દ શબ્દ ગાળે કર્તા !
 અતૃપ્ત, ઘેલી, સર્જકતા !

પ્રધાનેયે વિચલિત કરતો,
 વણથાક્યો સર્જનનો નાદ ।
 એવા શાશ્વત ઉદ્ધમનાદે,
 પવનરાજના રાજે પાદ ।
 ભગમ એ જ પ્રસરવું-ધાવું !
 અટક્યા વિણ એકલતા ગાવું !

પડઘો

ઉભય અમૂરા વ્યંજિત નાદો
 એકબીજાને જઈ અથડાય ।
 સાગર ગાને, વ્યોમ ઉભરતો,
 પ્રકંપતો ત્યાં પડઘો થાય !
 છૂપી છૂપું દિવ્ય પ્રભાત,
 સાંભળતું બેઠેની વાત.

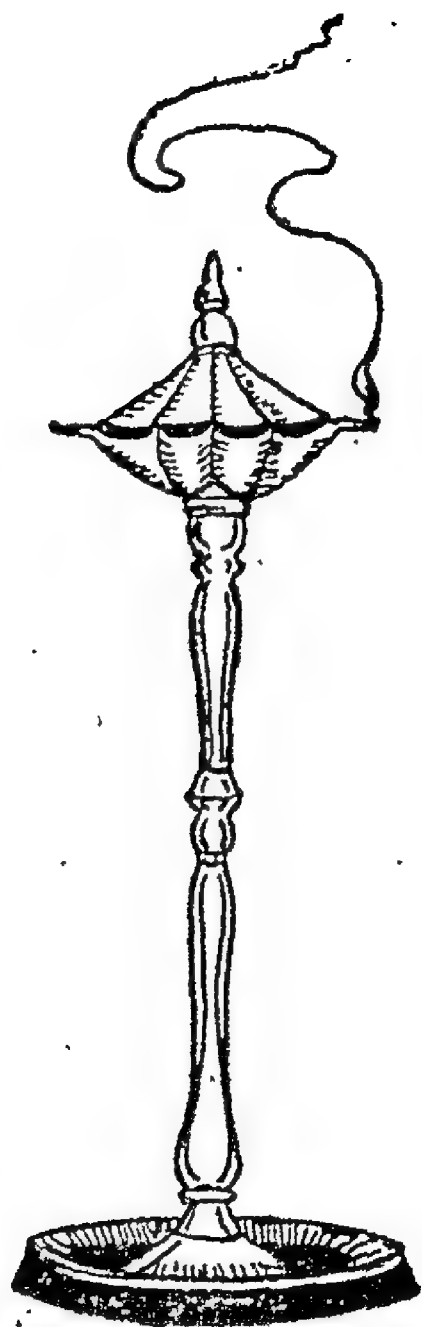
પવન કહે: “ વિદ્યુલ્લેખા ! તું,
 પરવાસીને કાં બોલાવ ?
 બંધાવું મુજને લાવે ના,
 આજ અહીં ને ક્યાંયે કાલ !
 તુજને પાપિષ્ઠા ગણશે,
 લોકોંકિત નિંદા ચણશે । ”

અંજની કહે: “ હું જન્મી માતા,
 પ્રણય-પુત્ર મારો અધિકાર!
 ધખતો તારો ચેતન તણખો,
 મારો પ્રણયતણો ભંડાર !
 પુત્ર અલૌકિક સર્જશું !
 ન હોય લૂલું માનવ બાળ !

“આવી વસજે કોઈ વસંતે,
 પધારજે પાછો પરભાત !
 બાંધું નહિ, ને બાંધાવું ના,
 પત્ની નહિ પણ બનવું માત !
 લોકોક્તિ, ક્યાં અડવાની ?
 તુચ્છ તંતુની એની જાત ! ”

રોમ રોમમાં પ્રણયસ્પર્શથી
 અંજનીને નવ કૂંપણ થાય !
 અંગમહી ઉત્કટતા વ્યાપે,
 હેયામાં ભરતી દહેરાય !
 છતેન્દ્રિયને જન્મ દઈ,
 પ્રણય-પુત્ર માતા ધન્યાય !

જન્મ ત્રયી

આખા વર્ષ દરમિયાન પ્રધાનપણે ગ્રંથ રહેલા કવિને જન્મમાં
પડેલા પડતાં આ ત્રણ કાવ્યો જન્મમાં છે. પહેલાં જે 'ભારતી'
કમાસિકમાં આવી ગયાં છે. ત્રીજું પેટેલી જ વાર પ્રસિદ્ધ થાય છે.

જન્મ ત્રયી

- (૧) વીશમે વર્ષે ૧૧૩
- (૨) એકવીશમે વર્ષે ૧૧૪
- (૩) બાવીશમે વર્ષે ૧૧૭

વીશમે વર્ષે

અનંત કાલસાગરે ઉગ્યાં અનંત પોયણાં;
ખીલ્યાં, ખીલંત, કો ખીડંત, કોઈ મિટ્ટીમાં મળ્યાં.
અપાર આલના સુરંગઃ કાલના વિરાટ છંદઃ
ભિમિના ઉમંગ, ભંગઃ જેમ આવડ્યાં ઝીલ્યાં.

અનંત કાલ સાગરે ખીલંત એક પોયણું;
કોઈ કોઈને ગમ્યું, કોઈને ઉરે રમ્યું;
ભ્રમ્ય સ્વપ્નના તરંગઃ પ્રેમના સુવર્ણ રંગઃ
આદર્યાં મહાન જંગઃ ને અઘીઠમાં ભમ્યું.

ઓગણીશ પાંદડી ખીલી, ખીલંત વીશમી;
ન જાણું હું હજી આ મુસાફરી શી દિશની ?
નિંદગી ! કહે ન તું ? રહસ્ય તારૂં બધું ?
ખીડેલ પાંદડે ખીડ્યું, હશે કશું મીઠું અમી ?

ઓમ પુષ્પ તોડવા બળું અતુષ્ટિ આગમાં !
નિંદગી જીવી રહી હશે શું આ અતુષ્ટિમાં ?

એકવીશમે વર્ષે

પૃથ્વીતણાં કોતર કંઠરામાં,
કો કંઠનો સાદ હતો કદી પડ્યો;
ને વીશ એના પડછંદ ગાળ્યા,
એકીશમે આ પડઘો ઉંચે ચડ્યો.

સૂતો હતો શૂન્યમહીં નિહાળી,
જે શૂન્યતા પાછળ સર્વની ખડી;
પ્રશ્નાર્થ શી દેહ છટા પ્રસારી
સપ્તર્ષિની કુંડળી ઓમમાં ચડી.

“અને જવું ક્યાં ? ક્યમ આંહીં આવ્યો ?
ક્યાંથી પધાર્યો ? ક્યમ જીવવું થશે ?
દેવાસમું તું કશું સાથ લાવ્યો ?
સુરા અને સુંદરીમાં જીવું જશે ?

“પ્રભાત તેં જીવનનાં વિતાડ્યાં,
મધ્યાહ્નના તાપ-પ્રતાપ કૈં સહ્યા;
રોતા કદી બાંધવને રમાડ્યા ?
કે સ્વપ્નમાં સર્વ દિનો વહી ગયા ?”

છૂટ્યા મહા ધોધસમા નિસાસા,
રડી રડી નેન ગુલાબશાં કર્યા;
મથ્યો મને-માનવને મનાવા,
સંતુષ્ટિનાં ધૈર્ય ન તોય સાંપડ્યાં.

અહા! અહા ! તોય ઘણું હું માતું !
સપ્તર્ષિની જેમ કહી શકું કદી—
“ નહોતું હજી નામ શનિ, ધરાતું,
મુસાફરી ત્યારથી આમ આદરી:

“ પ્રહ્લાન્ડશું ? પ્રહ્લાશું ? ને અમે કાં ?
કાં જીવતું ? શાશ્વત પ્રશ્ન પૂછતા;
ઘાણીતણા બેલ જૂતેલ ચક્રમાં,
પ્રશ્નાર્થશા નિત્ય વિતાન ઉગતા.

“ અસંખ્ય તો ચંક્રમણો કર્યા કે,
ન તોય કોઈ ધ્રુવ તત્ત્વ જાણતા:
રડી રડી અશ્રુ-ઉડુ ઝર્યા કે,
નથી હજી શાશ્વતને પ્રમાણતા.”

જીવ્યું થયું ધન્ય તથાપિ લેખું,
ફરી રહ્યા એ ધ્રુવ તત્ત્વ ઘેરતા;
પ્રાપ્તિથકી ભવ્ય પ્રયત્ન પેખું,
આછાં થતાં દર્શન પ્રાણ ગ્રેરતાં.

અહા ! અહા ! તોય ઘણું હું માનું !
 સરે ચતા વર્તુલ શું વધી શકું—
 “વચ્ચે પ્રજ્યો કિંકર જન્મ-ઠંડાણું,
 વધી વધી વ્યાપૃતવા બધું મથું.”

નીચેયકી મોહિત થૈ નિહાળી,
 ચડી રહું શૃંગ નગાધિરાજનું;
 વળી ચડું સુંદર શ્રેષ્ઠ ભાળી,
 “ઉચે ચડું હું કેમમાં.” કહી શકું ?

ઓ નિંદગી ! હું ન રહસ્ય જાણું !
 જાણ્યા વિના જીવન શે જીવ્યું જશે ?
 કદી ગયું : મૃત્યુનું હાથ ! શું થશે ?
 જાણ્યા વિના ક્યેય, અદૃષ્ટ આકરું !

બાવીશમે વર્ષે

ઉપર વિઠલજીની વેદી રે,
નીચે એક કૂણો ઠ્યારોઃ
એમાં હું તુલસીનો છોડવો !

હરિજન આવી પગ પૂજતા,
જલસિંચનની ધારોઃ
તુલસીક્યારામાં દરોડવો !

મારે કંઈક ફૂટી મંજરી,
વળી ફૂટશે હજારોઃ
કેટલીનો ભેદ કેમ ફોડવો ?

વીશ વીશ મંજરી ખરી ગઈ,
આજ એકવીશ વારોઃ
એનોય મોહ આજ છોડવો !

માન્યું મેં વિઠલા પદે જશે,
ભેદ તો ખુદ્યો અકારો !
મકરંદ બધો માટીમહીં રોડ્યો !

વર્ષો પહેલાંની એક લાઇખીને મનની માનેલી એક બહેનને
મારી સાત કવિતાઓ ચૂંટીને 'પાંચીકડા' એ નામે એક હસ્ત-
લિખિત કાવ્ય-કરંડિકા બેટ કરેલી. આને પણ એ એને જ બેટ કરે
છું- 'અંતરના પ્રેમ સાથે ।'

આમાંની ઘણીખરી 'કુમાર'ના બાળવિભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી
છે. 'શુક' એ 'કૌમુદી' ત્રૈમાસિકના છેલ્લા અંકમાં આવેલી.

પાંચીકડા

(૧) પાંચીકડા	૧૦૧
(૨) હું જો પંખી હોત !	૧૭૨
(૩) પીલુડી	૧૭૪
(૪) આશા	૧૭૫
(૫) શુક	૧૭૬
(૬) અભિલાષ	૧૭૭
(૭) પરી	૧૭૮

પાંચીકડા

“ વીરપસલી આપે ને વીર !

કેવાં કેવાં દેશે ચીર ?

મેઘધનુની સાડી કરે,

પે'રી તારી સાથે કરે.

ખીનું શું શું દેશે જોલ ?

આખ્યા ક્યારે પાળે કોલ ? ”

“ તારા સપ્તર્ષિના સાત,

પાંચીકડાની કેવી જાત ?

હમણાં લાવું, ગમશે જહેન ?

મૂકીશ ને તું તારું જહેન ?

સાથે જહેની, રમશું રોજ !

છલકાશે હૈયાના હોજ. ”

૨૦ : ૨ : ૨૮

૨૪

હું ને પંખી હોત !

પ્રભુપાથર્યા લીલમડા શા,
ખેતર-વાઢમહી વિચરું;
દેહકું મીકું અનંત વ્યોમે,
પૃથિવીમાં હું આશ ભરું.

નૂતન જ્યાં ત્યાં ભરતું જોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

બાલસૂર્યશા લાલ ગુલાબે,
વાયુ ધૂલી ભરતો તોય;
ઘોવા કાળે કોણ પધારે ?
જો ઝાકળ ના પડતી હોય !

તો હું તે અશ્રુએ ઘોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

કિલકિલાટથી વનકુંજોને,
આભલડાને, ગિરિગંઢરને,
સાગરને, ધરણી માતાને,
મનુષ્યના આત્માને સોત.

ગુંતળ્યા તું ખડેના જોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

ઉચ્ચે ઉડી વ્યોમ રહેલા,
તારકગણને પકડી લેત;
વીણી વીણી, સારા સારા,
માળા ગૂંથી લાવી દેત.

દીપત કેવું તારું ચોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

કુમુદતણી હું વાત સાંભળી,
અંદ્ર ભણી હું કહેવા જાત;
અંદ્રતણો સંદેશો પાછો,
કુમુદિનીને કહેતો જાત.

તેના દુઃખમાં સાથે રોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

આશા ! હું પંખીકું મીકું,
ખડેના ! તું પંખીણી ખડેન;
ઉડીએ ઉચ્ચે, ઉચ્ચે, ઉચ્ચે,
આપણને શાતું હો ચેન ?

ખડેના ! તો હું કદી ન રોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

પીલુડી

ભાઈ ! પેલી પીલુડી,
ઘેરી ઘેરી લીલુડી;
આલલડામાં ચાંદરડાં,
પીલુડી માં પીલુડાં.

હીરા માણેક ઉગ્યાં ત્યાં !
ચાલો રમવા જઈશું ક્યાં ?

આલ-પીલુડી ભાઈ ચડ્યા,
ખંખેરી ત્યાં કરા ખર્યા;
વીણુતાં ખેંચી ખોળો ભરે,
ટપ ટપ ખીજાં માથે પડે.

આશા ખેંચી ! ઉપર આવ !
પડ્યાં પીલુમાં આ શો ભાવ ?

૧૫ : ૮ : ૨૭

આશા

આલ મોઢું પાંદરડું,

ઉપર ચળકે ચાંદરડું;

જાણે ઝાકળ મોતીડું,

હસતું તગમગતું !

ખડેન ! આ ઉંચેની વાત !

નીચેની પણ તેવી વાત !

માનવ ઉર એ આલલડું,

ઉપર આશા ચાંદરડું;

જાણે ઝાકળ મોતીડું,

લસતું ઝગમગતું !

મહારૂં ઉર એ આલલડું !

ઉપર ખડેની ચાંદરડું !

શુક.

સંધ્યાની સોનેરી ભાત,
ઝાંખી થાતાં ઉગે રાત;
ઉઘડ્યાં એ હૈયાનાં દ્વાર,
કવિતા શો થાતો ચમકાર.

અળકે શુક.

રાત્રિનો મોતીશગ થાળ,
હીરા મોતી ઝાકઝમાળ;
સુરસરિતાની રેતી ઘણી,
કોણ બધામાં પારસમણિ ?

અળકે શુક.

ઉષાતણી નયડીનું નંગ,
સ્નેહ સરીળડો તેનો રંગ.

મલકે શુક.

૨૧ : ૧ : ૨૮

અભિલાષ

તારા! તારા! તારા જેવી,
મીઠી, મીઠી, આંખ દે !
પંખી મીઠા! તારા જેવી,
ચેતનવંતી પાંખ દે !

સાત સમુદ્ર વીંધી બાઉં,
હસતી આંખે નેતો બાઉં !

મધમાખી તું તારા જેવી,
મુજને મીઠી ખંત દે !
કાચલખડેની ! તારા જેવો,
મીઠો મીઠો કંઠ દે !

વિશ્વતણા મધકોશ ભરું,
ચૌદ લોક ટહુકાર કરું !

સાગર ઉડા તારા જેવો,
ધીર ઘોર ઘુઘવાટ દે !
વેગી વાયુ ! તારા જેવો,
વેગીલો સુસવાટ દે !

વિશ્વ ખૂંજે, સુસવાટ કરું,
સાગરશેા હું જ્યાં ગરબું !

[૧૫૭]

આશા । આલો બાને કહીએ,
 રમકડાં તું આવાં દે ।
 બહેનીા બહેનીા ત્યાર પછી તો,
 જગના રાજા આપણુ બે ।

બાળક નહાનાં હું ને બહેન ।
 તો ના કરત કશાનું બહેન ।

પરી

“ મળું મળું ંહાલાને ક્યારે ?

વીંટળાઉં ક્યારે ? ” ઘેલી,

કેડભરી આવા ઉરમાં કે

લળતી આશભરી વેલી.

મુખ પર પુષ્પ કરે કેલી !

ફૂલરાણીશી ચંબેલી !

આરસનોયે અર્ક કરીને,

બ્રહ્માએ આલેખ્યું રૂપ.

સરસ્વતીની વેણીમાંથી,

ફૂલમાં પૂર્વા ગંધ અનુપ.

ફૂલડાંને ઉડવા આઠાશ !

પાંખ વિના પૂરે શે આશ ?

મેઘધનુષી પાંખોવાળા

પતંગિયાને લાળી પાસ;

ચંબેલી મલકંતી પૂછે,

“ એક જ મારી પૂરશે આશ ?

મારો દેહ તમારી પાંખ—

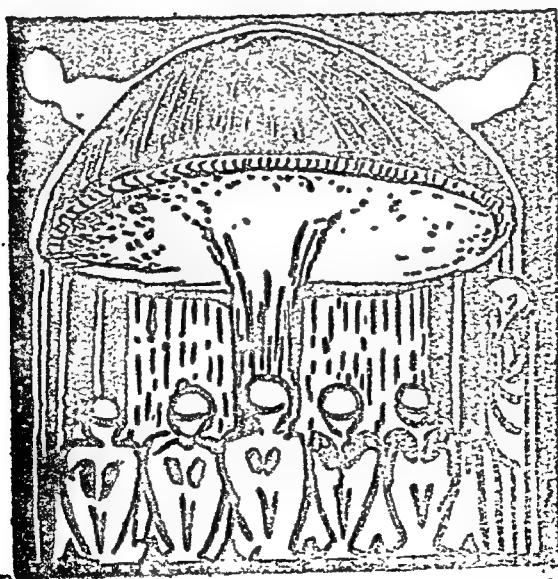
એક બનીને ઉડશું આલ ? ”

ચંબેલીનો દેહ રૂઝો ને,
 પતંગિયાની પાંખ ધરી;
 આવનિ, આભ, અનંતે ઉડે,
 મલકંતી મહેકંતી પરી.
 પતંગિયું ને ચંબેલી !
 એક થયાં ને બની પરી !

૧૭ : ૧૨ : ૨૮

ਦਾਗ਼ਾਂ ਦਾ ਖੂਨ

આ હ વર્ષાગીતો શાંતિનિકેતનમાં મહાશ્વેતી જે વર્ષાઓ દરમિયાન
 લખેલાં-પહેલા ટપૂકલા સિવાય. પહેલું ગીત નાશિક જોલમાં
 લખેલું, જે પાછળથી 'કુમાર'માં પ્રસિદ્ધ થયેલું. બાકીનાં
 બધાં જે જ મયાળા નીચે 'ભર્મિ'માં આવી ગયાં છે.

સેજ પથારી સૂની પડી રે,
હું તો અખડીને જાણું;
“નેવલાં ! શીઠ રડી રહ્યાં રે ?”
ઉઠી ઉત્તર માણું.

“નીર ટપુ ટપુ સારતાં રે,
ઝરો લોહીનાં બહેલો;
‘યજ્ઞ આંસુતલો આઠર્યો રે,
કહો બાંધવ શેલો ?”

“રાત અને રજનીપતિ રે,
પોઠયાં સેજ પથારી;
તારલાની રૂડી ઉછળે રે,
ઝલે કૂલ-કુવારી.

આલના પાથર્યા ઢાલિયા રે,
ચાર દિગ્ગજ પાયા;
વાયુ ઢળે શત વીંઝલો રે,
દધિએ ગીત ગાયાં.

આબ્યાં અસુરશાં વાઢળાં રે,
 શશિરાજને બાંધ્યો;
 તારલા સર્વ કરી ગયા રે,
 વાયુ યુદ્ધનો વાધ્યો.

નાથવિહોણી વિભાવરી રે,
 ઉભી ખડાવરી જેવી;
 જીવવું ઝેરસમું થયું રે,
 એ તો સ્નેહની દેવી.

વીજ-કટારી ઉછાળતી રે
 રાત વેણી ઝુલાવી;
 ઉછળી ઉછળી આલમાં રે,
 ત્યાં તો હૈયે હુલાવી.

નેવલાં તેથી રહી રહ્યાં રે,
 નવ થોભતાં વારી;
 નેવલાં, ખંડેન-વિભાવરીની
 ગળે મૂક સિતારી.”

: ૨ :

ગહન ઘનશ્યામની મધુરરવ મોરલી,
 ગગનપટ ઉભરતી પ્રણયનાદે;
 ઉભય અશ્વિન કરે તાલ મરદંગના,
 ગગન—ગોરંબ લરી મેઘનાદે.

દિવ્ય સૂર-તાલ સુણી ગગનની ગોપિકા,
 મૂર્છના વાદળી-વૃંદ જાગે;
 તાલ કરતાલ ધરી, પ્રણય નયને લરી,
 મહપતી સરકતે નૃત્ય-પાદે....ગહન૦

સહુ દિશા આવરી રાસકુંડળ રચ્યું,
 ગડપ પદતાલથી રાસ જામે;
 અંગ કટિલાંગ કરી, નયન નર્તન કરી,
 કાન ગોપી હૃદય ઐક્ય પામે....ગહન૦

નયન નયને ઢળ્યાં, વીજ ચગકારમાં,
 મહનમદ નેન મરજાદ મેલે !
 હાસ્ય મોખાં ચડ્યાં, ગાલ ગોળા થયા,
 હૃષ્ અશ્નુ ખરી પૃથ્વી, રેલે....ગહન૦

: ૩ :

ફૂદી આલથી ઉંડા આવી નાચે મેઘની ધારા
ડાળેડાળ ડાલે ।

ડાળેડાળ ડાલે । નાચે પાંદડાં મંજરી ।

મોરલા ગાતા મેઘ મહારા !....ફૂદી૦

નાચે હળ ફૂલડાં ફેરાં ।

નાચે નવ સ્વેત પારેવાં ।

માળામાં ભેડલાં હૂંફે સૂતાં ભેળાં ।

ઘરોઘર નેવલાં રૂપે: નદીએ નાળે

ઘોડલા દોડે પુર બહારા.....ફૂદી૦

કોટિ કોટિ ભાવના નાચે ઉરસાગરે નવ કવિના ।

હજારો ગીતડાં ગાજે મેઘના તાલે ભીના ભીના ।

અરે ભે મેઘલો જાણે ।

કવિનું સુખ પિછાણે ।

અરે તો વરસ્યો એથી વરસે આજું મનડું માને ।

દિગન્તે ચમકે સાળુ ફેર નિશાની

ઉર કવિને કાવ્યતારા !.....ફૂદી૦

: ૪ :

આજ વાઢળીએ ઝાંખી રાત વરસ્યા કીધું !

મેહુલાએ માંડી મીટ;

ધરણીએ પ્રેમરસ ખ્યાલું પીધું !....આજઠ

નદીઓનાં નીરમાંડી જોળન ચડ્યાં !

એની ફાટ ફાટ કાય;

એની છાતી ના સમાય;

ટમકીને મેઘલાએ ચુંબન મઢ્યાં !....આજઠ

ઊરને એકાન્ત ગોળ એકલતા આરડે !

કોઈ આવો વેચાઈ;

જ્યાં દોરો ત્યાં જાઈ;

મારાં અંગ અંગ ભૂખ્યાં;

—ઝરો પ્રેમરસ ! સૂક્યાં;

લઈ જાઓ ! આ એકલતા શેયના સહાય !

વર્ષા રહે, રહું હું તોય ના રડાય !....આજઠ

: ૫ :

અંધારી રાતમાં વાદળી ટળૂકે,
 માંહી માંહી વીજળી વાંકી વળે;
 ટાઢા શરીરના એકલ આવાસમાં,
 ઉરની પારેવડી આજ કંકળે.

ફાટ ફાટ થાતાં સામાં સરોવર,
 નદીઓનાં નીરમાં ધોધવા દહે;
 દિલના દરિયાવની માઝા મૂકાણી,
 કોળ્યાં કદળ જે હેલે ચડે !

આજ અલિસાર શો વર્ષાએ આદર્યો,
 વાદળે વાદળે પગ આથકે;
 અંગ અંગમાંથી ઉઠે અવાજ સો
 અંતરના બેટમાં પરઘા પડે.

પાંદડે પાંદડે વિભેગની વાતડી,
 નેવલે નેવલે આંસુ ઢળે !
 ઉંચેરા ગોળમાં વેણી સમારતી,
 મનડાનું માનવી ક્યારે મળે ?

: ૬ :

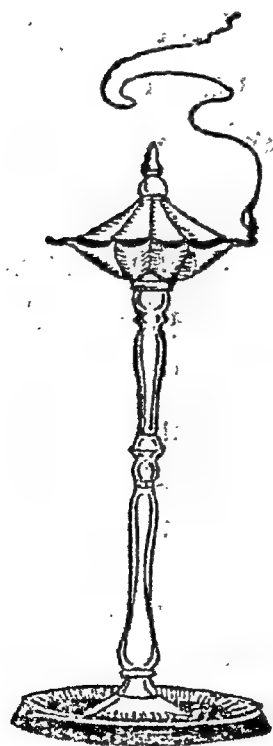
વાદળાંને આવડ્યું ના રે,
આવડ્યું ના !

વર્ષા સૂતેલ એના સોનેરી સોણલે:
ભારી વીજળી વિશાળ પાંપણે તળે:
એ આવ્યો ગર્જત,
હસી ચમકાવે દંત,
એના અંગ પરે અંગ મૂકતો દળે:
ચૂમે; વર્ષાની ફૂંળી ચામડી બળે:
ખરે આંસુ ચોધારે !

વાદળાંને આવડ્યું ના રે,
આવડ્યું ના !

સૌથી તને જ હું વિશેષ ચાહતો હતો,
જોતાં તને જીવાળ અંતરે ચડી જતો;
તને લીધી મેં બાથ,
કર્યાં અંગ સર્વ સાથ
દળી દેહ અકળામણે અદ્વૈત માનતો થતો !
મને સ્થાન નહિ હવે ઉર તારે,

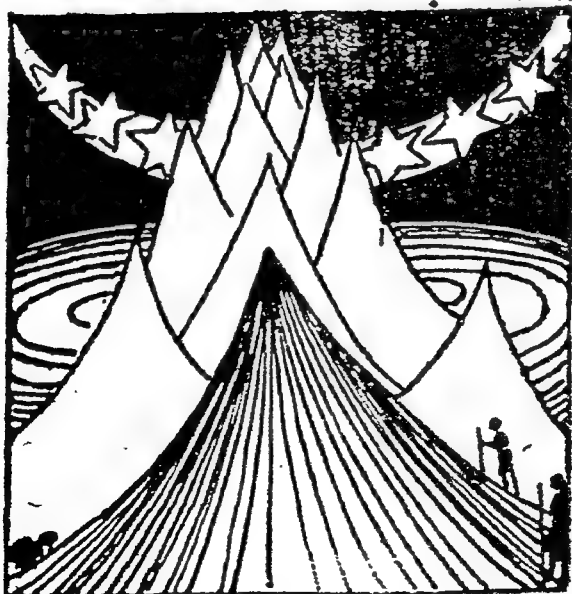
મને આવડ્યું ના રે,
આવડ્યું ના !

અને ખીજાં કાવ્યો

(૧)

આ પ્રકીર્ણ કાવ્યોમાંનાં કેટલાંક 'કુમાર,' 'કૌમુદી,'
'પ્રસ્થાન,' 'ભૂમિ,' 'નવચેતન,' 'ગુણસુન્દરી,' 'બે પત્ની
મોજ,' વગેરે સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે. ૭ કાવ્યો આઠી
પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે.

અને બીજાં કાવ્યો

(૧) પરી	૧૯૩
(૨) ડોલર પંખી	૧૯૭
(૩) અનન્તની પંખિણી	૧૯૯
(૪) ચિંતા	૨૦૦
(૫) મૃત્યુનૃત્ય	૨૦૨
(૬) ઝંઝાવાત	૨૦૫
(૭) ધ્રુવડ	૨૦૮
(૮) પાનખર	૨૧૧
(૯) ઉડતા સ્થામાને !	૨૧૨
(૧૦) સમીરણ	૨૧૫
(૧૧) પૂરવ પ્રેમી	૨૧૬
(૧૨) આજ મારો અપરાધ છે, રાજા !	૨૧૮
(૧૩) ઝંઝારાતે !	૨૨૦
(૧૪) નિધનની પછીતે !	૨૨૩

પરી

આરસનો ઉજમાળો દેહ;

આંખડીએ ઉલરાતો નેહ.

પાંખમહીં તો મોતી મઢ્યાં,

હું નીચે, કાં ઉંચે ચઢ્યાં ?

અનંત ઓમે ગાતી પરી !

મુજ ગૃહથી કાં પાછી ફરી ?

ઓમ બીજશી તું સુકુમાર,

ઉડતું પંખી ઓમ અપાર.

કાળી આંખો કાળા કેશ,

શિરે ધર્યો સાચે શું શેષ ?

ફૂલડાંના તેં સ્વાંગ ધર્યાં,

મુજ વાડીથી પાછા ફર્યા ?

ફૂલ ફૂલનાં તો પગલાં પડે,

અંગોથી ઉછરંગ ઝરે;

સુંદરતાની સુંદર વેલ,

કળી ઝૂલે તું અણવિકસેલ.

સોણે સૌને આવો જહેન !

પાછાં ઠેલ્યાં મહારાં કહેણ ?

બાળપણમાં સાથે રમ્યાં,
એકબીજાને બહુએ ગમ્યાં;
ભાઈબહેનનાં બાંધ્યાં હેત,
વિસર્ધાં એ સૌ સ્નેહ સમેત ?

મનવનમાં સાથે વિચર્યાં;
મનગમતાં શાં કાવ્યો કર્યાં ?

નિશ્ચિન તું સ્વપ્નામાં આવ,
એ દિવસો શું વિસરી સાવ ?
વાદળનું વાહન તું કરે,
ગાતી ગાતી આવે ઘરે.

સોટી થઈ બેસાડે અંક !
કમળપત્રના વીંઝે પંખ !

પાંખ વીંઝતી ઉંચે ચડે,
મુજ સાથે તોફાને ચડે.
ત્યાં આવે અદ્ભુત આવાસ,
લક્ષ્મીસવશા હોય ઉજાસ !

લબ્ધ તુજ આરસના મહેલ !
અંદર કરતાં કેવો ગેલ ?

ફૂલધારી તુજ સખિઓ રમે,
ચાંદો ને તારલિયા ભમે;
ફૂલડાંને હીચે હીંચાવ,
હોજમહી હંકારે નાવ !

અધવચ જાતાં નાવ ડૂબે,
સુજને લઇ તું અંદર ડૂબે !

અંદર આવે રૂપા વાસ,
પુષ્પમાત્રની હોય સુવાસ;
અર્ધ માછલી, અર્ધ માનવી,
દાસી આવે થાળો ધરી.

અંક ધરી ખવરાવે મને,
હા, હા ! એ તો કેવું ગમે !

જાત જાતના હીરા મળે,
હીરાના તું હાર કરે;
મેાતીનો તું સુગટ બનાવ,
શણગારીને ઉપર લાવ.

ચક્રિત બની સૌ વાતો કરે !
તારાઓ તો બળી મરે !

એવાં એવાં રમણો રમ્યાં:

બાળપણમાં બહુએ ગમ્યાં.

યૌવનમાં કાં નાંવે પરી ?

સરી....સરી....ના પાછી ફરી ?

સ્વપ્નાંઓ સૌ જટિલ થયાં,

પરીતણાં સોણાંઓ ગયાં !

નહિ; પરી તો સ્નેહસખી;

અળગી નવ થાયે એ નકી;

સ્નિગ્ધ રૂપ તુજ વિકસી ગયું,

પૌરુષમાં એ તો પ્રગટ્યું.

બાળપણની મીઠી પરી !

યૌવનમાં પૌરુષ પસરી !

ડોલર પંખી

હું તો ટેકરીની ટોચે ચાલ્યો,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

ત્યાં કોણે આવી મને ઝાલ્યો ?

હા ! મુખડું પેળવાને !

ટેકરીએ અમૃતકચારી,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

હસે એકલ ડોલર-નારી,

હા ! મુખડું પેળવાને !

એક ઉડતું પંખી આવ્યું,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

મુખ જોયું ને મન લોભાયું,

હા ! મુખડું પેળવાને !

એણે પાંદડામાં માળો બાંધ્યો,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

કાંઈ પ્રેમને દોરલીએ સાંધ્યો,

હા ! મુખડું પેળવાને !

ઝીલી અંતરમાં છોડ એ બુલાવે,
 હો ! દુનિયા દેખવાને !
 ગાઈગીત પંખી વિશ્વને બુલાવે,
 હો ! મુખડું પેખવાને !

ડાહરિયાનું જોખન વાધ્યું,
 હો ! દુનિયા દેખવાને !
 એને ઉડતું હૈયું લાધ્યું,
 હો ! મુખડું પેખવાને !

અનંતની પંખિણી

સો સો સંગાથે હું તો એકલી રે જહેન !

કોઇ ન મારે અંતરે સમાય જો !....સોં

આવે અનેક વટેમારગ રે જહેન !

આવી આવીને પાછા જાય જો !....સોં

સૂઝ્યાં ફૂલો ને સુણ્યાં પંખીડાં રે જહેન !

સૂઝું-સુણું ત્યાં ઉડી જાય જો !....સોં

રંગો અનેક પેખું આલમાં રે જહેન !

ઝળકે-ઝળકે ને ઝાંખા થાય જો !....સોં

દરિયાને ઉર ખૂળ નાયતી રે જહેન !

હૈયાં ન એકગીત થાય જો !...સોં

આછા એ ઘંટનાદ સાંભળું રે જહેન !

હૈયે હરખ ના સમાય જો !....સોં

ઉડતી પંખિણી હું અનંતની રે જહેન !

ઉડું-ઉડું પાર ના પમાય જો !....સોં

ચિતા

સ્મશાનમાં નિત્ય જતી નિશામાં,
આકાશશી તારક ચૂંદડી ધરી;
નદીતીરે પ્રજ્વલતી ચિતાનાં
પેખી રહું સૌ પ્રતિગિમ્મને ફરી.

“હુંયે મહાકાલતણી પળે કો,
ત્રિખંડના કોઈ અગમ્ય ખંડે-
બળી બળી ખાખ થઈ ચિતામાં,
હસીશ મીઠું પ્રતિગિમ્મ પાધરી.”

વિચાર એવો બહુ વાર આવતાં,
જરીય મારો રસ ના કમી થયો;
કરુણ એ સુંદરતા નિહાળતાં,
મૃત્યુતણે ભાવ મને ગમી ગયો.

પરંતુ આજે થથરાવતો અહા!
વિચાર મારા મનમાં રમી ગયો;
“બળી તુંયે ખાખ થશે જ એકદા!”
બધી બધી હિંમતને હરી ગયો.

આકાશશી નીલ ગભીર આંખો,
 ઉપાસમા ઓષ્ટ સુવર્ણ તારા !
 સુનેરી એ કેશ કલાપ અંખો,
 બળી જશે દેહની તેજધારા ?

જીવંત હું આ જગમાં ચિતાશી,
 ભમીશ સૂનાં પ્રતિગિમ્બ પાડતી !

૨૮ : ૧૨ : ૩૦

મૃત્યુનૃત્ય

: ૧ :

[પારિજાતક]

નીલ ઘટા પારિજાતકની,
 નીલ નીચે હરિયાળી કૂલઃ
 શ્વેત, રક્ત પારસ કોરીને,
 વનદેવીએ ગૂંથ્યાં કૂલઃ
 વ્યોમ વૃક્ષમાં તારા તળે,
 તિમિરઘટામાં જુગનું ઝળે !

દિશાપારથી સમીર સવારી,
 ભૈરવ-તાને વેણુ વાય;
 ખુલ્લખુલ આવી ડાળે ઝેસે,
 પુષ્પ નાચતાં નીચે જાયઃ
 તરણાંજોળે તો ઝીલાય !
 અગમ અંક તારા ખૂંચાય !
 પ્રણય સ્પર્શનાં મીઠાં હુઃખ,
 મૃત્યુમાંયે નૃત્ય અનુપ !

: ૨ :

[લજ્જવતી]

પ્રથમ પ્રભાતે ઉમા નીસર્યા,
 પ્રલય સુધી પૃથ્વીપટ ક્યાર્યા;
 નવવદ્ધૂઓનાં નેનોમાંથી,
 વ્રીડાના સુરમા સંઘર્યા.
 લજ્જમણીના પાને પાને,
 એ સુરમાનાં અંજન કર્યા!

પાથિવ કોઈ સ્પર્શ થતામાં
 અકળામણનો વપુ સંકોચ;
 જગતમાત્રનું માર્દવ ઓપી,
 સંધ્યાનો સાળુ સંકોર.
 જીવનમાં જે નૃત્ય કર્યું ના,
 મૃત્યુમાં એ અંગમરોડ!

: ૩ :

[શેવતી]

ધસામસીના હૃદયકમળની
 કોમળતા ઉજ્જવળતા રૂપ,
 શિવ-શંકરની લાડીલી શી
 પુષ્પ શેવતી: સમીર હૃત-
 હિમાલયેથી શિવ પાઠવતા
 ધરતા દળમાં મૃત્યુનૃત્ય!

કોડિયાં

: ૨૦૪ :

અને પ્રીતિ કાવ્યો

: ૪ :

[કલહસં]

સિંધુપારથી ઉડતા ઉડતા

રમતે હૈયે, ધમતે શ્વાસ,

હંસરાજ હિમાળે આવે

મરવા માનસસરવર પાસ:

તાંડવ કરતા ઉડે આભ !

શિવતાંડવના ગાળે પાદ !

અંઝાવાત

“ ભાંગો ભોગળ ! ભાંગો ભોગળ !
 જોલો ખારીખારણાં !
 સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

આલ ચંદરવો,
 અણે સંગીત સાગરતારઃ
 પાનખરનાં ઓઢણાં,
 અંઝાનિલો નિજ નૃત્ય માંડયું,
 પૃથ્વીને પગધારઃ
 વન - ચમન ગાય હુલામણા !
 “ સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ સાથ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

મયૂર નાચે મત્ત હૈયે,
 આલ પંખે પાથરી;
 કપોત કૂળે કુંજકુંજે,
 પાંખમાં પાંખો વણી;
 આમલીની ડાળ વીંઝે વીંઝણા !
 “ સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા ! [૨૦૫

શિરીષતરુના શુષ્ક ધુધરે,

અનિલ બાળે ખંજરી;

સહકાર સુંદરીઓ હસી હસી,

દાંત વેરે મંજરી.

શાલવનનાં પર્ણ ગાય વધામણા !

“ સૃષ્ટિના તાંડમહી તમ તાલ પૂરો ! ”

સાદ દે મહેરામણા !

શુષ્ક, ક્ષીણ, વિદીર્ણ,

જર્ણ નીચે ખરે—

વિશ્વસંગીતમાં ખસૂર જે,

સૃષ્ટિનૃત્યે તાલ જેના ના પડે !

નવ વિભવ ને નવ સજનમાં અળખામણા !

“ સૃષ્ટિના તાંડવમહી તમ તાલ પૂરો ! ”

સાદ દે મહેરામણા !

નિસર્ગ નાર્યો,

શુષ્ક પર્ણ સરી પડ્યાં;

પૃથ્વી નારી,

માટીના થર ઉતર્યા;

વ્યોમ નાર્યું,

હૃદય ડૂમા આંસુડાં થઈ યોગળ્યા:

એક માનવ ના ઉઠ્યા, એને મીઠી આત્મપ્રતારણા !
 “સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો !”
 સાદ દે મહેરામણા !

“ભાંગો ભોગળ, ખોલો ખારીખારણાં !”

સાગર પુકારે સાદઃ
 સાંકળ સહુ ખખડાવી જાય સમીરણા.
 ઝાડ જાગે, શુષ્ક ત્યાગે,
 પંખી પાણી નાચતાં;
 પણ માનવી ધડ ધડ કરી
 નજ દ્વાર ખારી વાસતાં.

એને રૂઢ ંહાલુંઃ મૃત્યુનૃત્ય ગિહામણા !
 “સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો !”
 સાદ દે મહેરામણા !

ધ્રુવડ

આકાશનું ઉછળતું કુરંગ,
 દોડી રહે અધિક ઓમકેડી;
 લખી લખી વાસરી, પ્રાણસંગ,
 પ્રલાપની ટેવ મને પડેલી.

દીવો કરી અંધ પથારીએ પડું,
 જરાકશી આદર જેમ ઓઢતો;
 ચિત્કાર શો ધ્રુવડનો હું સાંભળું,
 અંગાંગમાંહી જરી હું મૂળ જતો.

ધીરે ભરું ખીકણ પાચ મારા,
 લખી છૂપી બારી કને ઉભું જઈ.
 દેખી રહું તારકના ધ્રુવરા,
 અંધારખોળે મુખ આવરી દઈ.

ફળીમહીં બાવળ વૃક્ષ ઉભું,
 રોમાંચશા કંટક પાંશરા કરી;
 શિરીષની નાનકડી કૃતિશા,
 પુષ્પે ભરી માદક ગંધ, કેશરી.

નિશા પરે જાય નિશા પળતી,
પાનાં પરે વાસરી-પાન સ્તીતર્યા;
પ્રત્યેક રાતે મૃગસે રહંતા,
તારા પરે કસ્મિત ફૂદકા કર્યા.

ચિત્કાર કિંતુ નવ એ શસે કહી,
ન ડાળી બીજી કહી શોધતું દિસે!
કુરંગની સાઠમી જ્યાં પડે ખરી,
ધૂળવતું બીષણુ શબ્દ ઉચ્ચરી.

ચાથી કરી પોથી પૂરી સ્મરું જરી,
ચિત્કાર ત્યાં એ ફરી વાર ગાજ્યો;
ચારે દિશે કાન ધરી નવાજ્યો,
અંગાંગ મારે ફરકંત ખંજરી.

ન જાણું ક્યાંથી? પણ આવી ઉભો
વિચાર મારા મનમાં ગિહામણો:
“જેને શિરે ધ્રુવડ શબ્દ ફૂટે,
નકી થતો માનવી શીશ હીણો!”

બારી કરી બંધ પથારીએ પડું,
કપોત મારા ઉરમાં ધૂણું રહે;
સૂવા જરી પીઠ અનેક ફેરવું,
અંધાર કાંધે ઝૂઠ કાનમાં કહે:

પ્રભાતના બંસરી સૂર વાયા,
 નિદ્રાતણે અંક જરી ઢળી ગયો;
 ધબાક શો નાદ ! પ્રકમ્પ કેં થયો,
 ધ્રુણ રહ્યા ચાર પદંગપાયા.

બારી ઉઘાડું દય આંખ ચોળતો,
 સવિતની સો ચમકે કટારી;
 કપાયલું બાવળવૃક્ષ ઢાળી—
 ઉભો કુહાડી દરબાર તોળતો:

નિદ્રાહીણી લાલ નિહાળી આંખો,
 પળેક એ ચાકરડો જતો ધ્રુણ;
 “પડી ગઈ, સાંબ ! નમેલ છાપરી,
 થડા થકી ટેકવવા હું કાપતો !”

બારી તણું દક્ષિણદાર વાસ્ચું !
 માથું હજી છે ધડપે ! તપાસ્ચું.

પાનખર

બાર બાર મહિના ઉડી ઉડીને,
આજે સમીરરાજ ભૂખ્યા થયા;
દક્ષિણના દરિયાની વેદનસિતારે,
ખાલી ખખ્ખર લઇ નાચી રહ્યા.

“તાલ દીધો નિત નૃત્યમાં,
જેણે ખારે માસ—”
પાનખરે જઇને પૂછ્યું,
“એના પૂરશે ન હૈયાહુતાશ ?”

ડાળ ડાળ પાંદડાં છૂટી છૂટીને,
ધરણીની શુષ્કતા ઢાંકી રહ્યાં;
વાયુ-વંટોળના વર્તુલ મોઝારે,
ઉડી કંકાલ નાચ નાચી ગયાં.

ઉડતા શ્યામાને

ઉડતાં આવી માળો બાંધ્યો,

માધવીમંડપ મારે.

વર્ષાનાં વાદળ વિખરતાં,

ઉડી ક્યાંક પધારે:

તું ઉડ્યો એથી અંખું શ્યામા !

સ્મરતો અંતર-તારે.....

હિમાદ્રિના સમશૃંગમાં,

સાગની સાત ઘટારે.

દેવદારની વૃક્ષરાજીમાં,

ફૂટે આંહની ધારે:

એમાં માળો તારો નિત્ય નિત્યનો,

શ્યામી નિત્ય સમારે.....

બાણું બાણું ઉડતા શ્યામા !

મુજ ડાળે ના નિત્ય વિસામા !

તોય સ્મરું તું ઉડ્યો એથી,

અંતરને એક તારે.....

માધવીએ મુજ માળો બાંધ્યો,

ઉડતા શ્યામા ! આવી.

સાંભળ ઉડતી સ્મૃતિ !

થંભ જરી !

પંખીડું કોઇ આવી આવી,

ઝાડ - ઝાંખરાં વિસ્તારે,

મુજ અંતરની મોઝારે.

બાણું એ પહેલા તો એણે,

ઉર સંગીતનાં વેણે વેણે,

બાંધ્યો અંતરમાં માળો,

અશ્રુ - અમૃત - તારે.....

તને માધવીમંડપ આપ્યો,

અંતરમાળો ના રે;

નિત્ય નિત્યના વાસ કરીને,

કોઇ દ્રવે છે:

તુજને કેમ કરીને ધરવો ?

એ ખાલી થાય ન ક્યારે....

તોય સ્મરું હું ઉડતા શ્યામા !

સ્મૃતિના સૂતા તારે.....

મેળ આપણો નિત્યતણો ના,

પળનો એ પલકારો;

અચળ અળકતો ધ્રુવ તારો ના,

પણ એ ખરતો તારો.

મહાકાવ્યને ઘોઘે નહિ તો,

ભિર્મિંગીતની ધારે;

તું ઉડ્યો તેથી સ્મરતો શ્યામા !

કોઈ વસંત સવારે.... !

“પણ પ્રભાતે સુજ પ્રેમી સાથ,
છેલ્લું કંઈ પૂરવ પ્રેમી માગ !
કે’ તો હઉં એક પ્રકાંડ બાથ,
હોલાવવા અંતર કેરી આગ !”

વાયુતણી એક ઝડી ઝીંકાણી,
પ્રકંપતાં પર્ણ ઉડ્યાં કદંબથી;
વેણુતણી લાંબ ભુજ વીંઝાણી,
કપોતકું એક ઉડ્યું કંઈકથી.

ધીમે ધીમે ચક્ષુકથી ઉપાડ્યાં,
પણેક બે આંબડી નેઈ તો રહ્યો;
ધીમેકથી પાંપણ ઢોળી પાડી,
નીચે લળી; હુંચ ઉભો થઈ ગયો.

“તમે સૂશો એ જ પલંગ પાથરે,
આલિંગને હું જ ધરીશ વીંઝણે;
ચૂમ્યા હતા આપઃ સુવર્ણ હું કરે
કે અન્યના ચુંબન કાજ.” ને રૂંડે !

બની ગયું શું જરી હું ન જાણું,
પણો હતા: પાંપણ નહેન ઉઘડી;
સૂરેલ બે પર્ણમહી પ્રમાણું
એ આંચુડાં; ને પગલાં કંઈ પડ્યાં.

પૂરવ પ્રેમી

વિખેરીને સૂકલ પાંદડાં સહુ,
કંકાલનું એક બિછાનું પાથરી;
કદંબનું વૃક્ષ નિહાળતું નવું
કંઈ; હૂંઠી અંશુલિઓ ઉંચે ધરી.

પ્રજાળીને અંતર અંકુરો બધા,
વિખેરી ખીલ્યા ઉરની પ્રકુલ્લતા;
ખેઠો હતો આત્મન એકલો તદ્દા,
જોતો ખર્ચાં પર્ણ ધ્રુજંત ઉડતાં.

નુપૂરની ઝંકૃતિ આગળે પળે,
લળી, કટિલંગ કરી પિછાડી;
આવી ઉભી એય કદંબની તળે,
મૂળ રહી સર્વ સૂતેલ નાડી.

નીચે હતાં નેન ઢળેલ મારાં,
અનુલબ્ધુ તોય દહંત પોપચે;
થીજ હતી રક્તની નાડીધારા,
હૈયા પરે સાત સમુદ્ર તો લચે.

“પણું પ્રભાતે સુજ પ્રેમી સાથ,
છેલ્લું કંઈ પૂરવ પ્રેમી માગ !
કે’ તો દઉં એક પ્રકાંડ બાથ,
હોલાવવા અંતર કેરી આગ !”

વાયુતણી એક ઝડી ઝીંકાણી,
પ્રકંપતાં પર્ણ ઉડ્યાં કદંબથી;
વેણુતણી લાંબ ભુજ વીંઝાણી,
કપોતકું એક ઉડ્યું કંઈકથી.

ધીમે ધીમે ચક્ષુદ્રયી ઉપાડ્યાં,
પળેક એ આંખડી નેઈ તો રહ્યો;
ધીમેકથી પાંપણ ઢાળી પાડી,
નીચે લળી; હુંય ઉભો થઈ ગયો.

“તમે સૂશો એ જ પલંગ પાથરું,
આલિંગને હું જ ધરીશ વીંઝણો;
ચૂમ્યા હતા આઃ સુવર્ણ હું કરું
કો અન્યના ચુંબન કાજ.” ને કરું !

બની ગયું શું જરી હું ન બાણું,
પડ્યો હતો: પાંપણ રહેજ ઉંઘડી;
સૂકેલ બે પર્ણમહી પ્રમાણું
બે આંસુડાં; ને પગલાં કંઈ પડ્યાં.

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા !

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા ! તું નહિ આવે ઘેર;
જાણું હું મારા દિલમાં તોયે આંખ પસારું ચોમેર.
પાંદડે પાંદડે પગલાં સૂણું; વાદળે તારી છાંય;
નિહૃત આંખલે કોકિલ કંઠમાં વાંસળી તારી વાય.
આવશે ના ! નહિ આવશે ! એની ઉરમાં જાણુ અમાપ;
કેમ કરી તોય રોકવા મારે કૂદતા દાહ-વિલાપ ?

રાત હતી, હતાં વાદળ વારિ, વીજળીનો અમકાર;
નેવલાં મારાં ખાળતાં નહોતાં અશ્રુ સર્પાં ચોધાર.
આગલે દિવસે પ્રેમી પથિકને સેવતાં કલાંત શરીર;
પાઠવતાં એને અર્ધ નિશાતક ખેરવ્યાં અશ્રુનીર.

રથ તારો મુજ બારણે આવ્યો જાણું ન ક્યારે ? કેમ ?
ક્યારે તેં આંગળે હાથ પરોવ્યા ? ક્યારે તેં પૂછ્યાં ખેમ ?
હોઠને તારક ટીલડી ક્યારે ? ક્યારે તેં લીધ નિશ્વાસ ?
કાંઈ ન જાણું કેટલી વેળા સૂંઘતો મારા શ્વાસ ?

પાંપણે ઘેનના ડુંગરા ગેઠા, ઇચ્છ્યા ન ઉભા થાય;
અંતરમાં પડછંદ પડ્યા તોય ત્રાટક ના સંધાય.
ક્યારે ઉઠ્યો તું ? રથમાં ગેઠો ? મારતે ઘોડે દૂર ?
જાણું નહિ ! પણ જાગતાં અંગમાં મહેકતું તારું કપુર !

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા ! : ૨૧૯ :

કોડિયાં

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા ! તું નહિ આવે ઘેર;
આજ મારો અપરાધ છે, જાણું કાલનો કાળો કેર.
આવજે એવું માગવું ના, પણ એક હું માગું વેણ;
એકદા તારે બારણે આવીશ પાઠવ્યા વિના કે'ણ;
જાગતો ના હામ હોય હૈયામાં ! જોઈં તો તારું જોર !
ચેતજે રાજા ! મન માળામાં પેસતાં કોઈ ચકોર !

અંઝારાતે

જાગશે ના પ્રાણ ! ઉઠશે ના પ્રાણનાથ !
જીવની આણુ જો છોડશે મારી ગાથ !
આજ નથી આલ હાથમાં એના તૂટતા ચાર મિનાર,
ધણુણુ ધણુણુ મેઘ ધ્રુવકે: વીજળીના ચમકાર.

ઉઠશે ના પ્રાણ ! આણુ કુમારની આજ,
કાળ-અંઝાના વાગતા અંઝ-પખાજ;
વિજન કાનને વૃક્ષ થતાં ઉન્મૂલ !
તૂટતી ડાળીઓ, તૂટતાં નાળાંપૂલ:
કોઈ નથી ઉડુ આલ, સૂકાયાં સુરગંગાનાં નીર;
વીજની નાગણી ડંખતી આજે વ્યોમધરાનાં હીર.

આણુ છે દેવની, ઉઠશે ના ભરથાર:
આજ નહિ પ્રભુ ! સાંભળો હાહાકાર,
ઉઠતો વાટથી: પૂર છૂટ્યા પુરપાટ—
જાનપદો, પુર, ગામડાને સસડાટ
તાણુતાં સાગરમુખ ભણી જેના પેટનો ના'વે પાર:
વાયુ વંદોળમાં દિવ્યગણોના સાંભળો શા ચિત્કાર !

ખોલશે ના દ્વાર દેવ ! ન ખોલશે આજઃ
 કાળના તાંડવતાલ ને રુદ્રનો નાચતો સાથ સમાજ.
 કોઈ નથી પથ ચીંધવા આપને:
 દીપ ઠંચાં સહુ વાયુના કાતિલ કાંપને:
 ગોરંભને નથી જંપ, કરંત પ્રકંપ ધરા:
 ઓમથી છૂટતા બર્ફ ખરંત કરા !

છોડશે ના નાથ ! આંગણું, મારા ગર્ભની આપું આણુ:
 હૂંફે લ્યજો મુજ કોટિની શાને ? આવજો ઝેરી બાણુ
 ચીરવા ઉદર, છેદવા કાચો પ્રાણુ
 જેમ ચીર્ચા'તા પરીક્ષિતને જનની-ઉદરસ્થાન:
 દીપ પ્રકાશમાં નીરખ્યું એણે નારતું આખું અંગ:
 છીછરી ચૂંદડી ઢાંકતી'તી એનો ખીજ સમો કટિભંગ:

જેમ પ્રદીપશિખા ધ્રૂજતી ત્યમ પાંપણના પલકાર:
 ધમતી છાતીએ, ઉછળે ને પડે હીરલા કેરો હાર:
 શેઠ હુણ ધરે સ્તિગ્ધતા એને આંદલા ગેઉ કપોલ:
 આંખમાં કાંઈ અમોલ:
 ધડ કરી દ્વાર વાસતો નાઠો પાછળ નેન કરી,
 દૂર જતાં જતાં માર્ગમાં સહેજ ફરી:

ઉછળે સાગર, વીંઝતા વાંસડા હાથ,

ડાળીઓ ઝીંકતી એકબીજાને કરવા બાણે મહાત

જેમ ઝીંકે ધીક આખલા ઉછળી: ફર

આલમાં મેઘમૃદંગ ગગડતા ફૂર:

સૃષ્ટિના તાંડવે એય ભાળ્યો નવ સાંભર્યાં નેહનાં નીડ:

દીપક દ્વારનો ક્યાંય છૂપાયો: વચમાં વનની ભીડ.

નિધનની પછીતે !

“ કહે હૃદયરાજ ! જે નયનમાં ન એકે ચર્યું
 વિદગ્ધ ક્યમ અશ્રુબિન્દુ ઉર લોહીનું નીતર્યું ?
 અધિક નિજ પ્રાણથી જીવનથી મને ગ્રાહતો,
 અને પ્રણયલોઠમાં હજી ન ઓટ સંભ્રમ થતો
 કદી નવ મનો” અને ગલિતહસ્ત હિમસમ ઉર જોપાયે
 પ્રશાંત મમ વક્ષપેઃ જરીક હસ્ત મારો સર્યો,
 સરે પૂરવી—કાળ પીંગળ કપોત માળે ત્યમ,
 સુગંધ ધુલિદ્ધસર સ્ખલિત કેશ મધ્યેઃ જ્યમ
 સુસ્નિગ્ધ નયનો કર્યાં હૃદયરાણીને તાકતાં,
 કપોલ પર પાંડુ જે અતુટ આંસુ-રેલા થતાઃ

દીઠાં પછમ જારીથી હરણી—વ્યાધને કૂટતાં
 ફલંગ ભરી જીવલેણુઃ પુરના દીવા ઠારતા
 વહે ઉતલ વાયુઃ “ ને હૃદયરાજ મૂંગો થશે ?
 પ્રભાત પડતાં મને અગન દાહ દેતો હશે ।
 કહે, શું લવલેશ દુઃખ, લય, યાતના ના થતી ?
 નહિ ફરક વિશ્વમાં જદી હતી, હતી ના થતી ? ”

અવાજ સહ મેં ધર્યા ઉભય હસ્તમાં દેવીના
કપોલ બહુ ભેરથી: અધિકકાય ભેરે ભીના
કર્યાં સુકલ ઓષ્ઠ: ને શીશ લીધું, ધર્યું છાતીએ:
ઠર્યું પ્રદીપકોડિયું સમીરસાન: ને ભાતીએ.

પ્રિયે ! હૃદયરાસી ! જે દિવસથી મને તું મળી,
અને કવિત કલ્પને લલક જ્યોતિ તારી લળી;
રચેલ તવ ચિત્ર મેં નિઘનની પછીતે^૧ અને
પ્રભા તરલ નેનની, કમળ લાલી ગાલો ગળી,
કલાપીસમ ડોક, ને અલક કોટિ કોટિ તણી,
અનાધૃત કુસુમદ્રોણ સમ જે ભરી છાતીને,
ઢળત નભ બીજશી ચપલ કેસરીણી કટિ,
હથેલી પદપાનીની તરલ આરતીની શિખા,
સમી સકળ આંગળી: સહુ પ્રિયે ! હતું ચીતર્યું
પછીત કરી મૃત્યુની ! તુજ સ્વરૂપનો મેં લહ્યો.
ઉઘાડ ધરી મૃત્યુનું પ્રતિસ્વરૂપ^૨ ! તેથી થયો,
ન કંપ મુજ હસ્તમાં સકળ વિશ્વને પાડતો !
સુષ્પ્તો ન પરિશેષ ને નયન જ્યોતિ ઓળો થતો.

૧ Back-ground

૨ પ્રતિસ્વરૂપ=Contrast

ગીત માલ્ય

માર્ગાં વિન્ન વિન્ન નાનાંમોટાં નાટકોમાંથી ચૂંટીને કેટલાંક ગીતો
અહીં ફરી વાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ગીતમાલ્ય

‘વડલો’માંથી—

- (૧) ફૂકડાનું ગીત ૨૨૭
- (૨) પંખીગણની પ્રાતરોપાસના . ૨૨૯
- (૩) ભતવારીનું ગીત ૨૨૯
- (૪) હંસગાન ૨૩૦
- (૫) પંખીગણની સંધ્યાઆરતી . ૨૩૧
- (૬) તારાઓનું ગીત ૨૩૨
- (૭) ઝાંઝળનું ગીત ૨૩૩
- (૮) સમીરનું ગીત ૨૩૩

‘વૃષલ’માંથી—

- (૧) વૃષલનું ગીત ૨૩૫

‘બહારનો અવાજ’માંથી

- (૧) દીવડીની આરતી ૨૩૬

‘કેતકી’માંથી—

- (૧) કેતકીનું ગીત ૨૩૭
- (૨) ગુંજનનું ગીત ૨૩૮

‘પદ્મિની’માંથી—

- (૧) પદ્મિનીનો ધ્વનિ ૨૪૦

‘મોરનાં ઈંડાં’માંથી—

- (૧) તીરથનાં ત્રણ ગીત ૨૪૨
- (૨) આરતીનું ગીત ૨૪૪

‘ વડલો ’ માંથી

ફૂકડાણું ગીત

અમે તો સૂરજના છડીદાર,
અમે તો પ્રભાતના પોકારા....ધ્રુવ.

સૂરજ આવશે સાત ઘોડલે,
અરુણ રથ બહાનાર !
આગે ચાલું બાંદી બાંકો,
પ્રકાશ-ગીત ગાનાર !....અમે૦

નીંદરને પારણીએ ઝૂલે,
ધરા પડી સુનકાર !
આર દિશાના કાન ગળવી,
જગને જગાડનાર !....અમે૦

પ્રભાતનાયે પ્રથમ ખેડારમાં,
ગાન અમે ગાનાર !
ઊંઘ ભરેલા સર્વ પોપચે,
જાગૃતિ-રસ પાનાર !....અમે૦

જાગો, ઉઠો ભોર થઈ છે,
 શૂરા બનો તૈયાર !
 સંજીવનનો મંત્ર અમારો,
 સકલ વેદનો સાર !....અમે૦

[ઉત્તરાર્ધ]

જાગે જગના પ્રાણ સહુ પણ,
 વ્યર્થ બધો પોકાર !
 આલચીંજુંહું તોય ન પહોંચે,
 નાદ મૃત્યુની પાસ !....અમે૦

મૃત્યુ કેરી નીંદ ચિરંતન,
 ક્યાં છે જગાડનાર ?
 સૂર્યકિરણ જે પાર ન પહોંચે,
 શા બપનો છડીદાર ?

અમે તો સૂરજના છડીદાર,
 અમે તો પ્રભાતના પોકાર !

પંખીગણની પ્રાતરોપાસના

અખિલ પ્રહ્લાન્ડના પ્રથમ સર્જનદિને,
 શારદાની વીણા શબ્દ સાધે;
 એકલો ઉડતો આલથી ઉતરી,
 આદિ-પંખી ત્યહીં ગીત લાધે !
 અખિલ પ્રહ્લાન્ડના પ્રથમ સર્જનદિને,
 શારદાની વીણા શબ્દ સાધે !

પુત્ર વારસ અમે આદિ-પંખી તણાં,
 શબ્દ શાશ્વત કલ્પી વિશ્વ ભરતાં !
 ગિરિવરે, તરુગણે, ગહન ગહ્વર મહીં,
 સાત સાયર પરે કેલિ કરતાં !
 અખિલ પ્રહ્લાન્ડના પ્રથમ સર્જનદિને,
 શારદાની વીણા શબ્દ સાધે !

ભતવારીનું ગીત

ગોધણ-ધણીની ભતવારી રે,
 હું ગોધણધણીની ભતવારી;
 આંખો ને હું પ્રેમ-ક્યારી રે,
 પતિ આંખો ને હું પ્રેમ-ક્યારી.

સેંથડે સિંદૂરઃ પ્રેમનાં આંજણું,
 આંજ્યાં આંખે મતવારી;
 ઢેલડી જેવી હું થનથન નાચું,
 આવને મોરલા રણારી રે....હું
 રમજુમ રમજુમ આંજર ઝમકે,
 ભાલે શી રનેહની સિતારી;
 ખેતર ખૂંદીને કંથ થાકીને આવે,
 દેખે ત્યાં થાક દે વિસારી રે....હું
 હળવે ઉતારી ભાત મહીડાં પરીમું,
 ફૂલડાંની પાથરું પથારી;
 કંથડને કાજ ઘર રેદું મૂકીને,
 આવું શીમે દાડી દાડી રે....હું
 વા'લમને છોગલે ગૂંથું ચંખેલડી,
 પીંછાં ગૂંથું હું સમારી;
 ભેઈ ભેઈને એ મુખ રળિયામણું,
 હૈયામાં ઉડતી કુવારી રે....હું

હુંસગાન

દરિયાના ખેટથી ઉડ્યાં અમે તો;
 હિમાળા હુંગર બાવાં જી!
 સાત સાત સમદર ઉડી અમારે,
 માનસ - સરમાં નાવાં જી!

લૂમે દાડમડી ને રૂમે જમરૂખડી,
 મોતી માનસનાં ખાવાં છ !
 વન વન શેવતી વેરે પાંખડલી,
 સરનાં પંકજડાં હસાવાં છ !

જગના પ્રવાસી અમે ઉડતાં પંખીડલાં,
 માનસ મરવા જવાં છ !
 આલને ચીરી અવનિ ઉલરાવી,
 છેલ્લાં કે હંસગીત ગાવાં છ !

પંખીગણની સંધ્યાઆરતી

મોતીની મૂઠશાં ફૂંડાં હિલોળતાં,
 ખેતરો કેં કેં દીઠાં છ રે !
 હોતે છલોછલ હેયાં ઉછાળતી,
 નદીઓનાં નીર લાગે મીઠાં છ રે !

રાતે પંખીડલાંને સૂવાને ઢાલિયા,
 વન વન વડલા ઉભા છ રે !
 આલની અટારીએ ચોટી કરંતા,
 નવલખ તારલા સૂળા છ રે !

પંખીને આમ રોજ પ્રેમથી પાળતી,
 કુદરત-પંખિણી કોઈ મોટી હરે!
 લોખાં વિહંગકાંની, મોટી પંખિણીમાત !
 વંદન સ્વીકારજે કોટિ હરે !

તારાઓનું ગીત

સંધ્યા આવી પૂરે કોડિયાં,
 આલ અટારી શણગારે;
 વિભાવરી શરમાતી આવી,
 નવલખ જ્યોતિ પ્રગટાવે !
 ચાર દિશાના વાયુ વાય;
 થથરે પાણુ નવ ખૂઝી જાય !

અંબર ગરબો માથે મેલી,
 આલા જગમાં રાસ રમે !
 નવલખ તારો છિદ્રો એનાં,
 મીઠાં મહીથી તેજ અમે !
 ઓમ તણેયે પેલે પાર !
 જ્યોત અખૂંકે જગ-આધાર !

આકળતું ગીત

વાદળના મહેલમાં ખાર ખાર બાળકી,
 તેરમી હું બાળકી રેતી છ રે !
 આંસુમાં જનમી ને આંસુમાં જીવતી,
 વન વન વેરતી મોતી છ રે !
 કુલડાં અપારને નથડી નથાવી,
 ખડ ખડ મોતી પરોતી છ રે !
 કુમુદિની કાનમાં મૂકું લવિંગડાં,
 હીરલા ગૂંથું હું ગોતી છ રે !

સંસીરતું ગીત

દરિયાના બેટમાં બેઠી નીંદરડી,
 અવનિને અંચળા ચોઢાડે છ રે !
 મંદ મંદ, મંદ મંદ, ગાતી હાલરડાં,
 પ્રાણી ત્રિલોકનાં પોઢાડે છ રે !
 ઊંઘમાં મીઠી પોઢ્યાં પંખીડલાં,
 પારણે-વડલાની ડાળે છ રે !
 અણુદીઠ હીરલાની દોરી અમે તો,
 તાણી નીંદરડી ઝુલાવે છ રે !

પંખીને આમ રોજ પ્રેમથી પાળતી,
 કુદરત-પંખિણી કોઈ મોટી હરે!
 ભોળાં વિહંગડાંની, મોટી પંખિણીમાત !
 વંદન સ્વીકારજે કોટિ હરે !

તારાઓનું ગીત

સંધ્યા આવી પૂરે કોડિયાં,
 આશ અટારી શણગારે;
 વિભાવરી શરમાતી આવી,
 નવલખ જ્યોતિ પ્રગટાવે !
 આર દિશાના વાયુ વાય;
 થથરે પણ નવ ખૂઝી જાય !

અંખર ગરબો માથે મેલી,
 આવા જગમાં રાસ રમે !
 નવલખ તારા છિદ્રો એનાં,
 મીઠાં મહીથી તેજ ઝમે !
 યોમ તણેયે પેલે પાર !
 જ્યોત ઝખૂંકે જગ-આધાર !

ઝાઝળનું ગીત

વાદળના મહેલમાં બાર બાર બાળકી,
તેરમી હું બાળકી રોતી છ રે !
આંસુમાં જનમી ને આંસુમાં જીવતી,
વન વન વેરતી મોતી છ રે !

કુલડાં અપારને નથડી નથાવી,
ખડ ખડ મોતી પરોતી છ રે !
કુમુદિની કાનમાં મૂકું લવિંગડાં,
હીરલા ગૂંથું હું ગોતી છ રે !

સંમીરનું ગીત

દરિયાના બેટમાં બેઠી નીંદરડી,
અવનિને અંચળા ઓઢાડે છ રે !
મંદ મંદ, મંદ મંદ, ગાતી હાલરડાં,
પ્રાણી ત્રિલોકનાં પોઢાડે છ રે !

ઊંઘમાં મીઠી પોદ્યાં પંખીડલાં,
પારણે-વડલાની ડાળે છ રે !
અણુદીઠ હીરલાની દોરી અમે તો,
તાણી નીંદરડી ઝુલાવે છ રે !

કેલિયાં

: ૨૩૪ :

ગીતમાલ્ય

ગાજો ગંભીર ગાન મીઠા મહેરામણ,

એ તો નીંદરની સિતારી છ રે ।

આંગળી ફર ફર વાયુ નીંદરની,

સ્પર્શે ત્યાં ઉઠતી ધુનરી છ રે ।

‘વૃષલ’ માંથી

વૃષલનું ગીત

અમે વગડાને વાટ વસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા;
અમે કુલડાંની સાથ હસનારા રે,
અમે કુલડાંની સાથ હસનારા....અમે૦

ઉંચ-નીચ ભાવના ભેદ ભરેલા,
છાંડ્યા સમાજ-વસવાટા;
અમે હૈયાના હેત કસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા....અમે૦

ટેકરે, તળાવડે, વ્યોમ હરિહૈયે,
સમઠરમાં સાથ ધસનારા;
અમે એકતામાં શ્વસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા....અમે૦

આંખાની ડાળ પર જોલે કોયલડી,
ઉરમાં બળે એકતારા;
તમે હીન કહી કોણ હસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા....અમે૦

‘ બહારનો અવાજ ’ માંથી

દીવડીની આરતી

દસ કોઠે દસ દીવડા કીધા,

આંતર થાળમાં આરતી.

પરસેવાના ધૂપ ધરી દીધા,

આંતર ઘંટ પૂકારતી.

જગના લોકના મેલ હરી હરી,

ફૂલ મૂક્યાં તુજ પાયમાં;

પાપતણાં નૈવેદ્ય દીધાં ધરી,

અવર કાંઈ ધરાય ના.

હાડ સૂકાં અમ આમ ગંધાતાં,

પગલાં એમાં પાડજો !

છોડવાના નથી કોઈ કાળે તને,

છાંડવા હોય તો છાંડજો !

‘ કેતકી ’ માંથી

કેતકીનું ગીત

આવ રે આવ;
દખિણના વાયરા !
ઉત્તરી ઝૂલાવ,
દખિણના વાયરા !

વર્ષાએ વાત કરી નમી નમી કાનમાં,
રજનિએ આંખ મીચી કાળા વિતાનમાં;
હોલે હૈયાનું નાવ:

મારે અંગ અંગ કેસરના પુંજ લળે સાનમાં.
એનાં પીળાં સજ્જવ,
દખિણના વાયરા !
ઉત્તરી ઝૂલાવ.
દખિણના વાયરા:

વન વન વાયરા વાત સંભળાવ:

“ કેતકીની ફાટ ફાટ કાય:
એનું અંતર ઉભરાય !
કોઈ આવે, એ આજ અણમૂલ વેચાય !
કોઈ કહેશે ત્યાં કેસરના પુંજ વેરાય !
જેને જોવે છે જાવ ! ”

દખિણના વાયરા !

ઉત્તરી જૂલાવ

દગિણના વાયરા !

મને કોઈ લઈ જાવ,

દગિણના વાયરા !

એકલ પરમાણુ વહી ધરતી તળાવ,

‘કોઈ એકલ ?’ એ વાયરા ! પૂછજે સવાલ :

એકલતા હોય ત્યાં કેશર વર્ષાવ;

મને સઘળે ફેલાવ,

દગિણના વાયરા !

ઉત્તરી જૂલાવ,

દગિણના વાયરા !

ગુંજનનું ગીત

હલો હતો ઉચી કરાડ,

અદમ્ય સાદ ઉરથી સર્યો રે !

વીંધ્યા પત્થર ને વીંધ્યા પહાડ,

અજાણ ખૂણે પડ્યો પડ્યો રે !

તે રાતચક્રી શોધું એ સ્થાન,

જ્યાં અંતર હોંકાર સાંપડ્યો રે !

વાયુ વાત મુઠ્યાં મેં ગાન,

ટેકરાની ટોચે ચડ્યો રે !

હચેરી આલની કમાન,
 ખાલીખમ, મૂંશું રહ્યો રે!
 વન વન માંડ્યા મેં કાન,
 સાઠ નવ પાછો જહ્યો રે!

‘ પદ્મિની ’ માંથી

પદ્મિનીના ધ્વનિ

વગડાને વાટ કો' લજમણીનો લૂમખોઃ
લીલુડી પાંદડીમાં જાળલી ફૂલે ગૂંથ્યોઃ
“અડશે મને ન કો” અધીર !

મારો સાળુ ચોળાય !
પ્રેમરાગ સ્પર્શથી અંગ અકળાય !

ફૂલડાં સંગાથ એક શેવતીનો ગૂમખોઃ
નીલમના ઝુંડમાં પારસ ફૂલે લચ્યોઃ
પડછાયો કોઈનો કુટિલ !
મારું અંગ અલડાય !

લોગભૂખી આંખડીથી પાંખડી કપાય !

એકલ ઉરોતણા અખોલ શબ્દ ઉપડ્યા;
હરિયાના ખેટમાં પડ્યા થઈ પડ્યા;
દીવાદાંડીનું થયું શરીર !
એના ‘આવ !’ સંભળાય !

લેખડની બાથ એ તો ! પાસ ના જવાય !

આભલાના ખૂરજમાં રૂપવેલ વીજળીઃ
 તેજતણી કાયમાં પ્રતાપની શિખા ભળીઃ
 નેળનનાં તેજ ભર્યાં ચીર !
 રૂપ એનાં દૂરથી પીવાય !
 અડીએ તો અડનારૂં ખાખ થઈ જાય !

પદ્મિની પુષ્પમાં વસંત એક નેગણીઃ
 અનંગ સમી આંખમાં પવિત્રતા ધખે ધૂણીઃ
 અડશે ના ! રોમ રોમ તીર !
 એના આશિષ લેવાય !
 સિંહણનાં દૂધ સિંહથી જ જીરવાય !

‘ભારનાં ઇંડાં’ માંથી

તીરથનાં ત્રણ ગીતો

: ૧ :

હાથ હતા વણુકેળવ્યા મારા,
કંઠમાં ખૂળ કચાશ;
કંઠમાં ખૂળ કચાશ:
બાણું નહિ આજ એકતારામાં,
કોણ ઉપાડતું શ્વાસ ?
બાંધ્યા કોઈ કોયલે માળા!
ગળામાં આજ રૂપાળા !

જૂનો થયો જરી એકતારો ને,
વાંસમાં ઉપડી ફાટ;
વાંસમાં ઉપડી ફાટ:
ખોખરી ખૂંટીએ ચૂંચળા લેતા
તારને ગાળતો કાટ:
કોઈ તોય તુંબ છૂપાણું !
ગવાડતું ગેબનું ગાણું !

: ૨ :

પાંખો કાપવી’તી તો....રે....

મોરલાને જનમ કેમ આપ્યો ?

હો ! પડથો ન પાડવો તો....રે....

અંતરે સાદ કાં આલાપ્યો ?

—જનમ કેમ આપ્યો ?

સામી મોલાતમાં દીવડી ફરકે,

ફરકે મારા અંતરની જ્યોતિ !

હો ! આડી ચણી આ કાચની દીવાલ તો,

લોહની દીવાલ કાં ન રોપી ?

—સાદ કાં આલાપ્યો ?

પાંખો કાપવી’તી તો....રે....

મોરલાને જનમ કેમ આપ્યો ?

: ૩ :

નીચે નિરંજરા નર્તકી રે,

ને ઉંચે ઝળૂંબે આભ :

વાદળાંચે હુયાં ખેંચ્યાં !

નદીઓનાં નીરમાં હેલી ચડી રે,

ગાજ્યા વનગહ્વરના ગાભ :

ધણુણુ ડુંગર ડાલ્યા !

લાઇ રે મેહુલા જરી રોતો રે'જે રે,
 નદીયાતા ઓસરજો પૂર:
 સામે કાંઠે કૂકડા જોલ્યા !

આ કાંઠે હું, સામે સાહજો રે,
 મધગાળે નદીકેરાં પૂર:
 પ્રેમપથ મરતક જોલ્યાં !

આરતીનું ગીત

એક કોણી આંચો,
 મારા દાદાની ડેલીએ;
 ઈડાંના ટોપલા લાંચો જી રે,
 કોણી આંચો !

ઘોડી કૂદાવતો વીર મારો આંચો,
 હળવેકથી એક હાથ લાંચાંચો:
 એને નીલમડો રંગ મન લાંચો જી રે,
 કોણી આંચો !

મોટી મે'લાતથી કાકાજી ઉતર્યા,
 ધારી ધારી અનેક ઈડાં મને ધર્યાં;
 એનો પચરંગમાં મન ધાયોજી રે,
 કોણી આંચો !

મુને ઘેલીને તે હોય શાં પારખાં ?

સઘળાં ઇંડાં એક સરખાં મને હતાં !

ઘોળામાં દિલ લોભાયાં છ રે,
કોળી આવ્યો !

ભાઈને પોપટ, ટીટોડી કાકાને સાંપડી,

લોળીને મા’દેવની આરતી નકી ફળી;

રંજરાજશે રઘવાયો છ રે,
કોળી આવ્યો !

મોરલો મળ્યો તોય રહી હું અભાગણી,

આવી પૂગી એક અદકેરી માગણી;

હાકલની કેડીએ ધાયો છ રે,
કોળી આવ્યો !

સાત સમદર, ને હિમળા જલે ચડી !

ઉડજે મોર ! મારી રખખાની રાખડી !

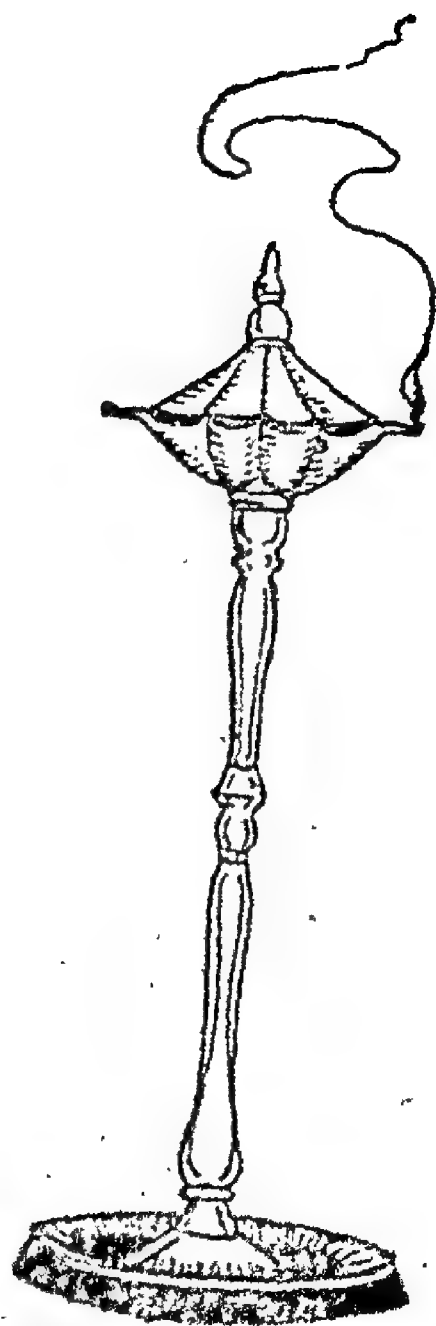
મોરખીંછ એક ના ફગાયો ? છ રે,
કોળી આવ્યો !

એક કોળી આવ્યો,

મારા દાદાની ડેલીએ;

ઇંડાંના ટોપલા લાવ્યો છ રે,

કોળી આવ્યો !

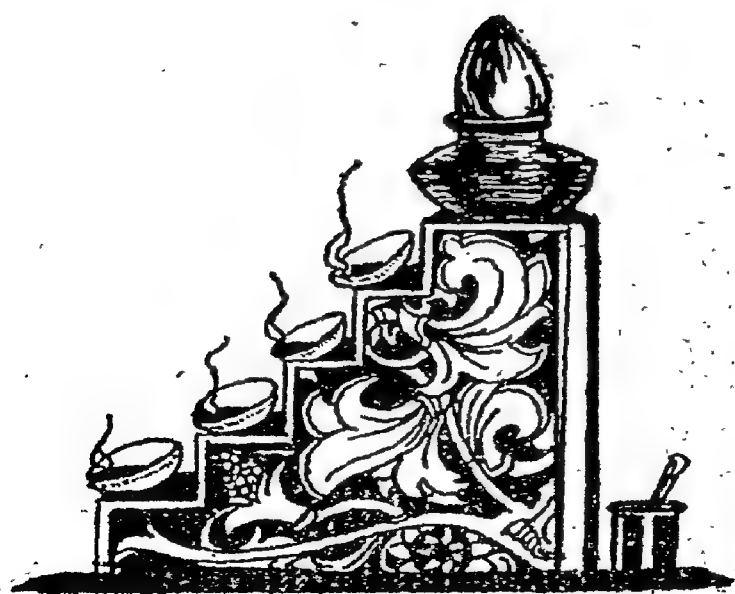
२४६]

કાલક્રમિકા

સંખ્યાંક	કાલ	કાવ્ય	પૃષ્ઠ
૧	૨૭-૨-૨૭	હું જો પ'ખી હોત !	૧૭૨
૨	૨૭-૪-૨૭	ભાઈબહેન	૧૨૩
૩	૧૫-૮-૨૭	પીલુડી	૧૭૪
૪	૧૬-૮-૨૭	આશા	૧૭૫
૫	૧૨-૯-૨૭	ગાંધીજીને !	૧૦૧
૬	૨૧-૧-૨૮	શુક	૧૭૬
૭	૧૯-૨-૨૮	યુવાનને !	૩૯
૮	૨૦-૨-૨૮	પાંચીકડા	૧૭૧
૯	૨૫-૩-૨૮	વસંતના અવતાર !	૭૭
૧૦	૧૦-૪-૨૮	એક આંસુ	૭૮
૧૧	૨૪-૪-૨૮	અભિલાષ	૧૭૭
૧૨	૨૧-૬-૨૮	ડોલરપ'ખી	૧૯૭
૧૩	૧૦-૭-૨૮	સલામ !	૭૯
૧૪	૧૬-૭-૨૮	બહેનને !	૮૦
૧૫	૧૯-૧૨-૨૮	પરી	૧૭૯
૧૬	૨૫-૧૨-૨૮	ભિમિં	૮૧
૧૭	૬-૧-૨૯	આદર્શી	૮૨
૧૮	૨૪-૧-૨૯	સ્મૃતિજીવન	૮૩
૧૯	૧૨-૨-૨૯	અવગણના	૮૪

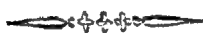
સંખ્યાંક	કાલ	કાવ્ય	પૃષ્ઠ
૨૦	૧૯-૨-૨૯	હું (ગર્વોક્તિ)	૪૧
૨૧	૭-૫-૨૯	પરી	૧૯૩
૨૨	૬-૮-૨૯	પૂજારી	૨૫
૨૩	૯-૮-૨૯	આંદરણાં-૧	૧૧૫
૨૪	૧૯-૮-૨૯	અનંતની પંખિણી	૧૯૯
૨૫	૧૨-૯-૨૯	કવિ	૬૫
૨૬	૨૫-૯-૨૯	મૃત્યુ	૬૬
૨૭	૮-૧૨-૨૯	સ્વરાજરક્ષક	૧૨૬
૨૮	૧૫-૨-૩૦	મુક્તિગાન	૪૨
૨૯	૧૨-૩-૩૦	વાંછા	૪૫
૩૦	૨૮-૪-૩૦	દાંડીને	૬૮
૩૧	૨૯-૪-૩૦	સપૂત	૪૬
૩૨	૩-૫-૩૦	કવિ ન હું	૪૮
૩૩	૨૫-૬-૩૦	મુક્તપ્રાણુ	૪૯
૩૪	૧-૭-૩૦	રોહિણી	૧૨૯
૩૫	૧૨-૭-૩૦	ટાઢાં ટખૂકલાં-૧	૧૮૩
૩૬	૨૭-૭-૩૦	સ્વમાન	૫૦
૩૭	૧૬-૯-૩૦	વીશમે વર્ષે	૧૬૩
૩૮	૧૬-૯-૩૦	દેવ	૨૮
૩૯	૨-૧૧-૩૦	ભાવના	૬૭
૪૦	૭-૧૧-૩૦	જવાન	૫૧
૪૧	૮-૧૧-૩૦	ક્રાંતિનાદ	૭૦

સંખ્યાંક	કાલ	કાવ્ય	પૃષ્ઠ
૪૨ થી ૪૭ ૯-૧૧-૩૦		ક્રાડિયાં: અટારી પહેલી: ૧ થી ૬	૩ થી ૮
૪૮	૨૮-૧૨-૩૦	ચિતા	: ૨૦૦
૪૯	૧૪-૧-૩૧	સ્તંભ સ્વાતંત્ર્યનો ।	૫૩
૫૦	૨૩-૧-૩૧	સર્જકશ્રેષ્ઠ આંગળાં	૫૬
૫૧	૨૪-૧-૩૧	ધૂમ્રગાથા	૫૮
૫૨	૧૯-૨-૩૧	મંદિર	૬૦
૫૩	૨૧-૭-૩૧	પગલાં-૧	૯૧
૫૪	૨૨-૭-૩૧	„—૨	૯૨
૫૫	૨૩-૭-૩૧	„—૩	૯૩
૫૬, ૫૭	૨૪-૭-૩૧	„—૪, ૫	૯૪, ૯૫
૫૮	૨૫-૭-૩૧	„—૬	૯૬
૫૯	૨૬-૭-૩૧	„—૭	૯૭
૬૦	૮-૮-૩૧	ટાઢાં ટખૂકલાં-૨	૧૮૫
૬૧	૧૦-૮-૩૧	ભરતી	૬૯
૬૨	૨૫-૮-૩૧	ટાઢાં ટખૂકલાં-૩	૧૮૬
૬૩	૨૨-૯-૩૧	મૃત્યુનૃત્ય	૨૦૨
૬૪	૨૭-૯-૩૧	ચાંદરણાં—૨	૧૧૫
૬૫	૫-૧૦-૩૧	એકવીશમે વર્ષે	૧૬૪
૬૬	૧૪-૧૦-૩૧	મંદિર	૩૧
૬૭	૧૮-૧૧-૩૧	મૃત્યુની દીપકવાટ	૬૧
૬૮	૨૭-૧-૩૨	અચેત તાંતણે ?	૭૧
૬૯	૬-૨-૩૨	ક્રાડિયાં: અટારી બીજી-૧	૧૧

श्रीदक्षिणामूर्ति प्रकाशनमंदिर.

सूचि पत्र

अप्रैक्ष

१९३४

भा व न ग र

શિક્ષણશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો

વાર્તાનું શાસ્ત્ર	૧-૨-૦	મહાન વિગ્રહ પછી જર્મનીમાં	
ડૉલ્ટન યોજના (બીજી વાર)	૧-૦-૦	કેળવણીની પ્રણાલિ	૦-૧૨-૦
મોન્ડીસોરી પ્રવેશિકા (સચિત્ર)	૦-૧૨-૦	પ્રાસંગિક મનન	૦-૮-૦
બાલશિક્ષણ	૦-૧૦-૦	પરિચય પદ્ધતિ	૦-૨-૦
પ્રાથમિક શાળામાં ભાષાશિક્ષણ	૦-૧૦-૦	વાર્તા કહેનારને	૦-૧-૬
પ્રાથમ શિક્ષણપદ્ધતિઓ	૦-૮-૦	બાલકીડાંગણો	૦-૧-૬
પ્રાથમિક શાળામાં ચિટ્ઠીવાચન	૦-૫-૦	બાળવાર્તાઓનો વિનોદ	૦-૧-૬
પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક	૦-૧૦-૦	બાળકોની અપૂર્ણતાઓ	
દ્વિવાસ્થન (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૧૦-૦	અને તેના ઉપાયો	૦-૧-૬
ઘરમાં મોન્ડીસોરી	૦-૧૦-૦	ગ્રામપુનર્ધરના	૦-૧-૬
કેમણે નહોતું કીધું	૦-૮-૦	જીવાનો અને જાતીય પ્રશ્નો	૦-૧-૬
વિદ્યાર્થીઓનું માનસ	૦-૬-૦	શહેરમાં મોન્ડીસોરી પદ્ધતિ	૦-૧-૬
છાત્રાલય કમીશનનો અહેવાલ	૦-૬-૦	વાચનમાળાના સિદ્ધાંતો	૦-૧-૬
માધ્યમિક શાળામાં		શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિ	૦-૧-૬
ભાષાશિક્ષણના ફેરફારો	૦-૬-૦	રખડુ ટાળી (સમાલોચના)	૦-૧-૬
મૂંઝવણું બાળક	૧-૦-૦	હાલતાં ચાલતાં	૦-૧૦-૦
[કુલ ૧૨-૬-૦]		[શિક્ષણનાં બીજાં પુસ્તકો માટે પાતું ઊંચું જુઓ.]	

અન્ય બાલસાહિત્ય

બાળવાર્તા ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫		બાપુજીની અને બીજી વાર્તા	
પહેલી ભાગ (૩૩ ચિત્રો)	૦-૬-૦	(સચિત્ર ૧૫ ચિત્રો)	૦-૧૦-૦
બાપી દરેકના	૦-૫-૦	બાળ લોકગીત સંગ્રહ ભાગ ૧-૨	
સૌ કેનાં પરાક્રમે	૦-૩-૦	દરેકના ત્રણ આના	
બીજાં પલાશ (ત્રણ બાળનાટકો : સચિત્ર)	૦-૭-૦		

આરોગ્યશાસ્ત્ર

પ્રવાસ

શરીરવિકાસ	૧-૦-૦	કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન	૦-૧૦-૦
(પહેલી આવૃત્તિ બંધાયેલ થઈ છે.)		(ત્રીજી આવૃત્તિ)	

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ ખાલસાહિત્યમાળા: ૮૦ પુસ્તકો

સંપાદકો : ગિજુભાઈ અને તારાબેન

સ્થાનિક રૂ. ૬-૪-૦ : પોસ્ટેજ ૧-૪-૦ દેશમાં, પરદેશ માટે ૧-૧૪-૦

૧ ગણપતિ બાપા	૨૮ નાના પાઠો	૫૫ મારી ગાય
૨ એલૈયે	૨૯ મોટા પાઠો	૫૬ કમળાબેનના પાઠો
૩ હલુ હલું, હલુ હલું	૩૦ નાની વાતો	૫૭ ગિરિશિખરો
૪ હનમટી	૩૧ ધરમાં	૫૮ કાળા હાથ કાળી દાઢી
૫ કબાટ	૩૨ આંગણામાં	૫૯ બળાવાડ
૬ બાળકોનો ખીરબલ-૧	૩૩ શેરીમાં	૬૦ પૂછું ?
૭ ગોપીચંદ	૩૪ બાળશાળામાં	૬૧ આતરાતી દીવાલો-૧
૮ બાળનાટકો-૧	૩૫ ગામમાં	૬૨ આતરાતી દીવાલો-૨
૯ હંસ અને હંસા	૩૬ ફરવા જઇએ	૬૩ બુદ્ધચરિત્ર
૧૦ તિરંદાજ	૩૭ ભુગતરામના પાઠો	૬૪ શુભરાત-મહારાષ્ટ્ર
૧૧ ગામડામાં મળજો	૩૮ ભોં ભોં ભોં	૬૫ ભેડકણાં
૧૨ બાળપ્રવાસો	૩૯ ગધેડું અને ઘોડું	૬૬ કહેવત સંગ્રહ
૧૩ મારા ગોઠિયા	૪૦ દાદા દર્શને	૬૭ હરિશ્ચંદ્ર
૧૪ જરા હસો	૪૧ બાળનાટકો-૨	૬૮ એમ કેમ ?
૧૫ ક્યાંથી આવ્યાં	૪૨ સવારથી માંડીને	૬૯ સાબ રહીએ
૧૬ મકનો અને રાક્ષસ	૪૩ કુદરતમાં	૭૦ ન્યાકરણ પોથી
૧૭ રૂપસિંહ ને રામસિંહ	૪૪ મોતિયો	૭૧ વરત સંગ્રહ
૧૮ ટપાલની પેટી	૪૫ રામજીભાઈ પડી ગયા	૭૨ રમત ભેડકણાં
૧૯ ગધેડું	૪૬ મંગેશનો પોપટ	૭૩ શિવાજી મહારાજ
૨૦ ચીડીયાખાનું	૪૭ થોળીડો ધુએ છે	૭૪ દુહા અને સોરઠા
૨૧ મહાસલાઓ	૪૮ પીર અને-	૭૫ વિનોદ દુઅકા
૨૨ કહેવતોનાં મૂળ	૪૯ છાણાં થાપી આવ્યાં	૭૬ બાળકોના લેખો
૨૩ ગપગોળા	૫૦ મામાની જાજ	૭૭ આપણે પોતે
૨૪ આક્રિકા સાંભર્યું	૫૧ વાડામાં	૭૮ કાવ્યસંગ્રહ
૨૫ શબ્દપોથી	૫૨ રોજનીશી	૭૯ છેલ્લો પાઠ
૨૬ વાક્યપોથી	૫૩ બાળકોનો ખીરબલ-૨	૮૦ સંપાદકોનું કથન
૨૭ ચિઠ્ઠીપોથી	૫૪ છટાં રહેજો માળાપ	

સંસ્કૃત શીખવવાનાં પુસ્તકો

સંસ્કૃત ગુજરાતી લઘુકોશ	૧-૮-૦	પરિચય પદ્ધતિ (નિરૂપણ)	૦-૨-૦
સંસ્કૃત પ્રથમ પુસ્તક અર્થસાથે	૦-૬-૦	સુભાષિતરત્નમંદૂપા	૦-૪-૦
સંસ્કૃત દ્વિતીય પુસ્તક	૦-૩-૦	સંસ્કૃત સુભાષિતો	૦-૧-૦
સંસ્કૃત તૃતીય પુસ્તક (વ્યાકરણનું) છપાય છે.			

માળાપો માટે

દિવાસ્વપ્ન	૦-૧૦-૦	બાલકીડાંગણો	૦-૧-૬
મોન્ડીસોરી પ્રવેશિકા (સચિત્ર)	૦-૧૨-૦	વાર્તા કહેનારને	૦-૧-૬
બાલશિક્ષણ	૦-૧૦-૦	બાળવાર્તાઓનો વિનોદ	૦-૧-૬
ધરમાં મોન્ડીસોરી	૦-૧૦-૦	બાળકોની અપૂર્ણતાઓ	
કોઈએ નહોતું કીધું	૦-૮-૦	અને તેના ઉપાયો	૦-૧-૬
પ્રાસંગિક મનન	૦-૮-૦	નવા આચારો	૦-૧-૦
ધરમાં બાળકે શું કરવું ?	મફત	સ્વતંત્ર બાલશિક્ષણ	૦-૧-૦

અક્ષરજ્ઞાન યોજનાનાં પુસ્તકો

ગુજરાતી	મરાઠી
કેમ શીખવવું	કર્સે શિક્ષકો (શિક્ષકો માટે) મફત
(શિક્ષકો માટેનું પુસ્તક) મફત	માર્ગે પુસ્તક (બાળનાર માટે) ૦-૧-૦
(બાળનાર માટેનાં) કાર્યાલયમાં બીજો	ઉર્ફ
ચાલો વાંચીએ ૦-૧-૦ ૦-૧-૩	ઉર્ફ કેમ શીખવવું મફત
આગળ વાંચો પહેલી ૦-૧-૦ ૦-૧-૩	આસાન અલીફ જે ૦-૧-૦
આગળ વાંચો બીજી ૦-૧-૦ ૦-૧-૩	(બાળનાર માટેનું પુસ્તક)
આગળ વાંચો ત્રીજી ૦-૧-૬ ૦-૨-૦	

ઇતિહાસ

આપણા દેશનો ઇતિહાસ ૦-૬-૦	આપણા અર્થિક પ્રશ્નો ૦-૫-૦
પ્રથમ પુસ્તક (દસમી આવૃત્તિ)	લેખકો : પ્રો. વાઙ્મી અને રાવ.

અર્થશાસ્ત્ર

શિક્ષણનાં બીજાં પુસ્તકો તથા સામયિકો

શિક્ષણશાસ્ત્ર	શિક્ષણનાં સામયિકો
૧ મોન્ડીસોરી પદ્ધતિ ૨-૦-૦	૫ “શ્રીદક્ષિણમૂર્તિ” ત્રૈમાસિક: વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં ૨-૦-૦ પરદેશ માટે ૨-૮-૦ અથવા ચાર શિલિંગ
૨ વસંત બાલશિક્ષણ પ્રચારમાળા નવ પુસ્તકોનો પ્રથમ ગુચ્છ : પાકી બંધાઈ ૦-૧૧-૦ દસ પુસ્તકોનો દ્વિતીય ગુચ્છ : પાકી બંધાઈ ૦-૧૧-૦	૬ “શિક્ષણ પત્રિકા” માસિક: વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં ૧-૦-૦ પરદેશ માટે ૧-૮-૦ અથવા બે શિલિંગ
૩ મોન્ડીસોરી શિક્ષણ પ્રચારમાળા સાત પુસ્તકોનો પ્રથમ ગુચ્છ : પાકી બંધાઈ ૦-૧૦-૦	૭ “છાત્રાલય” માસિક: વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં ૧-૦-૦ પરદેશ માટે ૧-૮-૦ અથવા બે શિલિંગ.
૪ દ્વિતીય મોન્ડીસોરી સંમેલન નિબંધસંગ્રહ ૦-૧૨-૦	
નવા આચારો ૦-૧-૦	
સ્વતંત્ર બાલશિક્ષણ ૦-૧-૦	

૧૯૩૩માં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો

બાલસાહિત્ય ગુચ્છનાં છેલ્લાં ૧૨ પુસ્તકો.

મોન્ડીસોરી પ્રવેશિકા ૦-૧૨-૦	હિંદુ ધર્મની આખ્યાયિકાઓ ખંડ બીજો ૦-૮-૦
પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષણ- પદ્ધતિઓ ૦-૮-૦	મહાન વિગ્રહ પછી ધર્મનીમાં કેળવણીની પ્રણાલિ ૦-૧૨-૦
પ્રાથમિક શાળામાં ચિહ્નીવાચન ૦-૫-૦	પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક ૦-૧૦-૦
મૂંઝવણું બાળક ૧-૦-૦	ખાસ નવી આવૃત્તિઓ:—
બાપુજીની અને બીજી વાર્તા ૦-૧૦-૦	બાળવાર્તા બાગ પરદેશો ૦-૬-૦
સૌ દેનાં પરાક્રમે ૦-૩-૦	(૩૩ ચિત્રો)
સાગરસમ્રાટ (સાહસ વાર્તા) ૦-૧૦-૦	બાળવાર્તાઓ બાગ બીજો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો દેશના ૦-૫-૦
પીળાં પદારથ (બાળ નાટકો) ૦-૭-૦	
રખડુ ટાળી ખંડ બીજો ૦-૮-૦	

૧૯૩૪માં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો

હાલતાં ચાલતાં	શ્રી. ગિજુભાઈ	૦-૧૦-૦
શા માટે	શ્રી. હરભાઈ	૦-૮-૦

ખાસ નવી આવૃત્તિઓ

સંસ્કૃત પ્રથમ પુસ્તક (પાંચમી આવૃત્તિ) ૦-૬-૦

[કાર્ડબોર્ડ પૂઠું : કલ્પથપટ્ટી : ૧૨૦૦ શબ્દોના અર્થ]

સંસ્કૃત દ્વિતીય પુસ્તક (બીજી આવૃત્તિ) ૦-૩-૦

પોસ્ટેજ ખર્ચ બધાં પુસ્તકોમાં જુદું ગણવાનું.

આ પહેલાંની કિંમતો રદ ગણવી. વિગતવાર સૂચિપત્ર મગાવો.

હવે પછી પ્રગટ થવાનાં નવાં પુસ્તકો

૧ પ્રાથમિકશાળામાં	ગિજુભાઈ
કલા અને કારીગરીનું શિક્ષણ (બે ખંડ)	
૨ કોડિયાં-કાવ્યસંગ્રહ (સચિત્ર)	કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી
૩ ઇસપનાં પાત્રો (સચિત્ર)	ગિજુભાઈ
૪ સંસ્કૃત તૃતીય પુસ્તક (વ્યાકરણ)	નાનાભાઈ
૫ સાહસિકોની સૃષ્ટિ	મૂળશંકર મો. ભટ્ટ
૬ વડીલો વાંચે	હરભાઈ ૦-૧૦-૦
૭ ગૃહપતિને	નાનાભાઈ
૮ માળ્યાપોને	ગિજુભાઈ
૯ નવી કેળવણી	હરભાઈ

૩૧,૫૫૨

31552